
אדם סזאל

בין אדם לחבירו
על רגל אחת

**הַנְּקִימָה
וְהַנְּחִמָּה**

נקימה ונטירה

מכון לחקר הלכות שבין אדם לחבירו והשפעתן

**ניתן להשיג את הספר
ושאר ספרי המכון**

בטל: 04-6924610

בפקס: 153-4-6924610

**ולפי הכתובת:
מכון תורת האדם לאדם
מאור חיים 4/69
צפת, 13440**

מכון לתקרי הלכות שנין אדם לחניו והפגמן

**כל הזכויות שמורות
תורת האדם לאדם ע.ר.
צפת תשס"ה**

רגל אחת

עומד לו גר על רגלו אחת והלל מתמצת את כל התורה כולה ומלמדהו בטרם יתעייף.

אבל איזו תורה הוא מוסר לו? **תורת בין אדם לחבירו!** "מה ששנוי עליך אל תעשה לחבירך". איך בדיוק נכלל בזה גם כל התורה שבין אדם למקום? זאת נשאר למפרשים... אבל ננסה בעז"ה גם אנו למסור את יסודות בין אדם לחבירו "על רגל אחת".

הספרים הקטנים הללו בסדרת "אדם לאדם" מבוססים על הספרים הגדולים והמקיפים בסדרת "בין אדם לחבירו" הרואים אור על ידינו. כל ספר קטן הוא מדריך שימושי למצוה אחת.

כדי להחדיר תורה זו לחוגים מגוונים ניסחנו חלק מההלכות גם "במילים פשוטות" ובסגנון המתאים לכלל הציבור. הוספנו קצת דברי מחשבה והשקפה, סיפור "מנותח" אחד או שתיים מאוסף הסיפורים שבספרים הגדולים. דחסנו את כל זה לתוך פורמט כים כדי להקל עליך המעיין בשבתך בביתך ובעיקר בלכתך בדרך.

מיותר לציין שכדאי ללמוד גם במקור - בספרים הגדולים - המקיפים את המצוות ומעמיקים בהן.

בזכות התורה הזאת שנמסרה על רגל אחת נזכה ל"ולא אוסיף להסיר את רגל ישראל מעל האדמה אשר העמדתי לאבותיהם" וגו' (דה"ב ל"ג). "והיו מלכים אומניך ושרותיהם מניקותיך אפים ארץ ישתחוו לך ועפר רגליך ילחכו, וידעת כי אני ה' לא יבושו קוי" (ישעיה מט).

צבי וינברגר ברוך הפץ

מכון תורת האדם לאדם

מנחם אב תשס"ה, עיה"ק צפת ת"ו

ציטוטים מתוך ההסכמות לכרך א: "לא תשנא את אחיך בלבבך"

הרה"ג שמואל הלוי ואזנר שליט"א

ב"ה, יום ה' כי תשא תשנ"ה לפ"ק

ראיתי ספר מצות לימוד – בדיני בין אדם לחבירו – פרי עמלם של כבוד ההג"ר צבי וינברגר וכב' ההג"ר ברוך חפץ... והוציאו דבר נאה ומתקבל לפרש ולבאר מקצוע חשוב זה שבתורה"ק – שכל קיומנו תלוי בו. והיותי רק מביט בעלמא בכ"י מגודל מרדותי. סומך אני על מה שכ' הרבנים החשובים לאי"ט בשבח המגיע למלאכת הקודש הזאת, ויגיעת אמת של המחברים...

כ"ק מרן אדמו"ר מויזניץ שליט"א

בס"ד, יום ה' ט"ו כסלו, תשנ"ה

הן היה למראה עיני כ"ק מרן אדמו"ר שליט"א קונטרסי חד"ת בסוגיות הש"ס ופוסקים על מצוות שבין אדם לחבירו, בירור הלכה מקיף... העוסקים במלאכת הקודש לברר וללכנ דינים והלכות הנוגעים לבין אדם לחבירו, ועמלו עמלה של תורה לאסוקי שמעתתא אליבא דהילכתא, ואספו דברי הזו"ל ראשונים ואחרונים, וסדרו אותם בטוב טעם ודעת... ויזכו להרבות פעלים לתורה...

הרה"ג ש. י. נסים קרליץ שליט"א

היה למראה עיני הספר הנפלא "לא תשנא את אחיך בלבבך"... אשר דן בעניני בין אדם לחבירו ומברר הענינים עפ"י סוגיות הש"ס וראשונים ואחרונים בהלכות אלו אשר נוגע למעשה בחיי יום יום. ומשמים קא זכו להו לזכות את הרבים בדבר נשגב כזה שעד עתה לא ראינו בירור כה מקיף על כל פרטיהן בצירוף המחשות לדעת את המעשה אשר יעשון... שתזכו להמשיך בעבודת הקודש ולהוציא שאר הספרים בענינים אלו...

הרה"ג בן ציון אבא שאול [וצ"ל]

בס"ד י' אייר תשנ"ה, פעיה"ק ת"ו, מכתב ברכה

ראה ראיתי עלים לתרופה מספר "בין אדם לחבירו" אשר מוציאים לאורה לתועלת ולזיכוי הרבים... הספר הנ"ל סובב הולך על מצות ל"ת לא תשנא את אחיך בלבבך, ועל התרחקות מן המחלוקת ושנאת חנם, ודבר בעתו מה טוב... חפץ ה' בידם יצלה להרבות גבולות הקדושה ולהאדיר כבוד שמים באחדותן ובשלמותן של כלל ישראל...

הרה"ג בנימין יהושע זילבר שליט"א

בס"ד, יום ט', חודש אדר א', תשנ"ה

הוגש לי חלק מהספר "בין אדם לחבירו"... והוא מעשה ידיהם להתפאר של סגל חבורת ת"ח מופלגים... וכאשר עיינתי קצת לפי מסת הפנאי, ראיתי עמקות ישרות ובקיאות נפלא מסוגיות הש"ס ומפרשים פוסקים שו"ת ראשונים ואחרונים, מסודר היטב להקל על המעיין, ואין ספק שספר כזה יש בו משום זכות הרבים...

והנה מפורסם שבהא דאמרו ז"ל בראתי יצה"ר בראתי תורה תבלין, הגה"ק ר' ישראל סלנטר זצ"ל במכתביו וביחוד האריך באגרת המוסר, וז"ל: הנשגב והעיקר בשימוש רפואות התורה לתחלואי היצר, הוא ללמוד בעוז ובעיון עמוק היטב דיני העבירה עצמה ההלכה עם כל סעיפיה. ושם כתב: עיקר רפואתו מלבד התבוננות היראה והמוסר מאגדות ומדרשי חז"ל וספרי מוסר השייך לזה, הוא לימוד ההלכות השייכות לזה בעיון, ובפרט ע"מ לעשות, זאת תתן פריה לאט לאט לתת עוז בנפש להשמר מעט משאל תחתית לכה"פ מלעשות העבירה בבחי' להכעים, עכ"ל...

ואמינא ספרים כאלו ירבו בישראל וכל מן דין סמוכו לנא כי הספר הזה יהיה לתועלת המעינים ורבים יהנו לאורו...

הרה"ג חיים פינחס שיינברג שליט"א

בס"ד, כ"ח אדר א', תשנ"ה, מכתב תהילה

הנה באו לפני הרה"ג... ופרי עמלם בידם, ספר נפלא העורך מערכות עמוקות בדברי הש"ס והפוסקים, ראשונים ואחרונים, בעניני מצות שבין אדם לחבירו, וביארו את מצות "לא תשנא את אחיך בלבבך" באר היטב, דבר דבר על אופניו, מפסקי התורה והמפרשים, ועד לש"ס והפוסקים... אמנם ניכר מן הדברים גודל יגיעתם של המחברים והעוסקים בספר זה לסדר הדברים בצורה נאה וברורה עד מאד וע"כ אברכם שחפץ ה' בידם יצלה ויזכו להוציא עוד ספרים הנוגעים בענינים אלו להרבות תורה בישראל...

הרה"ג משולם זושא לוריא שליט"א

בס"ד, ירחא תליתאי תשנ"ד לפ"ק

ראה ראיתי עלים לתרופה... אשר עמלים ויגיעים לברר וללבן בעמקות נפלאה בסכרא ישרה ובבקיאות עצומה... וקולעים אל המטרה בצורה יפה ומסודרת לסדרם עד שיהא מוכן כשולחן ערוך... זכות גדולה נפלה בחלקם להראות ולהוכיח בשער שהלכות אלו הלכות גמורות הן, ושווים לכל נפש, בנוסף על מה שידוע לכל רום ערכם בעבודת ה' והסידות - ושגם בהלכות אלו יש סוגיות ובידורי הלכה בפלפול וסברא בראשונים ואחרונים, כמו בכל שאר הלכות המורות בתורה...

וכבר צווחו קמאי ע"ז למה אין הלכה ברורה ומהוורת וערוכה כשו"ע בנושאים אלו ולמה נטו מדרך הרמב"ם שקבע הלכות אלו ביד החזקה ואף הקדימם בתחילה עם הלכות יסודי התורה...

הרה"ג משה הלברשטאם שליט"א

הן כל יקר ראתה עיני עלים לתרופה מהאי ספרא יקרא אשר בשם "בין אדם לחבירו" יכונה... ונהניתי לראות כוחם הגדול לבאר ולברר כל המירא הדק היטיב בתבונה ובהשכל, בעומק וברוחב, החל ממקורות ההלכות בתורה"ק ומפרשיה עד לאסוקי שמעתתא להלכה למעשה, והכל ערוך ומסודר בטוב טעם ודעת...

הרה"ג אפרים פישל הערשקאוויטש שליט"א

מכתב פיתוחי חותם לכבוד הרבנים הגדולים... אשר יצאו לשוטט במים עמוקים וחריפין לדלות הפנינים מנבכי מים חיים... ועמלו לברר כל המירא... וידיהם רב להם במלחמתה של תורה, שוקלים דבריהם לברר וללבן הלכות אלו בהשקפה יפה וברה...

הרה"ג שבתי שלמה וויגדער שליט"א

בס"ד, יום ג' פרשת בלק תשנ"ד באלף השישי... לקטנו חברי המכון לארכה ולרחבה... וראיתי שדבר גדול עשו המכון לחיזוק עניני מצוה זו בכלל, בין בבין אדם לחבירו ובין בין אדם למקום, מה שנעשה בעוה"ר בזוי ונבוזה בעיני העם מחמת חסרון ידיעה...

ציטוטים מתוך ההסכמות לכרך ב: "לא תקום ולא תטור"

הרה"ג עובדיה יוסף שליט"א

ירושלים כ"ו חשון תשס"ג

הוכאו לפני גליונות הספר "בין אדם לחבירו" ח"ב, כדיני "לא תקום ולא תטור", מאת הרבנים... ובררו ההלכות ע"פ סוגיות הש"ס, ודברי רבותינו הפוסקים, ראשונים ואחרונים, חדשים גם ישנים, איישר חיליהו לאורייתא. ויהא רעוא שיוכו לברך על המונמר בקרוב, ועוד יפוצו מעינותיהם הוצה להגדיל תורה ולהאדירה, ברבות הטובה גם עד זקנה ושיבה לאורך ימים ושנות חיים ברוב אושר עושר וכבוד וכל טוב...

הרה"צ שמעון נתן נטע בידרמן, שליט"א

אדמו"ר מלעלוב שליט"א ב"ב

בס"ד, יום ועש"ק לס' ויחזן שם ישראל, כ"א שבט תשס"ג

אוהב ה' שערי ציון המצוינים בהלכה, חיבה יתירה נודעת למכון תורת האדם לאדם בעיה"ק צפת ת"ו אשר זכה להיות אכסניה של תורה, בית המדרש לתורת המידות החוסים בצילו בשבת תחמוני וכדיכוק חברים מופלגי תורה ויראה... אשר זכו לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא בהני הלכתא גבירתא דמסכת מידות בני אדם לחבירו.

ומשמאי קא זכו להו והוציאו לאור עולם ספרים יקרים ללימוד ההלכות שבין אדם לחבירו, תורה מפוארה בכלי מפואר, כשולחן הערוך לפניהם, למען ידעו כל מאן דבעי להוי חסידא לקיים מילי דאבות, בדעות הגונות ביסודי התנהגות האדם, ולדעת מוצאם ומבואם של המצות והאיסורים החמורים שבין אדם לחבירו אשר כמה מהם שקולים כחמורות מאוד, להבין ולהשכיל הדרך אשר ילכו בה להנצל מכל הני חמורא ולהיות נוחים זה לזה, לשמור ולעשות ולקיים...

הרה"ג משה שטרנבוך שליט"א

בעזרי"ת, יום י"ח אדר ראשון תשס"ג

הן בא לידי ספר לימוד "הלכות בין אדם לחבירו" על ידי מכון "תורת האדם לאדם" בעיה"ק צפת, ומצות אלו הם מיסודי ועיקרי התורה, ולא מצינו ע"ו מספיק בדברי הפוסקים. ולכן ראוי לברך ולעודד מכון הנ"ל, שהו"ל בלשון צח וקל כל פרטי הדינים, וכולל בתוכו כמה ביורורים מחודשים, אשריהם ואשרי חלקם שהם מזכי הרבים ממש. וראוי להכניס הספר לתוך ביתו שתלמוד מביא לידי מעשה. וכבר רבינו הגר"א זצ"ל ששתי לוחות הברית, חציים בדיני אדם לחבירו, וחציים בין אדם למקום, ששניהם שווין, ובעו"ה לא נזהרין כדי צורך, וטוב הדבר ונאה שלומדים חלק זה של התורה בחבורה ומפיצים הדברים...

הרה"ג משה שפירא שליט"א

בס"ד, ירושלם בפורים קמן דמוקפין תשס"ג

הנני בזה להגיד שבחם של ידידי ת"ח מובהקים ואנשי מעלה... אשר נשאם לבם להקים בימ"ד מיוחד ונעלה מאד ללמוד בעומק העיון ובהיקף רב המצוות שבין אדם לחברו, ונקרא בשם "מכון תורת האדם לאדם", בעיה"ק צפת ת"ו, וענינו לברר חיובי אדם לחברו שאינם חיובי ממון. וכבר הוציאו לאור ספר חשוב וגדול על מצות לא תשנא את אחיך בלבבך ובו מבוארים שרשי המצוה וכל פרטי' הלכה למעשה, ועוד כמה קובצים ומאמרים על מצוות אלו, וביורור סוגיות אלו מצריך הרבה יגיעה וחיפוש, נוסף על הבנה ישרה ושקול דעת נכון להעמיד ולערוך הדברים בסדר נכון ולמצא עומק הצורתא דשמעתתא בענינים אלו.

וכמה מרחות טרה רבנו בעל הח"ח זצלה"ה בזה לסלול דרך במצוות אלו, והליכות עולם לו, והניח לנו מקום רב להתגדר ולהמשיך דרכו ולהרחיב הרבה גם בשאלות חדשות וגם עובדות רבות מגדולי ישראל. וכל זה עושים ידידי הנ"ל בטוב טעם ודעת ובהצלחה...

הרה"ג יעקב פרלוב אדמו"ר מנובומינסק שליט"א

בס"ד יום ג' לס' נעשה ונשמע כ"ה שבט תשס"ג, ברקלין נ"י

ראיתי הגליונות מספר בין אדם לחבירו ח"ב... וכמעשיהם בראשון על מצות לא תשא את אחיך בלבבך כן מעשיהם בשני על לא תקום ולא תמור, קיצו וליקטו מסוגיות הש"ס ודברי חז"ל ומשיטות הפוסקים, הראשונים והאחרונים, בנין שלם, דבר נאה ומתוקן, לתועלת גדולה עבור הרבים דורשי ה' ומדקדקים בהלכה. וזכות המצוה היא רבת הערך עד מאד להחזיר בשכבות אחב"י גודל החיוב והזהירות במצוות שבין אדם לחבירו וכמו שהזכירנו החפץ חיים זי"ע בזמנו לזכות את הרבים ולהרים קרן ישראל סבא...

מכתב מהרה"ג שריה דבליצקי שליט"א

בני ברק, כ"ו מנ"א תשנ"ח

לכבוד הרבנים הנכבדים מחברי ספר תורת האדם לאדם. שלו' וברכה. הנני שמח מאד על מפעלכם הנשגב והגדול, וכה לחי בהמשכיות תדירה וסדירה בס"ד... הנני כותב לכם בזה דבר שצריך לעורר עליו תדיר ובמקום הראשון. תופעה מצערת מאד שקיימת ל"ע בהרבה הרבה משפחות, והיא, פלוני לא מדבר עם גיסו כבר שלושים שנה, ואלמוני עם חותנו זה עשרים שנה, דבר הקיים בהרבה משפחות... כמה אלפי לאוויין של שנאת חנם עוברים בזה. וכמה ימי כיפורים עוברים וללא תקנה ח"ו. וכל אלה יכולים להיות גם אנשים משופרי דשופרי, ששום תבלין לא יחסר להם בחרוסת וכדומה...

הרה"ג גדעון בן משה שליט"א

בס"ד, ירושלים ז' במר חשוון תשס"ג לפ"ק, מכתב ברכה

הובאו לפני עלים לתרופה מסדרת הספרים "בין אדם לחבירו"... לקבץ את סוגיות הגמרא ראשונים ואחרונים במצוות שבין אדם לחבירו, עד ההלכה למעשה, למען ידע כל אחד ואחד את האסור והמותר במצוות אלה שהן בבחינת מת מצווה. וכבר התריע על כך מרן החפץ חיים זצ"ל כי רבה העזובה במצוות אלה שבין אדם לחבירו ודין גרמא בנויקין שאין איש שם על לב להשמר מהם כמו שנהרין באיסורי מאכלות אסורות ושאר איסורין. וראיתי כי את הכל עשו יפה בעיון מעמיק בסברא ישרה בשפה ברורה ובנעימה, ולמדו חיפוש מחיפוש בספרי הפוסקים... ועמלו ויגעו כדי מדתם, והן עתה הביאו מן החדש תורה מפוארה בכלי מפואר בדיני "לא תקום ולא תמור", שהן מן המצוות ביותר בחיי היום יום, ומי יאמר זכיתי נפשי...

בפתח

תכונות מוזרות!

יחידות במינן הן התכונות האחריות "נקימה" ו"נמירה". כל תכונה אחרת מוצאת בטבעיות את מקומה בסולם הערכים. קל יותר להגדיר את הטוב ואת הרע שבה. אבל נקימה ונמירה עושות רושם כמעורבות ממוב ורע גם יחד והנוקם או הנזמר יוצאים מכולכלים בתחושותיהם.

בשאר פגיעות האסורות מדובר במתחיל בפגיעה, אבל הנוקם הרי הוא רק מחזיר לפוגע כגמולו בדיוק. מידה כנגד מידה הוא מודד לו ומענישו בעונש הכי מתאים לו. הנוקם מגלם בכך את מידת המשפט במיטבה, לכאורה, שלא לדבר על הרגיעה המתוקה ללב פגוע שמביאה הנקמה בכנפיה.

מצד שני משאירה הנקמה טעם מר בפה ותחושה לא טובה בנשמה. ועוד, אין כמו הנקימה המסככת את היחסים החברתיים. כמעט כל העימותים המתמשכים בין יחידים, צבורים ואף בין מדינות מבוססים על נקמות ונקמות על נקמות. אחרי סחרור ארוך של נקמות ופעולות איבה שוכחים איך כל זה התחיל... מתבלבלים ולא יודעים מיהו הפוגע ומיהו הנוקם, ואי אפשר לצאת מהסבך.

כמו כן הנמירה. תפקידה העיקרי מוגדרת כ"ניהול חשבונות על מנת שהאדם לא יהיה כהפקר ונפשו לא תהיה כעפר". יפה! אולם התחשבנות תמידית טומנת בחובה אסון לנפש. מפריע לשמחת חיים, מוציאה את הטבעיות ביחסי בני אדם ומרבה שונאים. ובכלל ההתעסקות בנמירה ועוגמת הנפש התמידית כתוצאה מזכרון הפגיעה אוכלת ליבו של אדם בכל פה בצורה מסוכנת ביותר. הרי שוב לפנינו תכונה מעורבת ממוב ורע.

מעניין, שהתורה מלמדת אותנו גישה שקולה ומאוזנת לתכונות אלה. לא שוללת אותן על הסף וגם לא מעלה אותן על נס. ההלכה גם אוסרת וגם מתירה. לכן חשוב לנו ללמוד היטב את הדינים וגם להזכור עליהם עד שיהיו שגורים בפנינו. רק כך נקבל מסיני את הגישה הנכונה לשתי תכונות נפש יסודיות.

ספר קטן זה, שבידך, אמור לשמש בעז"ה כלי עזר נוח לשינון ההלכות, הבנת המצוות וחדירה לתוך תוכן של תכונות הנפש. כל עיקרה של קונטרס זה מבוסס על אחיו הגדול - "בין אדם לחבירו" כרך ב' לא תקום ולא תמור - והוא כקיצור ותמצית למבואר בהרחבה בספר הגדול. הספר מחולק לארבעה מדורים:

המדור הראשון **הלכה למעשה** מתחיל במאמר הבהרה בו לקטנו קצת הלכות שכיחות וערכנו אותן בסגנון קל **במלים פשוטות** בתוספת המחשות והגדמות מהחיים. כל זה כדי

להטעים תורה זו לכל חיך ולהשוותם לכל נפש. חלק זה יכול לשמש גם כעין הקדמה ל"קיצור הלכות" הבא אחריו. ב"קיצור הלכות" הבאנו תמצית ומסקנת ההלכה מהספר הגדול הנ"ל. ברצותך להרחיב את ידיעותיך ולהעמיק בעיון ההלכה או אפילו רק למצוא המקור לדין מסוים שבספר בודאי תרצה לעיין בספר הגדול ותמצא נחת בעז"ה.

מדור **"מחשבת המצוות"** מביא טיפה מים המחשבה וההשקפה היהודית בכל הקשור למצוות הנידונות. המדור אינו אמור להשביע רעבונו של הקורא, אדרבא מטרתו לעורר תיאבון, לחיפוש בספרי מחשבה, מוסר וחסידות... ולחשוב.

מדור **"הכמת הנפש"** הוא בעצם תמצית המאמר "הנקימה והנמירה מה הן?" שבספר "בין אדם לחבירו". מדובר במאמר מחקר מיוחד במינו הדן במהותן של התכונות. הודר לתוך לב ליבן של כל אחת מהן, מנתח אותן לנתחיהן ומסביר את התהליכים שבנפש הנוקם או הנוטר עד כמה שנוגע להלכה.

הרביעי, מדור **"יום יום"**. אשרינו שאנו לומדים הלכה למעשה בתורת בין אדם לחבירו, אבל כדי שההלכה תתקשר באמת למעשה, תהפוך להנהגה בחיי יום יום, מוכרחים להמחיש את ההלכות

בצורה ברורה ומעשית ביותר. צרור הסיפורים מחיי יום יום בצירוף "ניתוח הלכתי" מפורט עוזר רבות. במדור זה אנו מביאים סיפור אחד או שנים מהספרים הגדולים מסדרת "בין אדם לחבירו". ואידך זיל גמור.

הלכה למעשה

במילים פשוטות

מיהלכות נקימה

הספור מתחיל עם פגיעה

כל ספור של נקמה מתחיל עם פגיעה. נפגעת! ובאפו טבעי מתעורר בך צורך לשלם ולהחזיר, להכאיב, לצער, לבזות, לסרב טובה, להתעלם ממצוקה וכיו... וכל זה כדי לשלם לפוגע כגמולו ולהעניש אותו על מה שעולל לך.

אין פגיעה, אין נקמה! אם אתה מונע עזרה מחבר, או אפלו פוגע בו פגיעה ממשית, מבלי שהוא פגע בך מקדם, אין כאן אסור נקמה. [יש כאן לפעמים חטאים אחרים ורשעות לשמה אבל "נקמה" אין].

יש פגיעה, יש נקמה. אם פונתך להחזיר ולפגע עבור פגיעה בעבר, לא משנה אם הפגיעה היתה לפני דקות או לפני שנים, פונתך ומחשבתך "לשלם" עבור הפגיעה ההיא, קושרת פעלתך לפגיעה ומגדירה אותה כ"נקמה".

**מחשבתך קובעת בנקמה – אם פונתך
"להחזיר" עבור פגיעה בעבר, הנה "נוקם"**

אינך צריך להוסיף הסברים למעשי הנקמה. נקמה שקטה אסורה בדיוק כמו נקמה "מספרת". מחשבתך היא הקובעת.

ואפלו כשהננקם [- הפוגע הראשון] אינו יודע שאתה נוקם בו ואפלו אם לא הבחין בכלל בנקמה, אתה עובר ב"לא תקום" כל שיש כאן פגיעה בפעל מצדך במטרת נקמה.

פגיעה + נקמה = 0 (סגירת חשבון)

האם המשואה נכונה? קרא עוד...

נכון! הנקמה מרגיעה את הנפגע במדה מסיימת. אבל "תרופת ארנעה" זאת לא ממלצת. התורה לא שוללת את הנקמה לגמרי, אבל מגבילה מאוד את השמוש בה. אין צורך לחפש טעמים על מצות "לא תעשה" מפרשת, אנו מקיימים את כל דברי התורה ככתבם, בין אם מבינים אותם ובין אם לא.

אמנם ה"ראשונים" מפרטים את תוצאותיה הרוות האסון של הנקמה. על אף התחושה הנפלאה בלב הנוקם ואשליית סגירת חשבון, לא כן אצל הננקם [הפוגע הראשון], שמשום-מה נוטה לראות בנקמה מעין פגיעה חדשה ו**תחלת** חשבון דוקא (הסבר מפרט במאמר "הנקמה והנטירה מה הן" עמ' 113). וכך מתפתח לו מעגל איבה אין סופי של נקמה ונקמה על נקמה וכיו"ד (ראה המחשה בעמ' 108) וכדי בזיון וקצף.

ובכלל, מלאכת הענשה, צודקת ככל שתהיה, עדיף להפקידה בידי האמונות של הבורא ותברך, מלך אוהב צדקה ומשפט הן דין אמת לאמתו.

הנקמה מרגיעה נפש פגועה, אבל זאת תרופת ארנעה יקרה מדי ולא ממלצת

נקמות שבכל יום

נקמות שביחות שאדם דש ועובר עליהם ללא שימת לב

מתכוונן לנקם במוסף'ניק שלך? הוא גרם לך סבל
 רב פשעב את מכוניתך חדש שלם
 עבור תקון קל בן חצי שעה... אתה פמעט בטוח
 שמתר לנקם בו, הרי הוא חלוני גמור! מחלל שבת
 בפרהסיה...

אבל להלכה אין התר לנקם מחלוני כלל. מה שנשאר
 לך זה פשוט לעבר למוסד אחר, וזה מתר לך אפלו
 פשפונתך לצער אותו בכך ולא לתועלת בעתיד.

אתה מרמין איך שאתה נוקם ב"בעל חוב" שלך
 שחיב לך המון כסף ופשוט "מצפצף"
 עליך. לא עושה רשם שהדבר נוגע ללב. תמיד מחיך
 וממציא תרוץ חדש... בדמיונה אתה מונע ממנו
 טובות שהיית רגיל בהן ועוד ידה נטויה...

עצר! במקום דמיונות אלה דמן את עצמך איך
 שאתה יושב בבית המדרש ולומד בעיון הלכות נקימה
 ונטירה. או-אז תלמד שלנקם נקמה פשוטה ולצערן על
 חובות אבנדים - אסור. מתר רק לעשות הכל [פדין]
 בנסיון לקבל את כספך בחזרה.

מתר לעשות הכל - פדין - בנסיון לגבות
חוב, אבל אסור לנקם על חובות אבנדים

הַעֵינִים שְׁלֶךְ יוֹצְאוֹת מְחוֹרֵיהֶן! הַחֲנוּת מִמּוֹל
 הוֹמָה אָדָם, מִשְׂאִיֹּת פּוֹרְקוֹת
 סְחוּרָה... וְחֲנוּת דּוֹמָה שְׁלֶךְ עוֹמְדַת שׁוֹמְמָה. מֵה לֹא
 עֲשִׂיתָ בְּמֵאֲמֶץ לְמִשֶּׁךְ קוֹנִים. וּבְכֹל זֹאת אַתָּה מִסְפִּיק
 יוֹם-יוֹם לְגַמֵּר בְּחֲנוּת אֶת סֵפֶר הַתְּהִלִּים [אֲשֶׁרִיךְ!] וְגַם
 לְעֵבֵר עַל עֲתוֹן יוֹמֵי חֲרָדֵי עַד הָאוֹתִיּוֹת הַכִּי קִטְנוֹת
 "[נִרְשָׁמוּ לְנִשְׁוֹאִין]". **קִנְאָה** גְּדוֹלָה! זֶה מֵה שְׂאֵתָה
 מִרְגִּישׁ. הִנֵּה בְּטוּחַ שְׁקִצַּת "נְקָמָה" (!?) תִּרְגִּיעַ אוֹתָךְ.
 [כְּמוֹבֵן רַק לְמוֹנֵעַ טוֹבוֹת שְׂאִינְךָ מְחִיב בְּהֵן וְלֹא ח'ו
 לְפִגַּע בּוֹ מִמֶּשׁ].

מִסְתַּבֵּר לְךָ שְׂאִין בְּכַךְ אִסוּר נְקִימָה, שְׁהֵרִי הִלָּה בְּעַצֶּם
 לֹא פָּגַע בְּךָ, וּלְפִי הַכֶּלֶל "אִין פְּגִיעָה אִין נְקָמָה", הַדְרֵךְ
 פְּתוּחָה לְפָנֶיךָ. אָבֵל מֵה נַעֲשֶׂה שֶׁהִסְטִיפְלָר זְצ"ל כּוֹתֵב
 שְׁגַם הַמוֹנֵעַ טוֹבוֹת מִשׁוֹם קִנְאָה וְשִׁנְאָת חֲנָם וְכִנְיָנוֹ
 "לְנִקָּם" עוֹבֵר בִּ"לֹא תִקּוּם". עֲדִיף שֶׁתְּחַפֵּשׂ דְּרָכִים
 חֲלוּפִיּוֹת. אוּלַי גְּלוּלוֹת אֲרַגְעָה? אֲפִלוּ עֲדִיף שֶׁתִּלְמַד מוֹסֵר
 וְתַחֲזִק אֲמוּנָתְךָ בְּבוֹרָא הֵן וּמִפְרִינֵס כֹּל בְּרוּאִין
 וְשִׁמְזוֹנוֹתָיו שֶׁל אָדָם קְצוּבִין לוֹ מִרָאשׁ-הַשָּׁנָה
 לְרָאשׁ-הַשָּׁנָה. אִף אֶחָד אִינוּ יְכוּל לְקַפֵּחַ פְּרִנְסַתְךָ אֶלֶּא
 אִם כֵּן נִגְזֵר עֲלֶיךָ בְּשָׁמַיִם.

לֹא לְהֵאֱמִין! אַחֲרֵי שָׁנִים שֶׁל עֲזָרָה, טְרַחַה וְרִיצוֹת
 עֲבוּר הַזֶּקֶן הַגְּלֵמוֹד הֵגֵר בְּבִנְיָן שְׁלֶךְ
 בְּקוֹמַת הַקְּרָקַע, הוּא מְסַרֵּב לָךְ טוֹבָה קִטְנָה בְּשֵׁאֵט
 נֶפֶשׁ כְּזֹאת... מֵה לֹא עֲשִׂיתָ בְּשִׁבְלֹ? הַמְסַקְנָה שְׁלֶךְ:
 הוּא פְּשוּט לֹא מִעֲרִיף אֶת כָּל הַמֵּאֲמָצִים שְׁלֶךְ וְלִכֵּן
 הוּא לֹא מִרְגִּישׁ מְחִיבוֹת בְּלִפְיָךְ. "מִדּוּעַ עָלִי לְהַמְשִׁיף
 וְלְהוֹצִיא אֶת הַנִּשְׁמָה בְּשִׁבְלֵי אָדָם שְׂאִינוּ מִעֲרִיף כֹּל
 מֵה שְׂאִנִּי עוֹשֶׂה עֲבוּרוֹ? לְמָה לַעֲמֹל בְּחֲנָם? יְבֹאוּ

**הַנוֹקָם מִתּוֹךְ קִנְאָה וְשִׁנְאָת חֲנָם,
 אִף שֶׁהִלָּה לֹא פָּגַע בּוֹ, נִחְשָׁב נְקָמָה**

אחרים ויטפלו בו. אין בלבי רצון לנקם בו ח"ו אבל
אני את חלקי כבר תרמתי למהדרין מן המהדרין..."

כל זה עובר במחשבתך באותו מעמד. - הכל טוב
ויפה אם אתה יכול להוכיח לעצמך בדרכים נוספות
שבאמת הזקו אינו מעריך את מאמצייך. וזו סבה טובה
להפסיק. אבל לקבע על סמך סרוב טובה חד פעמי, לא
נראה מבסס דיו להתיר אסור דאורייתא. ומי יודע שמא
בכל זאת מסתתרת לה תחושה ערמומית של נקמה
מתחת לטעוניהם המשכנעים שלך?

אכן קורה הרבה שבשתפות כל שהיא, או מאמץ משתף
של אנשים העובדים יחד בתאום, כשאחד מזלזל
מתעורר חשק גם בשני לזלזל במאמציו. ולא משום
נקמה אלא משום תחושת חסר כדאיות להשקיע
מאחר וצד אחד מזלזל. תחושה זו מבססת יותר ואין
בה אסור אלא אם כן מתערבת תחושת נקמה ממש
כלפי השתף.

א

תשמע ידידי! כשאני עמלתי קשה לארגן "מנין"
לשחרית "במונה מעות" [מנין
שמתפללים בו לאט מלה במלה כמי שמונה מעות
כבשו"ע הלכות תפלה], לא עזרת לי ואפלו סרבת
להשתתף בעצמך, ועכשיו פתאם התעורר בה חשק
למנון כזה, למה שאני אתאמץ עבורך עכשיו...

ב

"אדוני השכן היקר! רשימת המוצרים שהרכבת
לקניה המרכזת באמת מגוננת וגם

**עליך לבדק אם לא מסתתרת פונת נקמה
מתחת לטעוניהם המשכנעים שלך**

זולה משמעותית. אבל אתה טוחן קמח טחון. איפה
הייתם בלכם בשנה שעברה בשאני עבדתי קשה
לארגן קניה מרפזת של כל השכנים. אפלו התקשרתי
כבר עם ספקים ואתם הפגנתם אז אדישות מכלגת.
עכשו לא מתחשק לי להשתתף אתכם.”

ג

”מִשֶׁה־דָּוִד, הַמֵּאֲמִצִּים שְׁלֶךְ בַּהֲרִצַּת הַמַּעֲמֵד
הַחֲרָדִי לַעִירִיָּה מִמֶּשׁ מְרַשִּׁימִים.
בַּפְּעִילוֹת כְּזֹאת הֵייתָ מְכַנֵּס אֶפְלו חֲתוּל לַכְּנֶסֶת! אֲבָל
בַּתְּחִלַּת דְּרָכּוֹ שֶׁל מַעֲמַדְנוּ, כְּשֶׁאֲנִי יוֹגֵעֵתִי לְבַסֵּס אֶת
הַמַּעֲמָדוֹת, אֵיפֹה הֵייתָ? בְּקִשְׁתִּי מִמֶּךָ עֲזָרָה וְאֶפְלו לֹא
הִתְיַחֵסֶת אֵלַי. תִּשָּׁבַח לְרֵאוֹת מִמֶּנִּי כַּעַת פְּעִילוֹת כָּל
שֶׁהִיא.”

אותו עקרון בכל אחת משלשת הציטטות. אפלו כשאתה
מונע דבר שהוא טובה גם לך וגם אתה מענין בה, אם
המוטיבציה היא נקמה ותשלום גמול, **הדבר אסור**. על
כן, עליך כן לעזור בארגון המנין ”כמונה מעות”
ולשתתף בו. עליך להשתתף בקניה המרפזת והזולה כל
כך. ואפלו לעזור למשה דוד לדחף את המעמד החרדי
לעיריה. - אם אין לך סבות אחרות להמנע.

הַשְּׂדֵכֵן: אֲנִי לֹא מִבִּין אֵיךְ אֵתֶם דוֹחִים עַל הַסֵּף
שְׂדוּךְ טוֹב כְּזֶה. הַבְּחוּר מִמֶּשׁ מִשְׁלֵם בְּכָל הַמַּעֲלוֹת
וְהַמִּשְׁפָּחָה חֲשׂוּבָה וּמִיֵּחֵסֶת, אֲמַצְעִים יֵשׁ בִּי...
...

אָבִי הַנֶּעֱרָה: הַסְּפוּר פְּשוּט. לִפְנֵי כְּשָׁנָתִים נִקְלַעְנוּ
כָּל הַמִּשְׁפָּחָה לַעִירָה שְׁלֵהֶם. שְׁהִינוּ שֵׁם שְׁבוּעַ שְׁלֵם
מִסְבָּה מְסִימָת. סִבְלָנוּ שֵׁם וְהַתְּגַלְגָּלוֹנוּ מִבְּלִי אֲכִסְנִיָּה

**כְּשֶׁאַתָּה מוֹנֵעַ מִחֲבֵרְךָ דָּבָר שֶׁהוּא טוֹבָה
גַּם לְךָ, וְכוֹנֵנְתָךְ לְנֶקֶם – אָסוּר**

ראויה. הם ידעו הכל ולא נקפו אצבע לעזר בהכנסת אורחים או בסדור כל שהוא.

השדכן: הבנתי נכון? אתם פשוט נוקמים בהם... מוזר. לא מצאתם דרך אחרת לנקם אלא בסרוב שדוף?!

אבי הנערה: לא הבנת נכון. אין לנו שום ענין לנקום. רק היתה לנו ההזדמנות ללמד - על בשרנו - שמדתו של אברהם אבינו עליו השלום לא נכללת בין מדותיהם. מה יש לנו מהיחוס שלהם, מהמכבדות שלהם... אין אנו מעונינים להתקשר עם משפחה כזאת.

השדכן: הבנתי. נרד מזה. עכשיו מה אתם אומרים על בחור פלוני בנו של פלוני. ממש כליל המעלות ומכניס אורחים גדול...

קדם כל, אבי הנערה טעה במה שגלה לשדכן את הסבה לסרובו. בכך הוא עובר על אסורי דביר לשון הרע ומכשיל את השדכן בשמיעת לשון הרע. הנה לו לסרב מ"טעם הכמוס". אבל אין בסרובו משום "לא תקום" באמת, מאחר ואין מטרתו לשלם גמול על העבר.

יש לציין שלהלכה אפלו כשמתכוון לנקם בסרוב שדוך, מסתבר שלא עובר באסור נקמה כמו שאינו עובר במונע קנייה, מכירה או השפחה וכל פיוצא בו, דברים שבדרך כלל לא ברור טובת מי הם או שהם טובת שניהם בעצם. ולא מצאנו אסור מפרש אלא בטובות ממש כמו השאלת כלים וכדומה.

**לפעמים סרוב טובה מלימד על מדות רעות
ולמה להתחבר ולהטיב לאדם כזה?**

”משקפת יקרה היא זו. אני מבקש ממך, שלמה, שתשמור עליה היטב. אני משאיל אותה רק בתנאי שלא תתקרב לנחלים ולימים שחיו לא תפל למים. גם אל תתקרב לאש פתוחה שחיו לא תשרף. ובכלל, אל תטפס בהרים ולא בואדיות שלא תפל המשקפת ותשבר. ולא במקום ששכיחים אנשים, שלא תגנב חיו. אחרי כל האזהרות האלה אני עדין לא רגוע כלל כל זמן שהיא אצלך. אני לא בטוח, שלמה, שתדע לשמור על המשקפת שלי כמו שצריך. מי יודע, שלמה, אם היא תחזור כפי שנתתי אותה. מי יודע אם היא תחזור בכלל. אולי זו הפעם האחרונה שאני רואה אותה. לאלו ידים היא נכנסת?”

”אבא, אתה לא חושב שזה היה מגזם להזהיר את שלמה כה הרבה. דברת אליו באלו היה ילד קטן שאינו יודע לשמור על חפציו. תגיד, הוא לא נעלב מפל זה?”

”משה'לה, אם היית שומע איך שהוא מזהיר כשהוא משאיל את הדבר הכי פשוט, תבין שמה שאמרתי זה לא הרבה, יחסית. רציתי להטעים לו קצת את הטעם התפל והמשפיל הזה. להתנהג בלפניו בדרך שהוא נוהג בלפני ובלפני אחרים.”

בעל המשקפת יש לו לחשש לאסור נקמה. אם לא שפאמת רק מתכוון ללמד לקח ולחנך את שלמה להשאיל חפציו בנעימות וברחב לב. אבל זה נדיר מאד שיהיה רצון טהור לחנך אדם שאינו בנו ולא תלמידו, ודוקא אחרי שפגע בו. ומסתמא מסתתר דחף של נקמה מתחת לטענת ”חונך”.

**נוקם, שהוא באמת מענין לחנך
את הפוגע, זה דבר נדיר ביותר**

ערבון רמת הידידות

מרכיב בולט בכל ידידות הוא הטבה ועזרה הדדית. כל ידיד יודע וסומך על כך שבעת הצורך ימצא תמיד און קשבת ויד מושטת לעזרה אצל ידידו. ברור שכפאשר חסר מרכיב זה, חסר מרכיב עקרי מהידידות. ולכן אם ידיד מסים שלך מסרב להיטיב לך, כמקבל, בעת הצורך, לאכזבתך ולמפח נפשך, שלא יתפלא אם אתה תעזב אותו או לפחות "תצנן" את הידידות לטובת ידיד אחר שישמח לעזר ולהיטיב לך בשעת הדחק.

מובן שאחרי צנון והורדת הידידות בדרגה, גם רמת ההטבה מצדך תרד בהתאם. בראיה שטחית נראה כאילו אתה פשוט נוקם. אתה מפסיק להיטיב בתור תגמול משום שהוא סרב להיטיב לך. אבל באמת אין כאן שום נקמה. יש כאן התנהגות אנושית ולפי פרמטרים חברתיים בסיסיים. הרי כך דרכן של בריות. מעדכנים מפעם לפעם את סלם הידידות שלהם. מפסיקים חברות ויוצרים קשרים חדשים. ואין בכך כל רע. אלא שאין למהר ולחרץ דין על סרוב טובה חד פעמי. אדרבא! יש ללמד זכות וזה גופא מדרכי הידידות, כידוע.

גם כשאין יחסי ידידות חמים, רק יחסי שכנות או יחסי עבודה וכיוצא בו, מביאים הפוסקים שקול המתר ואין בו משום נקימה. אדם חסכוני שאינו אוהב להשאיל כליו ומשאילם רק כדי שאחרים ישאלו לו כליהם. [אותו ספור שיש גם בכל אדם כשמדבר בכלים יקרים שאין הדריך להשאילם כמו מכונית, מצלמה יקרה וכדומה]. והנה אחד השכנים מסרב להשאיל

**דרכם של בריות שמעדכנים תדיר
את סלם הידידות ואין בכך נקמה**

כליו, הוא חס עליהם. חשוב מהיר מביא את החסכון שלנו למסקנה שממנו לא תצמח לו כל תועלת ולכן מסרב מעתה להשאיל לו. אף שנראה כנקמה - אין הדבר כך. כשבאמת כל השקול הנו רק כדאיות וחסר כדאיות ולא הענשה ו"ללמד לקח".

כל זה נכון גם לגבי כל סוגי הטובות שבגוף [עריכת קניות וסדורים, עזרה פיזית וכו'] כמו בהשאלת כלים. ומכאן אנו מגיעים לנושא שכ"ח ומדבר הרבה ולפעמים כרוך ב"כאב ראש" לכל הצדדים המערבים: **השתתפות ב"שמחות".**

"ובשמחתכם נשיב לכם כגמולכם"

אינך חיב לרקד על כל החתנות! אבל השקולים, באיזו כן ובאיזו לא, מסתבכים לפעמים.

שקול פשוט ביותר השכיח בפי הבריות - "הוא לא השתתף בשמחה שלי שחגגתי לפני חדשים, אני לא משתתף בשמחה שלו כעת".

הנימה השטחית של הדברים מלמדת לכאורה על נקמה גסה, פשוט שלום גמול. הוא צער אותי כשלא הופיע, לכן אעניש אותו בהעדרותי, שירגיש מה שאני הרגשתי. **"כאשר עשה כן יעשה לו, גמולו ישיב לו בראשו".**

אבל במבט חודר - במבט הלכתי - לא תמיד מדבר בנקימה. מדבר בחשובי עדכון רמת הידידות או בחשובי כדאיות שלמדנו עליהם זה עתה.

איך תדע אם פלוני מספיק מקרב אליך שאתה צריך להשתתף בשמחתו? בכך שלא השתתף בשמחתך גלה דעתו שאינו מרגיש את עצמו מקרב כל כך אליך ואם

"הוא לא השתתף בשמחה שלי, אני לא אשתתף בשמחה שלו" ... לא תמיד נקימה

כן גם אתה השב לו כגמולו הטוב [ולא משום נקמה].
בחשובים אלו הנך עוסק בעצם בקביעת דרגת ידידות
של החברה סביבך, דבר טבעי במין האנושי.

חשובי ה"כדאיות" גם רלוונטיים. כיון שהשתתפות
בשמחה כרוכה בהקרבת זמן וגם בטרחה מסוימת הרי
כשהלה השתתף בשמחתך אתה מרגיש מחיבות
להשתתף בשלו כגמולו הטוב. אבל אם הוא לא טרח
לקחת חבל בארוע שלך, אינך מרגיש מחיב להשתתף
בשלו. נמצא שאין כאן פונת הענשה כלל וממילא אין
נקמה.

נ.ב. נושא השתתפות ב"שמחות" הוא נושא גדול
וחשוב, אחד הצדדים היפים של החיים. גם מהצד
האנושי וגם מהצד היהודי [ואהבת לרעך כמוך].
חשובה השתתפות בנה בשמחת הזולת, שלא לדבר על
שמחות אצל הקרובים שבודאי אין לראותם כנטל ח"ו.
אלא שאנו הצטמצמנו כאן רק לשאלת הנקמה העולה
מדי פעם בעינינו.

אדני הנכבד, שוטר העולם...

כרחוק מזרח ממזרח כד המרחק שבין הנוקם נקמת
עצמו לנוקם נקמת אחרים. הראשון סובל מנקיפות
מצפון, מרגיש טעם לוואי מר וגם בושה מהחברה ולכן
מעדיף לפעל בדרך כלל בסתר, כגנב בלילה.

לא-כן הנוקם נקמת אחרים, ומקנא לצדק ולישר. הוא
גאה במעשיו, טעם מתוק בפיו ותחושה של "שמים"
אופפת אותו. בתור לוחם אמיץ למען הצדק ולמען הצלת

"השתתפות בשמחות" – אחד הצדדים

היפים של החיים

נדפאים, קרנו עולה בעיני הבריות וכלו אומר כבוד.

גם אתה, כמו כל אחד אחר, עלול, במקרים מסוימים, להתפתות אחר הנקמה המתקוה הזאת. להשקיע בה את כל מרצך וזמנך. לשקע בה כל כלך כשהנך משכנע שבזכות מעשיך הטובים מתקים עולם ומלואו...

דע לך שפלהלכה נקמת אחרים אינה שונה, עקרונית, מנקמת הנפגע עצמו. וגם אם אינך זה שנפגע, עליך לחשוש לנקימה דאורייתא אם תנאם! ובפרט אם אתה קרובו או ידידו הטוב של הנפגע. [נעל אחת כמה וכמה כשבבעל נוקם נקמת אשתו או אשה נוקמת נקמת בעלה, שהנקמה נחשבת "נקמת עצמו" ממש].

אבל כשאין בדעתך כלל לנקם נקמת הנפגע, במקומו, אין אתה מרחם עליו, ולפעמים אפלו אינך מכירו... אתה פשוט לא מסגל להבליג ולעבור לסדר היום כשלעיניך מתבצע עול ורשעות כזאת. הסלידה מהרע הטבועה עמך בנפשך - נפש האדם - זועקת, מתקוממת ותובעת השלטת הצדק ובעור הרשעות עד כמה שידך מגעת.

כיון שאינך צד בכל הענין, אין כאן צורת נקמה אלא **הענשה** ובעור הרע. סביר שכל עוד שאינך פוגע ממש אלא מונע טובות שאינך מחיב בהן מעקר הדין - **"נקמתך" מתרת.**

דוגמה: "היך שלי ממאנת לחתם לך ערבות על הלואה. אתה תמיד מסרב בשאט נפש לחתם לאחרים. חצפה מצדך אפלו לבקש..."

עקרונית אין הבדל אם הנפגע נוקם בעצמו, או שאדם אחר נוקם עבורו

יש המשך להלכה זו. הנפגע הנהנה מנקמתך גם אינו מחייב למחות - אפלו כשיש בידו למחות ולמנע נקמתך - הוא שותק ומודה לה' שרחם עליו ושלח לנקם נקמתו.

מובן שדין זה תקף גם כשאנה הוא הנפגע ואדם אחר נוקם. אינך מחייב למנע הנקמה מעקר הדין. אמנם ישנה דעה המחמירה ולכן ראוי למדקדקים [שאינם תלמידי חכמים, ראה בהמשך] למחות כשנוקמים עבורם.

הלכות אסור ו"התר"

התורה כלה מרפבת מ"אסור" ו"התר". במקום שכתוב "אסור" כתוב בסמוך גם "מתר". כיון שבסופו של דבר לא נתנה תורה למלאכי השרת אלא לבני אדם [והלואי שנהיה בני אדם]. וכל שכן במצוות שבין אדם לחברו גם ישנם התרים, מוזר ככל שיראה לאנשים מסוימים.

שלוש פעמים בכל יום אנו מתחננים "ונפשי כעפר לכל תהיה"... אבל אוי ואבוי למי שיתיחס לכך ברצנות ו**יזרוך** על העפר הזה... [ספרי מוסר]. וכבר כתב החנוך (מצוה של"ח): "...ובאמת לא תצוה התורה להיות האדם כאבן, שותק למחרפיו כמו למברכיו, אבל תצוה אותנו שנתרחק מן המדה הזאת [אונאת דברים] ושללא **נתחיל** להתקוטט ולחרף בני אדם ובכך ינצל אדם מכל זה, כי מי שאינו בעל קטטה לא יחרפוהו בני אדם". על כן מובן שגם בלאו "לא תקום" קימות דרכים מסוימות שהתורה התירה על ידם להפגין שכבודו של הנפגע ושלומו הם לא הפקר וכל הפוגע ישלם ביקור.

"ונפשי כעפר לכל תהיה"... אבל אבוי
למי שינסה לזרוך על ה"עפר" הזה...

ובמיחד בנקמה כשהיא מדה כנגד מדה בדיוק, הרי שבנויה על מדה מסימת של צדק וישר. הרי בסך הכל מעניש את הפוגע הרע, מחזיר לו ומשלים לו גמולו בראשו כאשר עשה כן יעשה לו. אין זה דומה לשאר אסורים שבין אדם לחברו שהוא המתחיל בהם כמו הכאה, קללה, אונאת דברים, הלפנת פנים, דבור לשון הרע ועוד.

מי שאינו בכלל "בני עמך"

גוי: קדם כל, אם זה שפגע בך הוא גוי, נקם בו עם כל הלב. אפלו מצוה יש בנקמת גוי מכמה טעמים ובעקר כדי שלא יהיה דם ישראל, נכסיהם וכבודם הפקר בעיני הגויים כפי ששכיח לדאבונו בגלות הזאת. ובלבד - כמובן - שלא תסתבך אתם ולא תלבה את כעסם ואיבתם ליהודים, שאם כן לא הרוחת כלום בנקמה, רק הפסדת!

חלונני: אבל אם הפוגע הוא יהודי רשע וכל שכן אם הוא רק "חלונני" סתם (ואולי אפלו תינוק שנשטפה), אין לנקם ממנו, שהרי הוא בכלל "לא תקום וגוי את בני עמך", ומתן לנקם בו רק באפנים שמתן לנקם ביהודי פשר כמו שיתבאר.

ומתי מתן לנקם ביהודי בשר?

התן "לתועלת"

מתן לך לנקם כשמטרתך היא **לתועלת** בעתיד, דהינו שהנקמה תרתייע את הפוגע מלפגע שוב או פיוצא בו כל סוגי תועלת בעתיד שיצא מהנקמה. כל שהכונה לךך ולא לשם נקמה והענשה על העבר בלבד.

אין התן לנקם ביהודי חלונני מצוי

שהוא עדין בכלל עם ישראל

בעצם לא מדובר ב"התר נקימה" ממש שהרי כל ההתר הוא משום שאין זו "נקמה" כלל אלא מניעת פגיעה נוספת בעתיד. ברם, כן "נקמה" או לא "נקמה", בחיי יום יום אנו מזדקקים לא אחת לסוג "נקמות" כאלו, ויש לדעת שכמה תנאים ישנם בהלכה לגבי ההתר:

- ◀ התברר לך שבאמת יש פגיעה שלא בצדק.
- ◀ אין לך דרך אחרת לעצור את הפוגע, כגון תוכחה או לחץ חברתי וכדומה.
- ◀ אינך נוקם יותר ממה שצריך כדי להרתיע ולסלק איום הפגיעה בעתיד.

בבקשה לא להסתייג!

אם תרצה חזק תוכל תמיד למצא קרוב של תועלת בנקמתך. הרי כל הנקמה בעקרה בנויה על מדה מסיימת של תועלת לעתיד. "ללמד את הפוגע לקח", "להודיע ולפרסם שהכבוד שלי אינו הפקר", "אית דין ואית דין". וכו'.

אבל אנחנו לא מעניינים להכשיל בעוון החמור של "לא תקום", לפיכך אנו חייבים להיות כנים עם עצמנו. לבדק היטב האם יש תועלת ברורה ומוחשית, וכגון שהפגיעה מתמשכת ולא חד-פעמית ויש בה בנקמה להרתיע את הפוגע ולהפסיק פגיעתו. וגם בפגיעה חד-פעמית, כשקצם חשש רציני מפני פגיעות דומות בעתיד, הרי שהנקמה היא לתועלת אמתית - ומתרת. אבל "ללמד לקח" על פגיעה שהיא נחלת העבר וכדומה, סברות כאלה ואחרות השגורות בפי הנוקמים, אין בהן ממש ומסתמא אינן קבילות בבית דין של מעלה.

הזהר מאשליות! אם תרצה חזק, תוכל תמיד למצא קרוב של תועלת בנקמתך

אם אתה נוקם רק במניעת טובות שאינך מחיב בהן ואין אתה נוקם בפגיעות ממשיות, אין התנאים שמנינו לעיל מעכבים, כל עוד שהמטרה בנקמתך היא **לתועלת** ולא נקמה לשם נקמה.

אזהרה! נקמה לתועלת על ידי פגיעה ממשית חייבת שאלת רב בכל מקרה לגופו.

התור נקמה על "צער הגוף" ו"שעת חמום"

בנגוד להתור "לתועלת", מדבר כאן בהתור נקמה ממש. התורה התיירה את הנקמה במקרים מסוימים ובעקר כשאינו בכח האנושי המצוי להבליג. כל פגיעה הכרוכה באלמות פיזית או אלימות מלולית, דהינו שנוגעת בגופו של האדם או בנפשו, נקרא צער הגוף ומתרת הנקמה אפלו בפגיעה ממשית מדה כנגד מדה. נושא ההתור הוא הנושא המדבר ביותר בכל הלכות נקמה ורבו בו השיטות והחלוקים. אולם להלכה, אם אתה מקל ונוקם על צער הגוף, יש לך בהחלט על מי לסמך.

ברם, כשאינו הפגיעה באדם עצמו, אלא רק מניעת טובות בממונו, דהינו סרוב השאלת כלי, או אפלו מפסיד ממש ממונו, לכל הדעות אין שום התור לנקם וזה נקרא בחז"ל "ממונא". אף שלפעמים נגרם לך צער רב ואפלו מחלה בגלל סרוב השאלת כלי נכונן מכשיר רפואי [נחשב הדבר ל"ממונא" ואסור לנקם].

הפגיעה פואבת! נפשית, ולפעמים אפלו פיזית. טבע האדם - כמו כל בעל חי אחר - לנקט מיד בפעלה כדי לסלק הדבר המכאיב או המצער. חיובי מאד. התורה

נושא ההתור של "צער הגוף" הוא הנושא המדבר ביותר בפוסקים בהלכות נקימה

מתחשבת בכך, ובשעת הפגיעה וקצת לאחריה "שעת חמום" [כי יחס לבבו] אין אדם נחשב אחראי כל כך על מעשיו מבחינה הלכתית.

אבל כשאתה כבר לאחר מעשה, למחרת, נרגעת במדה מסיימת ובכל זאת אתה משחזר בדמיונך את הפגיעה וכל פעם "מתבשל" בה מחדש, כעת הדבר הטבעי ביותר שתעשה **תחזור לנקמה**. הנקמה, באמת, כמוה כגלילת ארגעה. היא מרגיעה את הנפש הדואבת במדה מסיימת. אבל גלולה זו יקרה מאד ולעתים אפלו יקרה מדי. סבוכים ותופעות לואי צפויים ובלתי צפויים, עגמת נפש והמון טרדה, כל זה מחכה לך הנוקם. ומה עם השחתת המדות ובפרט מדת אכזריות, שנקמה - אפלו צודקת - מביאה. שלא לדבר על טעם מר בפה שמשאינה גלולת הנקמה [- נקיפת מצפון].

עקב כל זאת, ומה שלא פרטנו כאן, אם אתה מסגל להסתדר בלי להזדקק לתרופה זו, ממלץ לך להיות מ"הנעלבין ואינן עולבין, שומעין חרפתו ואינן משיבים, עושים מאהבה ושמיחין ביסורין" שעליהם הכתוב אומר "כצאת השמש בגבורתו". לעתיד לבוא יבהיק אורך כמו השמש בחצות היום (גמ' יומא כג). תעבר לסדר יומך, התעסק בדברים אחרים, במשך הזמן תשפח מכל הספור **והרוחת רוח אדיר!**

אם עדין לא הגעת לדרגה זו, הפגיעה טורדת את מנוחתך, אתה מרגיש כאוב ומתסכל ואינך מסגל לעבר לסדר יומך... הרי שאופצית הנקמה על צער הגוף לא נמחקה מהגמרא ומרוב הפוסקים וכל מה שאסרה תורה התירה כנגדה כדברי ילתא. (חולין דף קט:)

גם כשמתר לנקם, אם תוכל להסתדר בלי נקמה, הרוחת רוח אדיר

כמעט מיתר להדגיש שֶׁלִפְנֵי שֶׁתִּגַּשׁ לְנַצֵּל הַתֵּר "צַעַר הגוף", עֲלֶיךָ לְלַמֵּד הַיֵּטֵב הַהֲלָכוֹת לְפָחוֹת בִּ"קצור הלכות" שֶׁבִּסְפָר זֶה פָּרַק ה' (עמ' 64).

ומיתר להדגיש שֶׁתִּפְעַל בְּדִיוֹק לְפִי הַהוֹרָאוֹת, יָד אַחַת נוֹקֶמֶת וְיָד שְׁנֵיהָ אוֹחוֹזֹת בִּסְפָר, כְּדִי שֶׁחִ"ו לֹא תִכָּשֵׁל בְּלֹא תַעֲשֶׂה חֲמוֹר דְּאוֹרֵיתָא.

מִמֶּשׁ הַדִּקְקָה זֶה קָרָה שׁוּבו! נִדְמָה שֶׁאַתָּה עֲדִין רוֹאֶה מֵרְחוֹק אֶת גְּבוּ הַקְּשׁוֹת, אֶת עֲרְפוֹ הַקְּשָׁה שֶׁל אָדָם שֶׁמְשׁוּם-מָה חוֹתֵר בְּעַקְבֵיּוֹת רַבָּה פְּשׁוּט לְקַבֵּר אוֹתָךְ חַיִּים. בְּכָל הַזְדַּמְנוֹת הוּא מִבְּזֵה אוֹתָךְ בְּפָנָי כֹּל שֶׁאֵר הַמְּלַמְדִים וְהַמוֹרִים. מְשַׁמֵּיעַ הָעֲרוֹת עוֹקְצָנוֹת הַמַּעֲלוֹת עַל נֶס אֶת ה"לֹא יִצְלַח" שְׁבָךְ. הוּא אֶפְלוּ טָרַח לְהַדְגִּישׁ שְׁאִין לָךְ סְבוּי לְהַצְלִיחַ אִי פַעַם. נוֹכְחוֹת הַחֲנִיכִים לֹא מוֹנְעַ בְּעַד הַמְּנַהֵל הַזֶּה מִלְּסַנֵּט וְלַעֲקֹץ. בְּהַתְנַהֲגוֹתוֹ הַבְּלָתִי חֲנוּכִית בְּעֵלִיל וּבְאֹיֶרָה הַעֲבוּרָה שִׁוּצֵר הוּא מוֹדָא בְּעַצֵּם, שֶׁהַתְּחִזִּיּוֹת הַשְּׁחוּרוֹת שְׁלוֹ יִתְקִימוּ בְּמִלּוֹאֵם. בְּכָל הַתְּקֵפָה כְּזֹאת הַנֶּף מְרַגֵּישׁ אֵיךְ שְׁכַל הַדָּם - וְאִתּוֹ רְצוֹן הַחַיִּים - עוֹזֵב וּבוֹרַח מִפְּנֵיךְ וְכֹלְךָ הוֹפֵךְ לְבָן כְּשֶׁלֶג. הַמְּבֹטִים נִנְעָצִים, מַעוֹטֵם שֶׁל שְׂמֻחָה לְאִיד [כּוֹאֵב!] וְרֵבֶם שֶׁל רַחֲמִים וְהַשְׁתַּתְּפוֹת בְּצַעַר [גַּם כּוֹאֵב!].

כְּבָרְךָ מִבְּזִיקָה הַמַּחֲשֶׁבָה - - "זֶהוּ יוֹתֵר לֹא אֶשְׁתַּק! אֵין לִי הַרְבֵּה לְהַפְסִיד. מִשְׁרַת הַהוֹרָאָה שְׁכַל כֶּךָ חֲלַמְתִּי עֲלֵיהָ וְעַמְלַתִּי לְהַשִּׁיגָה, אַבוּדָה. בְּמַקְדָּם אוּ בְּמֵאָחַר יִסְתַּיֵּם הַכֹּל. לְמָה לֹא לְלַמְדוֹ לְקַח שֶׁהָעוֹלָם אֵינוֹ הַפְּקָר. יוֹדַע אֲנִי

פְּשׁוּט שֶׁלִפְנֵי נִצּוֹל הַתֵּר "צַעַר הגוף", עֲלֶיךָ לְלַמֵּד הַיֵּטֵב הַדִּינִים בִּ"קצור הלכות"

על המנהל הגאה והקשוח מה שרבים לא יודעים. יודע אני עליו פרק מאד לא מחמיא עוד מהזמנים ההם טרם עלה לגדלה, פשעדין לא בחל בשום אמצעי לקדם את מטרותיו ואפלו לא בחל במטרות. [הערת המגיה: אולי בגלל זה הוא שונא אותך שאתה יודע עליו יותר מדי?]. הגיע הזמן לפתח את הפה ולהרצות לרבים. הדברים בודאי יעוררו הר חזק. הנזק התדמייתי יהיה עצום. עגמת הנפש משלמת. איך לא חשבתי עד היום על נקמה מתקה כזאת?"

סערת הנפש שהנף שרוי בעצומה לא נותנת לה לשקל את צעדיך במשקל ההלכה.
כל בלף רפוז אחד גדול של נקמה ואיך להוציאה לפועל בצורה המצלחת וה"מהדרת" ביותר. אינך מסגל אפלו לחשוב על שום דבר אחר...

בעצם, האם אנו אמורים לכתב עכשיו הלכות הנוגעות לנקמה הזאת? יש בכלל למי לכתב? לא חבל על הטרחה? לא חבל על הוצאות הדפוס, הניר, הדיו והכריכה? ממה נפשך, אם באמת אתה רותם ומחך קודח לנקם על כבודך הנרמס, ממילא אינך מסגל לקרא בספרים עכשיו ובפרט לא בספרי "אסור נקמה". ובאמת כיון שהתורה לא נתנה למלאכי השרת אלא לבני אדם פמונו וכמוך, אין הנקמה נחשבת עברה "בשעת חמום" כזה. [כי יחס לבבו" בלשון הפסוק והפוסק].

הבה נתקן את התאור הנ"ל. אחרי שנויים קלים כבר לא תהיה יגיעתנו, בכתיבת כל זה, לריק אלא לתועלת בסיעתא דשמיא. וכך בערך נכתב בנסח המתקן:

לא חבל על הוצאות הדפוס וכתיבת הלכות נקמה לאדם פגוע, רותח וכואב!?

אֶתְמוּל, מִמָּשׁ בְּשַׁעַה כְּזֹאת, זֶה קָרָה שׁוּב! קוּלוּ
הִיבֵשׁ וְהִקְשׁוּחַ מְצַלְצֵל בְּאֲזְנֵיךָ. אַתָּה
מִשְׁחֹזר בְּדַמְיוֹנְךָ אֶת הַמַּעֲמֵד בַּפֶּעַם הַמִּי־יִוֹדֵעַ-כְּמָה.
אֶת הַתְּחוּשָׁה הַנּוֹרְאָה וְהַמְשַׁתְּקֵת. הַמְבֹטֵים הַמְפִנִים
כֻּלָּם אֵלֶיךָ. לֹא הָאֲדָמָה הֵיחָה פּוֹצֶחַת פִּיהָ מִתְחַתֵּיךָ
וּבּוֹלַעַת אוֹתָךְ וְכֹל אֲשֶׁר לָךְ - כְּקֶרַח בְּשַׁעְתּוֹ - הֵייתָ
מֵאֲשֶׁר...

מִסֵּב הֵנָּה כְּעַת עַל סֵפֶה נּוֹחָה בְּסֻלּוֹן בֵּיתְךָ, לּוֹגֵם
לְסְרוּגִין מְבוּס מִי סוּדָה קֶר כְּקֶרַח. הַמַּצֵּב הַבִּישׁ
בְּעֵצִים מֵאֲחוּרֵיךָ אוֹלָם מְנוּי וְגָמוּר אֶתְךָ לֹא לָרֶדֶת
מִהַנוּשָׂא. אַתָּה מֵתְכַנֵּן בְּקֶר רֹיחַ וּבִצְוֶרָה מִחֻשְׁבָּת.
הַמְטָרָה בְּרוּרָה וּמְסַמְנֵת מֵרֵאשׁ. "נִקְמָה" וְעוֹד אֵינִי!
דְּמָךְ הַנְּשַׁפָּךְ כַּמּוּיִם בְּמִשְׁפָּךְ שְׁנָה תְּמִימָה צוֹעֵק אֵלֶיךָ מִן
הָאֲדָמָה...

עִם אָדָם מֵיֵשֵׁב כְּמוֹךְ יֵשׁ מַה לְדַבֵּר! כְּדֹאֵי לְהַשְׁקִיעַ
בְּכָל מַלְאָךְ בְּכַתִּיבָה וּבַהֲדַפְסָה. יֵשׁנָת לַיְלָה, עֶבֶר זְמוֹן,
וּשְׁעַת הַחַמּוּס עֶבְרָה [בְּדֶרֶךְ כָּלֵל] וְהֵנֶךְ מְסַגֵּל לְחֻשָּׁב כְּעַת
גַּם הָאֵם עַל פִּי הַתּוֹרָה מֵתֵר לִי לְנִקְמָה מִהַמְנַהֵל וּלְהַשְׁפִּיל
כְּבוֹדוֹ בְּעֵינַי כָּל, אוֹ שְׁמָא הַדְּבָר אָסוּר בְּאִסוּר חֲמוּר.
אִם הַנְּקָמָה אָסוּרָה, אָנוּ מֵיַעֲצִים לְךָ לָרֶדֶת מֵהַר כְּכָל
הָאֲפָשָׁר מִן הָעֵנָן. אִם תִּסְתַּבֵּךְ חֲלִילָה בְּעֵבְרוֹת
דְּאוּרֵיָתָא בְּנִקְמָתְךָ, רַחֲמָנוּת עֲלֶיךָ! בְּסוּף אַתָּה נוֹקֵם
בְּעֵצְמְךָ יוֹתֵר מֵאֲשֶׁר בְּמַנְהֵל. אוֹלָם יֵשׁ סְכוּי סְבִיר
שְׁנִקְמָה מִתְּרַת, בְּתַנְאִים מְסִימִים.

הֵבָה נִנְתַח יַחַד אֶת הַנְּתוּנִים :

מְדַבֵּר בְּפִגְיעַת "צַעַר הַגּוֹף" מִמְדַּרְגָּה רֵאשׁוֹנָה, וְהַנְּקָמָה
הַמִּיִּחֶלֶת אֵף הִיא "צַעַר הַגּוֹף" וְכַעֲיוֹן מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה,
עֲלִבּוֹן עֲבוּר עֲלִבּוֹן. הַכֹּל טוֹב וְיָפָה. עֶקְרוֹנִית יֵשׁ כְּאִן

יֵשׁנָת לַיְלָה, עֶבֶר זְמוֹן,

עִם אָדָם מֵיֵשֵׁב כְּמוֹךְ יֵשׁ מַה לְדַבֵּר

התר נקמה. אבל איזו נקמה? לא כל פגיעה התרה. הנקמה שבחרת אתה שהיא בעצם השמצה ודבור לשון הרע כדי להרס תדמית אדם וְהַלְבַּנת פְּנים אם תספר בפני המנהל] יש בה בעיה.

בנקמת צער הגוף צריך תמיד להזהר לא לנקם יותר מהפגיעה. כאן יש חשש סביר שהבזיון של המנהל יהיה יותר מבזיונך שהסתכם בעקר בהדגשת השלומיאליות שלך וכמספר. ועוד, חז"ל קבעו כלל בעלבונות "הכל לפי המבייש והמתבייש" (ב"ק פג:), ויתכן שלבאות אדם במעמד מנהל במוסד שלו, נחשב בזיון גדול יותר מלבאות מורה מן השורה. ושוב אנו מגיעים לאי שויון בין הפגיעה לנקמה כשהנקמה חריפה מדי וגדולה יותר מהפגיעה.

אם היית שואל אותנו כיצד לנהג, היינו עונים בערך כך על פי הברור בחלק ההלכה: לכתחלה עדיף לנקם רק על ידי מניעת טובות. זוהי הנקמה הממלצת ביותר. המונע טובות - שאינו מחיב בהן מן הדין - אין במעשיו החששות שמנינו לעיל ואפלו ינקם הרבה יותר [לא ממלץ!] אינו עובר בדבר.

אבל אם אינך רואה באפק שהמנהל יזדקק לטובתך וצורת נקמה זו אינה אקטואלית בשבילך, נרשה לעצמנו להציע לך לצער את המנהל על ידי איום והפחדה. זאת אומרת לספר לו או להזכיר לו כל הידוע לך עליו, ולתת לו הרגשה שאתה עומד לפרסם הדברים. מסתבר שזה מתר מעקר הדין אפלו אם אין פונתך לעצור אותו מלפגע בעתיד ונגם באפו שאין כבר חשש של פגיעות נוספות] ואתה פועל רק כדי להרגיע את נפשך הכואבת ו"לסתם את החור" שנפער בה על ידי אדם זה.

**צריך לזהר לא לנקם על צער הגוף יותר
מהפגיעה, ועדיף לנקם במניעת טובות**

מה עוד מתר לעשות כדי לנקם מהשונאים?

נא לקרא קטע זה עד הסוף! כולל ה"באור".

- ◀ מתר לך לנקר עיניו של שונאך, ואפלו לגרם לו פשוט להרקיב!
- ◀ מתר לך לשפך גחלים בוערות על ראשו!
- ◀ מתר לך להביך אותו וגם להכשיל אותו בעצה שאינה הוגנת לו!
- ◀ מתר לך לעשות פעולות שימות, ואפלו למסר אותו למלכות!

באור:

מתר לנקר עיניו ולגרם לו רקבון. מתר לך "להוציא" עיניו של שונאך **מקנאה**, על ידי שתשפר את מצבך הרוחני או אפלו את מצבך החמרי ותעלה את רמת חיידך, למגנת לבו של השונא ו"עיניו הפלות". וכיון ש"רקב עצמות קנאה" (משלי יד ט) הרי שאתה גם מכניסו למצב של רקבון [נפשי] עקב קנאתו.

מתר לשפך גחלים בוערות... "אם רעב שונאך האכילהו לחם... כי גחלים אתה חותה על ראשו. (משלי כה, כא-כב). אין לזלזל בעצמת הנקמה על ידי הטבה

**אין לזלזל בעצמת הנקמה של הטבה לשונא.
כמו גחלים בוערות על נפשו המיסרת**

לשונא בעת דחקו. ה"גחלים" הללו חודרות עמק לנפשו המיסרת וכפי שמתאר בחז"ל.

מתר להביך אותו, על ידי שתגלה לו שהנך יודע רע מעליו מה שפגע בך בסתר ומה שדבר עליך. **ולהכשיל בעצה**, שהיא טובה באמת, אף שברור שמחסר אמון בך הוא יעשה את ההפך ויכשל.

מתר לעשות פעולות שימות. "דום לה" והוא נפילים לך [-את השונאים] חללים חללים. השכם והערב עליהם לבית המדרש והו כלין מאליהו" (גטין ז.). **ולמסור אותם למלכות**, - למלכות שמים דוקא. כשאין אפשרות לעשות דין בבית דין נכפי ששכיח בפגיעות שבין אדם לחברו שאינו בממון, מתר למסור דינו לשמים, דהינו שתתפלל שהי יעשה הדין ויעניש את הפוגע - בכפוף לתנאים שבשו"ע חו"מ סי' תכ"ד. אך אין הדבר ממלץ כל כך.

לפרטים נוספים ב"נקמות פשרות" שמתר לך להרגיע בהן את נפשך הפגועה, ראה בקצור הלכות נקימה ונטירה שבספר זה סוף פרק י' (עמ' 86) ובהרחבה יתרה בספר "בין אדם לחברו" פרק ב' סוף סוגיא י'.

**מי שלא קורא עד הסוף – כולל הבאור –
פועל על אחריותו בלבד**

מֵהַלְכוֹת נְטִירָה

מְשַׁרְדַּם מֵהַלֵּךְ לְנִהוּל חֲשִׁבוֹנוֹת

מִפִּיל וְעַד נְמָלָה, מְלוֹיֵתָן כָּחַל וְעַד חִידָק, כָּל חִיָּה, כָּל צִפּוֹר, דָּג וְחֶרֶק יוֹדֵעַ לְשָׁמוֹר עַל עַצְמוֹ! חֵק חֶקֶק הַקִּבְיָה בְּבְרִיאָתוֹ שֶׁכָּל בְּרִיָּה שׁוֹמְרֶת עַל שְׁלוֹמָה וְדוֹאָגָת לַכֵּךְ שֶׁלֹּא תִהְיֶה כְּהַפְקָר וּלְמַרְמָס.

אִין שׁוֹם הַגִּיּוֹן שֶׁדוֹקָא הָאָדָם, מְלַךְ הַבְּרִיאָה, יִהְיֶה כְּהַפְקָר וְנִתּוֹן לְחִסְדָם שֶׁל מַפְגְּעִים לְמִינֵיהֶם. דוֹקָא הוּא יִהְיֶה חֲשׂוֹף לַפְּגִיעוֹת פִּיזִיּוֹת בְּגוּפוֹ וּבְרִכּוּשׁוֹ, וְגְרוּעַ יוֹתֵר – פְּגִיעוֹת נַפְשׁוֹת.

וְאִכּוּ, הָאָדָם אֶפְלוֹ עוֹלָה עַל שְׂאֵר הַנְּבִרָאִים בְּדֹאָגָתוֹ לְשָׁלוֹם עַצְמוֹ וּבְשִׁטוֹת הַמְּשַׁכְּלָלוֹת שֶׁעוֹשֶׂה בָּהֶן שְׂמוּשׁ. מְשַׁרְדַּם שְׁלָם שֶׁל נִהוּל חֲשִׁבוֹנוֹת מְנַהֵל הָאָדָם בְּצוּרָה הַמְעוֹרְרֶת הַתַּפְּעֻלוֹת. חֲשׁוּבִים עַל חֲשׁוּבִים לְמִי לְהִתְקַרֵּב וּמִמִּי לְהִתְרַחֵק. אֵיךְ לְהִתְיַחַס לְכָל אֶחָד. אֶת מִי לְדוֹן בְּרוֹתְחִין וּמִי בְּצוֹנְנִין... הַכְּרִטְסֶת שֶׁבֵּלֵב פְּתוּחָה וְהִיד רֹשְׁמֶת וּמְעַדְכֶנֶת כָּל הַזְּמָן. כֵּן זֹאת כְּדִי שֶׁכְּבוֹדוֹ, מְמוֹנָו וְכַמּוֹבֵן הוּא עַצְמוֹ לֹא יִהְיֶה הַפְקָר כְּעַפְר שֶׁהַכֵּל דוֹרְכִים עָלָיו.

הַכְּלִי הַעֲקָרִי הַמְּשַׁרְת אֶת הָאָדָם בְּנִהוּל חֲשִׁבוֹנוֹתָיו הוּא הַזְּכָרוֹן. פְּעֻלַת שְׂמִירַת פְּרִטִי הַפְּגִיעוֹת בְּזָכְרוֹן נִקְרָא בְּלָשׁוֹן הַקִּדְשׁ נְטִירָה. נְטִירָה פְּרוּשָׁה שְׂמִירָה. שְׂמִירַת

**אָדָם עוֹלָה עַל שְׂאֵר בְּעֵלֵי חַיִּים בְּדֹאָגָתוֹ לְשָׁלוֹם
עַצְמוֹ בְּשִׁטוֹת מְשַׁכְּלָלוֹת וּבִינֵיהֶן הַנְּטִירָה'**

אינפורמציה הקשורה לפגיעה לזמן מאחר יותר כשהמטרה היא לנהוג בעתיד על פיה..

המסקנה מכל זאת שהנטירה היא תכונת יסוד בנפש ואין לזלזל בה כל עקר.

הנטירה בדבור דוקא

ובאמת, כשתלמד הלכות נטירה תנכח שלפי רב הפוסקים לא חל אסור על נטירה במחשבה. מה שאסרה תורה זה לבטא את הנטירה בדבור ולהזכיר בהזדמנות לפוגע את הפגיעה. לפי דבריהם דומה אסור זה לאסור לשון הרע ושאר מצוות שבדבור.

אין זה אומר שהנטירה רצויה. אדרבא לפי רב הפוסקים אין הנטירה בלב רצויה כלל וכלל, אף שהיא מתרת מן הדין. דרכה של תורה להתגבר על הנטייה הטבעית לנטר ולהתחשבן על כל פגיעה. ומותר אדם מן הפיל והנמלה, לזיתו וחיידק, שידע להעביר על מדותיו ולתור על זוטות ועל ידי כך להרויח גדולות – חיים רגועים, אהבת הבריות ובריאות שלמה. ולא עוד אלא "שכל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו" (ראש השנה יז). הלא כך היא שורת הדין, נוהגים בשמים עם האדם מדה כנגד מדה, אפה אינך עומד על מדותיך, גם אין עומדים על המדה כלפיך.

אין בדעתו לנקם

כפי שראינו הרי שבדרך כלל מטרת הנטירה היא הנקימה בבוא ההזדמנות. אם בגסות או לפחות בדקות. ובכל זאת אסרה תורה לנטר אפלו כשאין

מתי מתר לנטר?

כאשר מתר לנקם – בדרך כלל

בדעת הנוטר לנקם כלל. אסור לך לדבר ולעסוק בפגיעה שמה מתוך כך ותתעורר לנקם.

מתי מתר לנטר?

...מתי שמתר לנקם!

אופני התר של נקימה חלים גם על נטירה בדרך כלל. וכגון: לנטר לגוי, התר נטירה בשעת חמום, לנטר על פגיעה של צער הגוף, נטירת צד שלישי, ולתועלת בעתיד. בכל אלה מתר לדבר עם הפוגע ולהזכיר לו את הפגיעה. [בנטירת צד שלישי אנשים אחרים מזכירים לפוגע את הפגיעה].

[מתי נחשב הדבור על פגיעה כנטירה ומתי נחשב כתוכחה? ראה בקצור הלכות פרק ט' סעיף ג']

"ניחא, אחתם לך ערבות לגמ"ח "חסדי חסדים"
 בקשר להלוואה שאתה מבקש מהם, אפלו
 שאתה סרבת מספר פעמים בעבר לחתם עבורי. אני
 בכלל טפוס אחר בשבא לעזור ליהודי אני מותר על
 חשבונות אישיים..."

"בבקשה להכנס לרכב, רק לשמר שהמטריה לא
 תרטוב את הרפור החדש. אתה מתפלל
 עלי הא? למה בכלל עצרתי לך? באמת גם אני לא
 אהבתי לאסוף "טרמפיסטים", בדיוק כפי שאתה היית
 מסרב בתקופה שנהגת ברכב, אבל לאחרונה שניתני
 את מדיניותי... הכל בגלל הסבל שסבלתי בעת

**כל נטירה בדבור אסרה אם רק מזכיר
 את הפגיעה באיזה הקשר שיהיה**

שהמכונית שלי הייתה בתקון. שבועות בוססתי בשלוליות עד שייבאו במיחד את אותו החלק מהמפעל בקוראה. מאז שהרגשתי את הצד השני של המטבע הכל שונה... אולי בכל זאת נשים את המטריה בתא המטען כדי שהרפוד החדש לא ירטב?"

בשני הצטוטים מסתתרים דבורי נטירה. ולא רק נטירה רגילה אלא נטירת "איני כמוד" – עריכת השואה והדגשת צדקות הנוטר לעמת רעת הננטר והתכבדות בקלונו. [עין שוב בשני הצטוטים כדי לאתר את המלים האסורות הללו]. לפי כמה אחרונים, סוג נטירה כזאת חמור יותר, **אבל להלכה אין הבדל, כל נטירה בדבור אסורה**, אם רק מזכיר את הפגיעה באיזה הקשר שיהיה.

א

"**אחד הדברים שאינני מסגל לשכח הוא הנאום המפלפל שלך באספת ועד הקהלה מלפני שנתים. לפללת ברב פשרון כדי לנקות את עצמך מכל אחריות לגרעון האדיר שנפל על כתפי. איך שהצבור האמין לך בעינים עצומות! את הבזיון הזה לא אשכח לעולם...**"

ב

"**מזגן מפצל' פרוש חדש ומקורי נתת למשג הזה. הקר והנעימות אצלי, החם והרעש לשכן! גם לצרות מתרגלים בדיעבד. השלמתי כבר עם המצב ואינני תובע ממך שתרחיק**

**'מזגן מפצל' – הקר והנעימות
אצלי, החם והרעש לשכן!**

את מרחס המזגן שלך מחלון חדר השנה שלי, אבל
אתה חושב שאני מוחל לך בלב שלם על הסבל
התמיד? איך אפשר לעבר לסדר היום עם מטריד
בזה?!"

ג

"מלמדי היקר. שנים רבות עברו אבל איך אפשר
את הסלידה ואת השנאה לקטע
גמרא שהצלחת להכניס בי. כמה היה עלי לעמל כדי
להשתתף בשעור גמרא. הצעקות שלך בעזרת המקל
עשו עבודה טובה עלי. כשהצלחתי סוף-סוף
להשתחרר מהסיוטים, הרגשתי שאני מקבל את
התורה בהר סיני מחדש".

הרי שלש דגמאות של נטירה "רגילה". אבל החיים
מכילים הרבה יותר ויש לשים לב כשמדברים לא
להחיות פגיעות שכבר עברו ובטלו מן העולם ולא
לשרבב את זכרם. בודאי תבחין שבדגמה השניה "מזגן
מפצץ" הסבל עדין קים ומסתבר שאין בזה אסור נטירה
אפלו אם הנפגע השלים בדיעבד עם המצב.

מדור מיוחד לתלמידים של חכמים

ברשותכם, כמה מלים הנוגעים ל"נטירה" לכבוד
התורה.

תלמיד חכם, בשונה מאדם רגיל, הרי הוא נושא דגלה
של התורה ומיצגה כלפי העם. לפיכך כל פגיעה בו
ובכבודו היא פגיעה והשפלה של נושא דגל התורה,

**תלמיד חכם נושא דגל התורה, פגיעה בו
כפגיעה בתורה עצמה ומחייבת תגובה**

והיננו פגיעה בתורה עצמה. על זה אסור לעבור לסדר היום. אין פאן "התר" נקימה ונטירה אבל יש פאן חובה גמורה לתלמיד חכם לא לותר על כבודו, כבוד התורה, כדי שהתורה לא תהא מבזה ומשפלת בעיני הצבור חס וחלילה. "כל תלמיד חכם שאינו נוקם ונוטר פנחש אינו תלמיד חכם" (יומא כב:).

להלכה אין התלמיד חכם נוקם בעצמו אלה רק נוטר הדבר בלבד. אינו מוחל ואינו מותר עד שיפסו אותו כדין. וכשאחרים נוקמים לכבודו הוא שותק ואינו מוחה בהם. ואם אין אחרים נוקמים אלא מן השמים מענישים את הפוגע, התלמיד חכם גם כן שותק ומתעלם. והכל בתנאי שלא יסבב יותר בזיון התורה על ידי התנהגותו זאת כפי שמוסיפים אחרונים.

מי נחשב תלמיד חכם בזמן הזה? מסקנת הפוסקים שאין צריך לבדק בציציות כל כך ואין הדבר תלוי בגאונות. אלא כל שהוא מציג את התורה בעיני העם, אם בתפקיד רשמי או בלי תפקיד, כיון שהוא נחשב בצבור לתלמיד חכם וכבודו נחשב בעיניהם לכבוד התורה, יש לו דין תלמיד חכם לעננו זה. "אחרים" מקנאים לכבודו ונוקמים את נקמתו והוא שותק.

הלומדים בודאי ירצו לענן בגוף הסוגיא להרחיב ולהעמיק בעננו, ב"בין אדם לחברו" כן ב' סוגיא ו'.

**הכל בתנאי שלא יסבב ח"ו יותר בזיון
התורה על ידי נקמת האחרים ושתיקת הת"ח**

מִבְּחֵי הַנְּקָמָה

“הם כותבים את כל ההלכות האלה בלשון “נוכח”:
 “אתה עושה כן, ואתה כן וכך... כאלו שהם מתכוונים
 לכל אחד ואחד. אבל אלי בודאי לא התכוונו. כל
 הנושא הזה של נקמה לא שיך אלי בכלל. קדם כל אני
 ותן גדול, מהר מאד שוכח את העולות שעושים לי.
 חוץ מזה כשאני נוקם זה בכלל לא נקמה, אני פשוט
 מעניש את מי שצריך [כנראה שלא הענישו אותו].
 מספיק בצעירותו].

אוהו! אני מכיר אנשים שהם נוקמים ונוטרים בטבע.
 אוי ואבוי למי שמתחיל אתם... [שמעון כ. והדוד שלו
 מבאר שבע, האחים ח. מהעיר פ. גם שמריהו ג. מכפר
 מגן לא מחזיר לעמתם. והרשימה עוד לא נגמרה...]
 ישמרנו ה' מנקמותיהם! ראוי לשלח להם ספר זה
 במתנה. מענין אם “מכון תורה לאדם” הזה עושה
 הנחה בקניית כמות...

[ממחשבות אחד הקוראים, השם שמור אצלן]

קורא יקר, אנחנו בהחלט **כן** מתכוונים אליך! הרי רק
 לאחר בחינה מדקדקת של התנהגותך, לאור ההלכה,
 תוכל לדעת האם אתה באמת לא נכשל בעברות
 החמורות הללו.

בשבילך, ובשביל יהודים יקרים נוספים, ערכנו במיוחד
 מספר מבחנים כדי שתבחן בהם את פעולות התגמול
 שלך. רק הפעולות שעוברות את כל המבחנים
 מתרות. פעלה “שנתקעת” באחד המבחנים, עליך
 להתרחק ממנה כמו ממחבל מתאבד עם מפסק ביד.

נגיד שאתה סרבת טובה, כל טובה שהיא, או אפלו [ח"ו]
 פגעת ממש בחבר, שכן, קרוב או כל יהודי אחר... אתה
 מדפדף בספר זה וקורא בו כדי לדעת אם יש במעשיך

משום אסור נקמה. וחבל שלא דפדפת בו לפני המעשה. טוב שלפחות עכשיו אתה קורא. אם פתחת בדיוק בעמוד זה, הנוכחי, זה מה שתקרא מלה במלה.

קדם כל, הרקע:

אנו מניחים שנפגעת מאדם זה בעבר או שלפחות אתה מרגיש פגוע על ידו, שהוא מצליח או מתפרנס על חשבונך או סתם סרב לך טובה נחוצה. אחרת לא היית פותח ספר על נקמה, אלא היית מחפש ספרים אחרים.

המבחן הבסיסי

◀ מהי המטרה שלך בפעלתך, או בסרוב טובה?
האם אתה מתכוון להעניש, להחזיר ולשלם על
מה שהלה פגע בך וגרם לך סבל בעבר?

אם התשובה היא לא, הפעלה עברה עקרונית את המבחן. אולם כדי להתירה הלכה למעשה, עליה לעבור מבחן אחד נוסף – מבחן "לתועלת", להלן עמ' 50

אם התשובה היא כן, הפעלה נכשלה עקרונית במבחן והיא אסורה! אולם ראה עוד להלן מבחן "צער הגורף" בעמ' 51

שני כלי עזר לאבחון נקמות בְּחַי יוֹס־יוֹס

נוסף ל"מבחן הבסיסי" שרק הוא קובע הלכתית, ישנם כלי עזר שבכחם לעזר ולהדריך את האדם בנושא. אנו מוסרים כאן בקצור את הכלים הללו הבנויים בעקר על תחושות ורק עוזרים למבחן הבסיסי.

❖ הנוקם פָּנִיו אֶל הָעֵבֶר. הוא מתרכז בפגיעה או בסרוב טובה שבעבר ואינו מסגל לעבור עליה ולשכחה. לפיכך, כל מחשבה שמתמקדת בהוה – להפסיק פגיעה מתמשכת – או מתמקדת בעתיד כגון כוונה לתועלת שלא תשנה הפגיעה בעתיד... מחשבה של תכלית, אינה מחשבת נקימה.

❖ מהי התחושה בשעת הפעלה? מטרת הנוקם היא להחזיר כאב, צער, עגמת נפש, עלבון, להשפיל ולהבליט עליונות, תחת כאב או השפלה שסבל הוא. נמצא שאם אין ה"נוקם" מענין לצער או להעליב, ואדרבה לעתים הוא אפלו מצטער על הצער והעלבון שנגרמו על ידי מעשיו – הרי שאין כוונתו לנקמה לשמה.

במקרה ופעלתך עברה את ה"מבחן הבסיסי", היא לא באה כדי לשלם ולהחזיר על העבר רק למען עתיד או הנה טוב יותר, הרי שהיא מתרת עקרונית מדין "נקמה לתועלת", בתנאי שתעבר בשלום את מבחן "לתועלת". או אז תקבל חותמת הכשר אפלו למהדרין.

מבחן "לתועלת"

◀ האם אתה פוגע פגיעה ממשית במסגרת פעלתך לתועלת ואין אתה מסתפק במניעת טובות [או טובות שהיית רגיל לעשותן אבל אינך מחיב בהן]?

התשובה לא? נקמתך עברה את המבחן! שכל עוד שהנדך רק מוגע טובות בגוף, השאלת כלים וכיוצא בהם שאינך מחיב לעשות, וכונתך לתועלת, הדבר מתר בלי שום פקפוק ובלי שום תנאי נוסף.

אבל אם אתה כן פוגע ממש בגופו, בממונו, בכבודו או במשפחתו וכדומה, במסגרת מאמציד להביא תועלת... הזהר מאד! ועליך לודא האם נקמתך עומדת בקריטריונים / תנאים של נקמה לתועלת.

התנאי הראשון והעקרי – שאלת חכם!

כיון שבדרך כלל מדבר בכמה וכמה אסורי תורה בכל נקמה שעל ידי פגיעה ממשית, וכיון שכל מקרה שונה

מחברו וגם הדין שונה, על כן **חיבים** לשאל חכם בכל מקרה לגופו.

והיה אם ישתכנע החכם ברע מעלליו של הפוגע ובטהר הכונה שלו, ותעבר, עקרונית, את מבחנו הזך והטוב, או־אז בגשתך למלאכה אל נא תשכח את תנאי "לתועלת" הנותרים. שני תנאים שהם אחד.

❖ האם אין דרך מתונה יותר לעצר את הפוגע?

❖ האם אתה נוקם רק כשעור שצריך כדי להרתיע את הפוגע מלפגע שוב, או שמא אתה מגזים בעצמת הנקמה?!

אם אתה עומד גם בתנאים אלו, הרי שעברת את מבחן "לתועלת", ונקמתך מתרת.

פעלתך נכשלה עקרונית במבחן הבסיסי והיא נחשבת "נקמה", אבל אתה חש שאינך מסגל לעבר בשתיקה ולהעביר על מדותיך, הנך תוהה האם יש דרך לנקם בהתר כדי להרגיע את נפשך הפגועה... המשוך למבחן הבא. מבחן "צער הגוף".

מבחן "צער-הגוף"

קנים בתורה החר אחר ויחיד לנקם נקמה גמורה. מדבר בתשולם גמול והענשה ממש על פגיעה בעבר, בודאי שאינה ממלצת, אבל בכל זאת מתרת באפנים מסוימים – החר "צער הגוף" בלשון חז"ל והפוסקים.

◀ האם נכפעת, אתה אישית, פגיעה ממשית, דהינו פגיעה פיזית או פגיעה בכבודך כמו עלבון או כל אלימות מלולית אחרת [כמו אונאת דברים], הרי שעברת את מבחן "צער הגוף" ומתת לך לנקם – עקרונית.

אבל אם הפגיעה הייתה רק ב"ממון", ברכושך, סרוב השאלת בלים או סרוב עזרה אחרת בממון, הפגיעה לא עוברת את מבחן "צער הגוף" והנקמה עליה **אסורה**.

ומובן שלא מדבר בהשתדלות מקבלת מבחינה הלכתית על מנת להחזיר לעצמה את כסף, מדבר רק **בנקמות** על חובות אבודים וכיוצא בהן.].

באיזו נקמה תבחר, ביצר תנקם ומה הם התנאים לנקמת "צער הגוף", לא העתקנו לכאן. אנו בטוחים שתמצא לענן היטב ב"קצור הלכות" שבספר זה (פרק ה' עמ' 68), עובר לנקמתך, כפי שאתה רגיל ללמד הלכות שאר מצוות עובר לעשותן [או לאי עשותן].

ראה ב"קצור הלכות" פרק ה' – "התר נקימה ונטירה בצער הגוף" ובעקר בסעיפים:

ג' – "פרוש המשגים צערא דגופא וממונא והגדרתם.

ה' – "האם התרו בנקמת צער הגוף גם שאר אסורים?"

ז' – "סכום ההלכה למעשה בכל נושאי הפרק".

מבחן "הנוקם נקמת אחרים"

התנדבת לנקם את דמעות העשוקים מידי עושקיהם! ופה מצדך. אבל עליך להזהר שמה שאתה עושה בהתלהבות בתור מצוה, לא תהיה חלילה **עברה מדאורייתא!**

◀ **האם אתה רק מונע טובות שאינך מחיב בהן ואינך פוגע פגיעות ממשיות?**

◀ **האם כוננתך להעניש את עושה העול מדה כנגד מדה ואינך פועל מתוך רחמים על העשוקים לנקם במקומם את נקמתם? [ואולי אתה בכלל לא מכיר אותם].**

אם התשובה היא **פַּעַמִּים בֵּן** על שתי השאלות, נקמתך עוברת את המבחן ומתרת. אבל אם היא נתקעת אפלו באחת מהשאלות ודהיגו שאתה נוקם בפגיעה ממשית, או, מתכונן לנקם במקום הנפגעים] – אין להתיר.

כל שכן אם הנפגעים הם קרוביך או ידידיך, שלא לדבר על בעל ואשתו, שמתוך הקרבה בודאי אתה נוקם במקומם ועבורם וחרו אתה מסתבך בלא תעשה "לא תקום" מדאורייתא.

ואם אתה שליח השלוח מאת הנפגע בכבודו ובעצמו ואתה מיצג אותו בנקמתך – הדבר חמור עוד יותר!

ישנם שקולים נוספים שאין בהם משום נקימה ונטירה שיש לבחון בהם פעלות שונות וראה בקצור הלכות בפרקים ד' ו' י"א, אבל הבאנו כאן רק את המבחנים העקריים והשכיחים.

מכון תורת האדם לאדם	הפדרה העיונית בין אדם לחבירו מיועדת כשבילך	למדן! חשקה נפשך להתעמק עוד בתורת בין אדם לחבירו?
------------------------------	---	---

הלכה למעשה

מקורות

**לֹא תִקֹּם וְלֹא תִטּוֹר אֶת בְּנֵי עַמֶּךָ
וְאֶהְיֶה לְרֵעֶךָ כַּמוֹךְ אֲנִי ה'.**

(ויקרא יט, יח)

מעט ממקורות ההלכה

תורת כהנים: [שם] לא תקום, עד היכן הוא כוחה של נקימה, אמר לו השאילני מוגלך ולא השאילו, למחר אמר לו השאילני קרדומך, אמר לו איני משאילך כשם שלא השאלת לי מוגלך, לכך נאמר לא תקום.

לא תטור, עד היכן כחה של נטירה, אמר לו השאילני קרדומך ולא השאילו, למחר אמר לו השאילני מוגלך אמר לו הא לך איני כמותך שלא השאלת לי קרדומך, לכך נאמר לא תטור את בני עמך, נוקם אתה ונטור לאחרים.

גמרא יומא דף כב: כג.

ואמר רבי יוחנן משום ר' שמעון בן יהוודק כל תלמיד חכם שאינו נוקם ונטור כנחש אינו תלמיד חכם.

והכתיב (ויקרא יט) לא תקום ולא תטור? ההוא בממון הוא דכתיב; דתניא איזו היא נקימה ואיזו היא נטירה, נקימה, אמר לו השאילני מוגלך, אמר לו לאו, למחר אמר לו הוא השאילני קרדומך, אמר לו איני משאילך כדרך שלא השאלתני, זו היא נקימה, ואיזו היא נטירה, א"ל השאילני קרדומך, אמר ליה לא, למחר א"ל השאילני חלוקך, אמר לו הילך ואיני כמותך שלא השאלתני זו היא נטירה.

וצערא דגופא לא, והא תניא הנעלבין ואינן עולבין שומעין חרפתן ואינן משיבין עושין מאהבה ושמחין ביסורין עליהן הכתוב אומר (שופטים ה) ואוהביו כצאת השמש בגבורתו, לעולם דנקיט ליה בליביה, והאמר רבא כל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו, דמפייסו ליה ומפייס.

רמב"ם

ספר המצוות, ל"ת ש"ד: שהזהירנו שלא לנקום קצתנו מקצתנו. והוא שעשה לו מעשה אחד ולא יסור מלחפש אחריו עד שיגמלוהו כמעשהו הרע או יכאיבהו כמו שהכאיבו, והזהיר מזה באמרו לא תקום. ובספרא עד היכן כוחה של נקימה אמר לו השאילני מוגלך ולא השאילו למחר אמר לו השאילני קרדומך אמר לו איני משאילך כשם שלא השאלתני מוגלך, לכך נאמר לא תקום, ועל זה הדמיון הקש בכל הענינים.

ל"ת ש"ה: שהזהירנו שלא לנטור ואע"פ שלא נשלם גמול, והוא שנוכר העון שחטא לנו החוטא ונזכירנה לו, אמר יתעלה לא תטור, ולשון ספרא עד היכן כוחה של נמירה אמר לו השאילני מוגלך ולא השאילו למחר אמר לו השאילני קרדומך אמר לו הילך איני כמותך שלא השאלתני מוגלך, לכך נאמר ולא תטור.

הלכות דעות פ"ז ה"ז: הנוקם את חבירו עובר בלא תעשה שנאמר לא תקום, ואע"פ שאינו לוקה עליו דעה רעה היא עד מאד, אלא ראוי לו לאדם להיות מעביר כל דברי העולם שהכל אצל המבינים דברי הבל והבאי ואינן כדאי לנקום עליהם: כיצד היא הנקימה אמר לו חבירו השאילני קרדומך אמר לו איני משאילך, למחר צריך לשאול ממנו, אמר לו השאילני קרדומך אמר לו איני משאילך כדרך שלא השאלתני כששאלתי ממך, הרי זה נוקם, אלא כשיבוא לו לשאול יתן בלב שלם ולא יגמול לו כאשר גמלו וכן כל כיוצא באלו, וכן אמר דוד בדעותיו הטובות 'אם גמלתי שולמי רע ואחלצה צוררי ריקם' וכו' (תהלים ז ה):

הלכה ח': וכן כל הנוטר לאחד מישראל עובר בלא תעשה שנאמר ולא תטור את בני עמך. כיצד, ראובן שאמר לשמעון שכור לי בית זה או השאילני שור זה, ולא רצה שמעון, לימים צריך שמעון לראובן לשאול ממנו או לשכור ממנו, ואמר לו ראובן הא לך הריני משאילך ואיני כמותך ולא אשלם לך כמעשיך. העושה כזה עובר בלא תטור: אלא ימחה הדבר מלבו ולא יטרנו שכל זמן שהוא נוטר את הדבר וזוכרו שמא יבא לנקום, לפיכך הקפידה תורה על הנמירה עד שימחה העון מלבו ולא יזכרנו כלל. וזו היא הדעה הנכונה שאפשר שיתקיים בה יישוב הארץ ומשאם ומתנם של בני אדם זה עם זה:

ספר החינוך

מצוה רמ"א: שלא לנקום, כלומר שנמנענו מלקחת נקמה מישראל, והענין הוא כגון ישראל שהרע או צער לחבירו באחד מכל הדברים, ונוהג רוב בני אדם שבעולם הוא שלא יסורו מלחפש אחריו מי שהרע להן עד שיגמלוהו כמעשהו הרע או יכאיבהו כמו שהכאיבם, ומזה

הענין מנענו השם ברוך הוא באומרו "לא תקום". ולשון ספרא, עד היכן כוחה של נקמה, אמר לו השאילני מגלך ולא השאילני, למחר אמר לו השאילני קרדומך, אמר לו איני משאילך בדרך שלא השאלת לי מגלך, לכך נאמר לא תקום, ועל כגון זה היקש כל הענינים.

משרשי המצוה, שידע האדם ויתן אל לבו כי כל אשר יקרהו מטוב ועד רע, הוא סיבה שתבוא עליו מאת השם ברוך הוא, ומיד האדם מיד איש אחיו לא יהיה דבר בלתי רצון השם ברוך הוא, על כן כשיצעררהו או יכאיבהו אדם ידע בנפשו כי עונותיו גרמו, והשם ית' גזר עליו בכך, ולא ישית מחשבותיו לנקום ממנו כי הוא אינו סיבת רעתו, כי העון הוא המסבב, וכמו שאמר דוד עליו השלום, הניחו לו ויקלל כי אמר לו השם ית', תלה הענין בחטאו ולא בשמעני בן גרא. ועוד נמצא במצוה תועלת רב להשכית ריב ולהעביר המשטמות מלב בני אדם, ובהיות שלום בין אנשים יעשה השם שלום להם.

דיני המצוה קצרים, כבר זכרנו רובן לפי הנראה. ונוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ובנקבות, ועובר עליה וקבע בלבו לשנוא חבירו על שהרע לו עד שיגמלוהו כרעתו, עבר על לאו זה, ורעתו רכה, כי הוא סיבה לתקלה מרובה, אבל אין לוקין על זה הלאו לפי שאין בו מעשה, וכלל זה יהיה בידך בכל מקום שנאמר לאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו, שאף על פי שעשה בו שום מעשה אינו לוקה עליו מפני כן, מכיון שאפשר לעבור על הלאו מבלי מעשה, ותזכור דבר זה בכלן, כי דבר ברור הוא אין צורך לשנותו במקום אחר.

מצוה רמ"ב: שלא לנטור, כלומר שנמנענו מלנטור בלבבינו מה שהרע לנו אחר מישראל, ואע"פ שנסכים בנפשותינו שלא לשלם לו גמול על מעשיו, אפילו בזכירת חטאו בלב לבד נמנענו, ועל זה נאמר "ולא תטור", ולשון ספרי עד היכן כוחה של נטירה, אמר לו השאילני מגלך ולא השאילני, למחר אמר לו השאילני קרדומך, אמר לו הילך ואיני כמותך שלא השאלתני מגלך, לכך נאמר ולא תטור, כל ענין מצוה זו כמצות הנקימה הקודמת.

רמב"ן

[ויקרא שם] ...ואחרי כן יזהיר שלא תנקום ממנו ולא תטור בלבבך מה שעשה לך כי יתכן שלא ישנא אותו אבל יזכור החטא בלבו, ולפיכך יזהירו שימחה פשע אחיו וחטאתו מלבו...

וענין הנקימה והנטירה כבר פירשוהו רבותינו שהוא בדבר שאין בו חיוב ממון השאילני מגלך השאילני קרדומך, כי בדבר שנתחייב לו חבירו ממון כגון בניזקין וכיוצא בהן אינו מחוייב להניח לו, אבל יתבענו בבית דין וישולם ממנו מפסוק כאשר עשה כן יעשה לו (ויקרא כד יט), והוא מעצמו חייב לשלם כאשר ישלם מה שלוה או מה שגזל, וכל שכן בענין

נפש שיהיה נוקם ונוטר לו עד שיגאל דמי אחיו מידו על פי ב"ד המורים במשפטי התורה.

משנה ברורה

סי' קנ"ו סק"ד: הנוקם מחכירו עובר בל"ת שנאמר לא תקום ולא תמור, כיצד אמר לו השאילני קרדומך ולא רצה למחר אמר לו השאילני מגלך אמר לו איני משאילך כדרך שלא השאלתני זו היא נקימה. [וכתב רבינו אליעזר ממזין בספר יראים שלו וז"ל לאו דוקא שאילת כלים דהא לאו כלים כתיב בקרא אלא אפילו שאר ממון דלא כלים נינהו, למדנו שמוזהרים ישראל שלא למנוע לעשות צדקה וגמ"ח בממון בשביל שלא עשה הוא עמו שזו היא נקימה וכו' עיין שם]. ואם אמר לו הא לך הריני משאילך ואיני כמותך זו היא נמירה אלא ימחה הדבר מלבו ולא יזכרו כלל עכ"ל הרמב"ם.

חפץ חיים

מקור חיים [פתיחה, לאוין ח' ט']: ולפעמים שהמספר עובר ג"כ על לאו דלא תקום ולא תמור, כגון שיש לו שנאה עליו על דבר שביקש ממנו לעשות לו טובה בדבר שאילת ממון וכיוצא בזה (כמו שכתבתי בבאר מים חיים בשם הרא"ם) ולא הטיבו, ועבור זה נוטר לו שנאה בלבו, וכשרואה אח"כ עליו שום דבר גנאי מפרסמו בפני אנשים, והוא עובר מתחילה על הנמירה שבלב על לאו דלא תמור, ואח"כ כשנוקם ממנו וסיפר עליו עבור זה הדברי גנאי שראה עליו עובר על לאו דלא תקום, אלא צריך שימחה הדבר מלבו.

אהבת חסד

פתיחה אות ב': ולפעמים שהוא עובר ג"כ ע"י מניעת הטובה על לאו דלא תקום, כגון שהוא ביקש ממנו לעשות לו טובה בדבר שאילת ממון וכיוצא בזה ולא הטיבו ועבור זה כשבא אח"כ הוא אצלו ומבקש ממנו איזה טובה נוקם ממנו וגומל לו כמפעלו, עובר ע"י מניעת הטובה ההיא על הלאו דלא תקום. וכ"ש אם משנאתו אותו מפרסמו בעיר שאיננו בטוח כדי שגם אחרים לא ילוחו בודאי, מלבד שהוא עובר בזה על איסור נקימה ונמירה עוד הוא עובר בזה על איסור לשה"ר גמורה שהוא יורד בזה לחייו ממש, ועיין בחפץ חיים כלל ה' סעיף ה' ובסוף הספר בציוור השני בבאר מים חיים סק"ב.

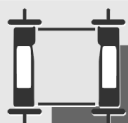
ויותר מזה דאפילו אם הוא מטיב עמו אך שהוא משיב לו: "איני כמותך שלא הטיבות עמדי", עובר על הלאו דלא תמור, דבזה מורה שהוא נוטר עדיין השנאה בלבו, אלא ילוננו בלב שלם וימחה הדבר מלבו ויתבונן שכל דברי העולם הזה הכל והבאי ואינן כדאי לנקום ולנטור עליהם, ועיין לקמן בפרק רביעי באות ד' וה'.

הלכה למעשה

קיצור הלכות לא תקום ולא תטור

אסרה תורה לנקום וגם לנטור, שנאמר "לא תקום ולא תטור את בני עמך" וגו'. מהי נקימה ומהי נטירה? איזו מהן אסורה ואיזו מהן מותרת? בפרקים שלפנינו הבאנו מסקנת ההלכה מהספר הגדול "בין אדם לחבירו" כרך ב'. כל סוגיא מהספר מצטמצמת לפרק ב"קיצור הלכות", וכל פרק מהספר מצטמק לכדי סעיף יחיד כאן

פרק א'

יסודות המצוות

הפרק הראשון עוסק בכמה מן היסודות שעליהם מבוססות המצוות "לא תקום" ו"לא תטור", והוא משמש כעין הקדמה להבנת מהות המצוות וצורתן הכללית.

(א) האם "לא תקום" פירושו רק איסור להחזיר או שכולל כל פגיעה?

התורה הקפידה ואסרה על הנפגע להחזיר ולנקום ואפילו לנטור על הפגיעה. אך מה בדבר הראשון המתחיל בפגיעה, למה לא יכלל בלאו של "לא תקום" בקל וחומר, אם מי שרק מחזיר עובר, מי שמתחיל בקלקלה לא כל שכן?!

אמנם יש מן האחרונים שכתב שכל פוגע הוא בכלל הלאו, וכך הסיקו מקצת ממחברי זמנינו. אך אחרים חולקים וסוברים שהלאו "לא תקום" ודאי לא נאמר אלא ל"מחזיר" ומשלם גמול על פגיעה. וכן הוא הפשטות בחז"ל ובכל המפרשים.

דעת ה"קהלות יעקב" – לפי הסברו של בנו הגדול הגר"ח קנייבסקי שליט"א – שאמנם אין לחדש "קל וחומר" שאין בחז"ל ובכל זאת המונע הטבה מחבירו מחמת קנאה ושנאת

חינם עובר ב"לא תקום" כי יש בכך צורת נקימה ושילום גמול בעיני ה"נוקם" המרגיש את עצמו כ"נפגע" וסובל מחבירו.

אולם הפוגע לשם רשעות בלבד או נקמה בטעות או הפוגע מכל סיבה אחרת ולא לשם שילום גמול או קנאה, אין בכך משום "לא תקום". ואם הוא מונע רק טובות שאינו מחויב בהן מן הדין, תהא הסיבה אשר תהא, אין בדבר איסור כלל.

[הנוקם בטעות צריך כפרה על מחשבתו הרעה].

(ב) היתר תביעת תשלומי נזק וגזל וכיו"ב לעומת איסור נקימה:

פרשיות שלמות בתורה נראות כמעודדות את הנקימה – תשלומי נזיקין, תשלומי חבלות "עין תחת עין", "כאשר עשה כן יעשה לו", השבת גניבה וגזילה ועונשיהן. היאך מתיישבות כל אלו עם איסור לא תקום?

במקצת ראשונים ישנה משמעות שגם אלו נחשבים נקימה אלא שהותרו מגזירת הכתוב כפי שהתירה תורה וציותה על גואל הדם להרוג את הרוצח למרות שזוהי פעולת נקמה. ולפי"ז היה מקום לדון שאם הותרה הנקמה כלפי מזיק וגזלן שמא הותרו כל סוגי הנקמה? ועכ"פ באופנים שאי אפשר לגבות תשלומין בבית דין [כגון היזק בגרמא או שאין עדים וכיו"ב] אולי מותר לו לניזק, נחבל או נגזל לפחות למנוע טובות מהמזיק, חובל או גזלן בתור נקמה כדי להרגיע נפשו הדואבת?

אולם הפשטות בשאר ראשונים וגם פירושו הפשוט של המושג "נקמה" בכתבי הקודש ובחז"ל רחוקה מגדר תביעת תשלומין. ומסבירים אחרונים שבתביעת תשלומין האדם משלים את חסרונו ומתקן בכך את הפגיעה, בניגוד לנקימה שאינו משלים את חסרונו כלל רק נרגע במה שמזיק ופוגע בחבירו, וזה מה שאסרה תורה. ולפי זה מובן שכאשר הותרה תביעת תשלומין לא נתחדשה גזירת הכתוב להתיר נקימה בממונות.

(ג) הנקימה – עבירה שבין אדם למקום או בין אדם לחבירו?

באופן כללי נחשבות מצוות נקימה ונטירה כמצוות שבין אדם לחבירו מאחר והן מתייחסות לחבירו שהוא ה"חפצא" של

המצוה. אולם עדיין יש לעיין בכמה פרטי דינים התלויים בהגדרה זו:

האם חלה חובת פיוס על הנוקם והאם יכול אדם לוותר ולהסכים מתחילה שינקמו בו? בשאלות אלו – התלויות במהותן של המצוות אם הן למקום או לחבירו – נסתפקו כמה ממחברי זמנינו. להלכה מסתבר שאף אם נחשבות כמצוות שבין אדם לחבירו יש לדמותן למצוות מהסוג של השבת אבידה, פריקה וטעינה, צדקה ומצוות אחרות של חסד והטבה שבהן נפסקה ההלכה שאין לחבר זכות ובעלות לתבוע את ההטבה וממילא גם אין בכוחו לוותר עליה. גם לא חלה חובת פיוס כלפיו אם הנקמה היתה כשיעור הפגיעה בדיוק.

האם הפוגע, ה"מתחיל", עדיין חייב לבקש מחילה מהנפגע אחרי שהוא נקם? אם הנפגע נקם בשעת מעשה מתוך "חימום הלב", אפילו הוסיף פי כמה משיעור הפגיעה, מבואר במקצת אחרונים שחלה עדיין חובת פיוס על הפוגע שהתחיל בקלקלה והצית את האש. אמנם אם הנפגע נקם לאחר זמן, נקימה מחושבת ו"קרה", יש סברא לפטור את המתחיל מחובת פיוס מאחר והנפגע כבר נרגע ונתרצה ע"י נקמתו. אך אין ראייה לכך מדברי הפוסקים ויש מקום להחמיר בחובת ריצוי ופיוס שאפילו יום הכיפורים אינו מכפר עד שירצה את חבירו. וכל שכן אם הנפגע נקם פחות משיעור הפגיעה שחייב הפוגע – המתחיל לרצותו ולפייסו.

מהות הנקימה האסורה

ראובן פוגע בשמעון ושמעון משלם לו כגמולו, אין הוא מסתפק בשאיפות, בחלומות או באיומים בלבד, אלא כאשר עשה ראובן כן עושה לו, הרי לפנינו נקמה שלימה בתכלית. ובפשטות אין הבדל אם הנקמה מלווה בהסבר או לא, ולכאורה אפילו אין חילוק אם נוקם בגלוי או שנוקם 'נקמה נסתרת' דהיינו שאין הננקם יודע על הנקמה. מה שכן קובע הוא פעולת הנקימה וכוונת הנוקם שלשם נקמה הוא פועל.

הרי זה כל כך פשוט! אך לפעמים צריכים לערוך בירורים ארוכים ולסקל אבנים רבות כדי לגלות מתחתם את הדרך הישרה. לפיכך נדון ונברר בעז"ה בסוגיא זו את מהותה של הנקימה האסורה וצורתה ההלכתית.

(א) הנקימה – דעה רעה או מצוה שבמעשה?

הנקימה – בניגוד לנטירה – היא מצות "לא תעשה" שבמעשה. היא קשורה למעשים [או למניעת מעשים], ובכל זאת האיסור תלוי גם במחשבתו וכוונתו של הנוקם לשלם גמול, ולפיכך שונה מצוה זו ממצוות מעשיות אחרות התלויות במעשים בלבד. כהמשך לכך ישנה נטיה בכמה אחרוני זמנינו לקבוע שהמחשבה והרצון לנקום, והמידה הרעה הכרוכה בכך, הם הם עיקר האיסור. ואע"פ שעוברים על הלאו רק כשמוציאים את המחשבה לפועל ונוקמים [במעשה או במניעת מעשה].

(ב) נקמה ללא ידיעת הננקם:

יש מן האחרונים שכתבו שידיעתו של הננקם היא חלק מהנקמה. אם אין הננקם יודע שהנוקם פגע בו או שהוא יודע מהפגיעה אבל אינו יודע שלשם נקמה פגע בו, חסר בעצם הנקמה ואין בדבר משום "לא תקום".

אולם רוב הפוסקים סוברים שידיעתו של הננקם לא מעלה ולא מורידה ורק כוונתו ומחשבתו של הנוקם קובעת. אם פגע בו לשם נקמה הרי פעולתו נחשבת פעולת נקמה, ועובר בלא תקום גם אם הננקם אינו יודע דבר. ואם אינו עושה לשם נקמה על פגיעה קודמת, אלא פוגע בו מכל סיבה אחרת, אין הפעולה נחשבת נקמה. לפיכך פסק ה"חפץ חיים" שהמספר לשון הרע בסתר על אדם שפגע בו, ומשפיל כבודו כדי לנקום ממנו, עובר בלא תקום ובלא תטור, אף שהלה אינו יודע מהנקמה.

ידיעת ננקם ללא נקמה: ולהיפך, כשהנפגע יוצר אשליה ומרמה את הפוגע כאילו נוקם ממנו, בזמן שאינו נוקם כלל, או שזוקף לשמו פגיעה של אחרים, ודאי אין סרך איסור נקימה בכך. אולם יש לדון לענין איסורים אחרים כמו אונאת דברים וכיו"ב. [ועיין בסוף סעיף ד'].

(ג) נקמה ללא דיבור:

מקצת אחרונים כתבו שרק כשהנוקם מלווה את פעולת הנקימה בהסבר, ומצהיר שכוונתו לשלם גמול על פגיעה בעבר, רק אז עובר. וכלשון הברייתא שהנוקם אומר: "איני משאילך כדרך שלא השאלתני". אולם דעת רוב רובם של הפוסקים שאין חילוק להלכה אם הנוקם מדבר אם לא. שכל העושה פעולת נקימה וכוונתו לנקום, עובר בלא תקום. כפירוש הפשוט במילים "לא תקום" – להימנע מפעולת נקימה [ב"קום ועשה" או ב"שב ואל תעשה"] גם בלי דיבור.

(ד) מעמיד פני נוקם כשבאמת אין כוונתו לנקום:

מקצת אחרונים חידשו שהעושה פעולת נקימה בלי כוונה לנקום, ורק בפיו אומר שכוונתו לנקום, עובר באיסור תורה. לדוגמא: המסרב להשאיל כלי למי שסירב להשאיל לו בעבר, אך סיבת הסירוב אינה משום נקימה אלא משום שחס על הכלי – עובר בלא תקום אם ינצל את ההזדמנות ויאמר לחבירו שמסרב משום נקמה.

דוגמא נוספת: המעליב אדם לתועלת [משום חינוך וכיו"ב] אסור לומר לו שמעליבו משום נקמה על מה שהוא פגע בו פעם בעבר.

יש מקום לחוש לדבריהם בל"ת דאורייתא, באופן שיש מעשה נקימה ורק שאין כוונתו לכך וכדוגמאות הנ"ל. אבל כשחסר עצם מעשה הנקימה ורק מעמיד פנים כאילו פוגע, וכגון שאין לו את הכלי שהלה מבקש ורק מעמיד פנים שהוא מסרב משום נקימה, או שמעמיד פנים כאילו מדבר לשה"ר ומעליבו, אין לחשוש משום "לא תקום". [אך יתכן שיש להימנע מכך משום איסורים אחרים, כגון – והייתם נקיים מה' ומישראל או משום אונאת דברים].

(ה) השיעור בנקימה:

אין לה לנקמה שיעור בסוף. אפילו עברו שנים רבות מעת הפגיעה, בכל עת שהנפגע מוצא הזדמנות להחזיר ולפגוע בפוגע, וכוונתו לנקום על הפגיעה ההיא משנים קדמוניות, הרי הוא עובר בלא תקום.

אולם לפי כמה פוסקים – וביניהם ה"חפץ חיים" – יש לה לנקמה שיעור בתחילה. היינו שכל עוד לבו של הנפגע רותח, ורוחו נסערת מהפגיעה, לא אסרה תורה את הנקימה, ורק כעבור זמן מועט, כשנח הנפגע מרוגזו ומסוגל לעבור לסדר יומו, אסרה תורה להעיר רוחו ולנקום. [ראה פרק ג' מהות הנמירה האסורה' סעיף ו'].

היתר זה בנוי על פסקיהם של כמה ראשונים הפוטרים נפגע "כי יחם לבבו" מאחריות על מעשים שונים. אולם פוסקים אחרים מתירים ב"שעת חימום" רק פעולות שיש בהן תועלת, להציל מפגיעה נוספת, ולא נקמה גרידא ושילום גמול על העבר. ולפיכך קשה להתיר לכתחילה לנקום "בשעת חימום", ובפרט אם בא להתייעץ ולשאול או שדעתו צלולה לעיין בדבר, הרי כבר יצא מכלל תוקפה של שעת חימום. אבל בדיעבד אם קפץ ונקם מתוך חימום הלב, לא עבר בלא תקום כי נחשב כאונס.

מהות הנמירה האסורה

אחת המצוות הסתומות ביותר בתורה היא מצות "לא תטור". אותן שתי מילים שהמצוה מורכבת מהן, שמשמען "לא תשמור", לא מבהירות במה בדיוק מדובר ומהו מובנה של המצוה. מה לא לשמור? איפה לא לשמור? האם מדובר במצוה שבמחשבה, דיבור או מעשה? ועוד, איך פוגע הנוטר בחבירו ומדוע שנויה מצוה זו בין המצוות שבין אדם לחבירו? ואם הנמירה אכן פוגעת, מדוע אינה נכללת בלאוין אחרים כמו "לא תונו" – אונאת דברים?

אמנם המצוה היא כחידה שתומה בתורה שבכתב וכמקרא חסר. ברם בתורה שבעל פה מתבארות היטיב השאלות שהזכרנו, וגם שאלות אחרות באות על פתרונן. תמצית מכל זה הרי היא מונחת לפניכם.

(א) האם הנטירה בלב או רק כשבאה לידי ביטוי בדיבור?

נחלקו הראשונים והפוסקים שאחריהם, במהות הנטירה האסורה. האם אסרה תורה אפילו נטירה במחשבת הלב גרידא, כפשטות משמעות הפסוק "לא תטור" – לא תשמור? או שמא אסורה הנטירה רק בדיבור, כפי שמוכיחים דברי חז"ל בדוגמא שבברייתא במס' יומא.

ישנה שיטה שלישית בפוסקים – שאפשר לראותה כשיטה מכריעה – הסוברת שהתורה הקפידה באמת על נטירת הלב וזהו עיקר האיסור, אך למעשה אין עוברים בלא תטור עד שיבטא נטירת לבו גם בדיבור. וכך משמע בכמה ראשונים וכן נראה גם בדעת הרמב"ם אחרי עיון מדוקדק בדבריו.

אם נצרף השיטה השניה – הסוברת שהנטירה רק בדיבור – יחד עם השיטה השלישית המשלבת מחשבה ודיבור וסוברת שנטירה בלב אסורה רק כשהיא מתבטאת בדיבור, נמצא שלדעת רוב הפוסקים אין להחמיר ולאסור נטירת הלב גרידא מעיקר הדין. והנוהג כדבריהם בודאי יש לו על מי לסמוך, אף שאין הדבר מומלץ כלל וכלל.

(ב) לסוברים שהנטירה בדיבור – איזה דיבור?

כתבו מקצת אחרונים שרק באומר "איני כמותך שלא השאלתני" עוברים בנטירה, כלשון הדוגמא בברייתא במס' יומא שהועתקה להלכה בפוסקים. לדבריהם עוברים רק כשהנוטר משאיל לפוגע או עושה לו טובה אחרת ותוך כדי כך מזכיר לו איך שהוא לא רצה להיטיב. עבירת הנוטר היא משום העקיצה והלבנת הפנים שבדבריו הנאמרים דרך מריבה. אבל כשמזכיר הנטירה דרך סיפור דברים וכיו"ב אין עוברים לשיטה זו. אולם לפי המשמעות בכמעט כל הפוסקים והראשונים, אין שום הבדל בסוגי הדיבורים וכל דיבור שאומר הנפגע לפוגע ומזכיר לו את הפגיעה, הריהו נוטר. והלשון שבברייתא "איני כמותך" וכו', כתבו שהוא לא דוקא. וברור שלהלכה אין להקל בלא תעשה דאורייתא.

(ג) לסוברים שהנטירה בלב, – שנאה, הקפדה או רק זכירת המקרה?

לא תטור – לא תשמור בלב. מה בדיוק אסרה תורה לשמור

בלב? מפרשים רבים פירשו שאסור לשמור האיבה שבלב, ואע"פ שאינו שונא עכשיו בפועל את הפוגע ואינו עובר ב"לא תשנא את אחיך בלבבך", אסור לחקוק בזכרונו ו"לשמור" את השנאה הישנה. אולם להלכה משמע בפוסקים שאין הנטירה קשורה לשנאה כלל, ואף אם לא היתה לנוטר שנאה מעולם כלפי הפוגע ורק מקפיד וכועס על פגיעה מסוימת נגדו ונוטר את הדבר, הריהו עובר [וע"ע פרק ט' ס"ב בחילוק שבין שנאה לנטירה].

אך כל נטירה ושמירה בזכרון, שאינה מלווה בכאב והקפדה כלל, וכגון אדם הרושם לעצמו קורות חייו לזכרון וכל כיוצא בו, בפשטות אין זה בכלל נטירה שאסרה תורה. [כל זה רק לשיטה שהנטירה בלב, אך לרוב הפוסקים כל האיסור הוא רק כשמבטא רגשות הנטירה וההקפדה גם בדיבור].

(ד) לסוברים שהנטירה בלב – בשב ואל תעשה או רק בקום עשה?

"לא תטור" – אלא תשכח. וכי יש בידו של אדם לשכוח דבר כרצונו? אלא הציווי הוא שלא יעשה האדם שום השתדלות לחקוק הפגיעה בזכרונו, ואם לא ישתדל לזכור ישכח הדבר מאליו במשך הזמן. אמנם ישנה משמעות בראשונים שהאדם כן מצווה לשכוח, ונראה שהכוונה שייסח דעתו מהענין ויתעסק בדברים אחרים וכאלו שכבר אינו זוכר. אולם כל עוד אינו משתדל להסיח את דעתו וכל שכן אם יושב ודש בענין, הופך בה והופך בה, הריהו עובר בלא תטור. [וכל זה לפי הפוסקים שנטירה בלב אסורה, אך לרוב הפוסקים עוברים בנטירה רק אם מבטאה בדיבור וכפי שנתבאר לעיל סעיף א'].

(ה) הנוטר שלא על מנת לנקום:

פירוש המושג "נטירה" בכתבי הקודש הוא – זכירת פגיעה לצורך נקימה בהמשך, בכל צורה שהיא. וכך היא דרכם של הנוטרים באמת שאינם נוטרים בחינם, אלא מתכוונים לנקום בבוא העת וההזדמנות לפחות נקימה כל שהיא. אלא שלמעשה אסורה הנטירה אפילו כשאינו כוונה לנקום כלל, וכפי שפוסק הרמב"ם ופוסקים נוספים, שחששה תורה שמא בכל זאת יתגבר עליו יצרו והנטירה תגרור אותו בסוף לנקמה.

(ו) השיעור בנטירה:

ברור שאיסור נטירה לא חל בשעת הפגיעה ממש. האיסור גם אינו חל מיד לאחר הפגיעה כשהלב עדיין רותח ועולה על גדותיו. רק כעבור "שעת החימום" כשהנפגע נרגע במקצת ואין הפגיעה מעסיקה אותו כל כך, אסרה תורה את ההשתדלות לנטור ולשמור את הפגיעה וכאבה, לעסוק בה ולדבר עליה.

וכמה הוא השיעור? יש שדייק ברמב"ם שעד מספר ימים אחרי הפגיעה עדיין מותרת הנטירה. ויש שהגבילו את זמן היתר הנטירה עד עבור הלילה ["כי שינה מפילה כעסו"]. ולהלכה, לדעת ה"חפץ חיים" אפשר להקל רק "בהרחב זמן מועט", עד שגח הנפגע מרוגזו הטבעי וכבר מסוגל לעבור לסדר יומו, והיינו שכבר צריך לעורר רוחו כדי לדוש עוד בענין – אז חל עליו איסור לא תטור.

לענין שיעור הנטירה בסוף – להלכה שעוברים רק כשמבטא הנטירה בדיבור, **אין שיעור בסוף**. תמיד כשיזכיר הנפגע לפוגע את דבר הפגיעה או סירוב הטובה, יעבור אף אחרי זמן רב. אולם צ"ע אם עובר הנפגע בכל פעם שמזכיר הנטירה או שמא רק בפעם הראשונה. לכתחילה ודאי אין להקל לחזור ולהזכיר הפגיעה אף שהנושא כבר עלה על השולחן בעבר.

במי מותר לנקום ולנטור

במי אסור לנקום? הגדרה ברורה אנו למדים מהכתוב עצמו - "בני עמך". לפי זה כל מי שאינו בגדר בני עמך, אינו בכלל האיסור. ומי באמת אינו נכלל ב"בני עמך" - בסוגיא שלפנינו.

לא פרטנו בסוגיא זו אישים שונים שברור בפוסקים שנוהגות כלפיהם כל המצוות שבין אדם לחבירו ובכללם המצוות "לא תקום ולא תטור". כגון נשים, שהדבר פשוט בפוסקים וגם בחז"ל שהן בכלל המצוות ואינן מתמעטות מ"בני" עמך. וכגון קטנים שגם הם בכלל כל המצוות ואסור לצערם. ואדרבא כל שהוא רגיש יותר ודמעתו מצויה יותר, עולה חומרת האיסור. כמפורש

בגמ' ב"מ נט. לגבי נשים "מתוך שדמעתה מצויה אונאתה קרובה" וכו', ועוד שם שאף ששערי תפילה ננעלו מיום שחרב ביהמ"ק, שערי דמעות לא ננעלו. בגר, יתום ואלמנה הדברים חמורים פי כמה ובעז"ה ראויים ליריעה מיוחדת ברצות ה' דרכינו.

(א) נקמה בגוים:

ב"בני עמך" אסור לנקום אבל בכל מי שאינו בכלל "בני עמך" מותר. לפיכך מותר לנקום ולנטור בגוים. מסתבר שאין הבדל בסוג הגוי וטיבו, שגם הגוים המתורבתים והדתיים בימינו שלפי הפוסקים דינם כישראל לענין מצוות מסוימות, מותר לנקום בהם ולנטור להם שהרי סוף סוף אינם "בני עמך". אמנם באופן שקיים חשש "איבה" מצד הגוים ראוי להימנע מנקמה מפני דרכי שלום, כפי שחששו חז"ל לכך בכמה מקומות בש"ס.

בפוסקים קדמונים אנו מוצאים גם מצוה לנקום בגוי. כיצד? גוי שהרג ישראל מצוה גדולה מוטלת על משפחת הנרצח ועל כל ישראל להביא להריגת הרוצח, ע"י הפללתו בערכאות של גוים או בכל דרך אחרת. וזאת משלש סיבות:

א. מצות גאולת הדם, שחלה על כל ישראל, שנחשבים כקרובי הנרצח.

ב. משום מנוחת נפשו של הנרצח, שאין לו מנוחה כל עוד לא בא הרוצח על ענשו.

ג. להרתיע הגוים בעתיד שלא יהיה ח"ו דם ישראל הפקר.

(ב) רשע, האם מותר לנקום ולנטור לו?

נחלקו הפוסקים אם רשעי ישראל נכללו בגדר "בני עמך". אולם לא מצאנו מי שיתיר במפורש את הנקימה והנמירה באופן כללי לכל רשע באשר הוא. הפוסקים המתירים לא דיברו אלא אם בפגיעה שעליה רוצים לנקום יש עבירה גמורה, שעל ידה מקבל הפוגע תואר 'רשע'. אולם אם נקרא רשע בגלל שפוגע באחרים, או מחמת עבירות לשמים שהוא לקוי בהן כמו אכילת נבילות וטריפות וכיוצא בהן, לא מצאנו באלה יסוד ברור להתיר, ונראה שהדבר תלוי במחלוקת אחרוני זמנינו.

וכל זה ברשעים "לתיאבון", מטעמי נוחות וכדומה. אבל המומרים החוטאים "להכעיס" בתור עקרון וכל שכן האפיקורסים הכופרים באחד מעיקרי האמונה, ודאי אינם בכלל "בני עמך" ומותר לנקום ולנטור להם. אם הרשעים הללו גם מסיתים ומדיחים אחרים ומשפיעים עליהם ללכת בדרכיהם הנלוזות, הרי שיש בכך גם מצוה דאורייתא.

היתר נקימה ונטירה בצער הגוף

אחת הסוגיות הגדולות והמדוברות ביותר בהלכות נקימה ונטירה הינה ודאי סוגיית "היתר נקימה ונטירה בצער הגוף". התורה אמרה "לא תקום ולא תטור". מילים אלו כוללות לכאורה כל סוגי הנקימות שאדם נוקם בחבירו ומשלם לו כגמולו, וכוללות כל הנטירות שאדם נטר בלבו על פגיעות שפוגעים בו. אולם חז"ל בגמ' יומא כג. הגבילו וצמצמו את שני הלאוין לאופנים מסוימים בלבד. מסקנת הגמרא שם שהפסוק מדבר רק ב"ממונא" ובזה אסור לנקום ולנטור אבל ב"צערא דגופא" לא נאמר שום איסור בתורה. שאלות רבות מתעוררות בהיתר זה. תשובות לחלק מהם בפרקים שלפנינו.

(א) בירורי השיטות:

קיימת מחלוקת גדולה וארוכת שנים בראשונים ובאחרונים בשאלת נקימה ונטירה כשמדובר בפגיעה של צער הגוף והנפש. יש מחמירים ויש מקילים לנקום ולנטור. שיטה שלישית יש באחרונים המחלקת בין נקימה האסורה בפגיעת צער הגוף לבין נטירה המותרת. גם כמה מגדולי הראשונים, כמו רש"י ורבינו יונה, דבריהם נוטים לשיטה זאת.

(ב) המקור והטעם להיתר:

מקור ההיתר הוא סוגיית הגמרא במסכת יומא דף כג. ולפי היראים ישנו גם מקור בפסוקי התורה.

בטעם ההיתר מצאנו באחרונים שתי דרכים עיקריות:

◆ יש המבארים שהפוגע בחבירו יוצא מכלל "בני עמך" ולכן מותר לנקום בו ולנטור לו.

◆ אחרונים אחרים מבארים שעל צער הגוף אין ביכולת האדם להבליג ולכן בזה לא אסרה תורה הנקימה והנמירה. גם השיטה השלישית מתבארת היטיב לפי סברא זו, שלדעתה הקושי בהבלגה הוא בעיקר בנוגע לנמירה, אולם יש ביכולת האדם להימנע מלנקום בפועל גם בצער הגוף.

כמה נפק"מ להלכה אפשר למצוא בין הטעמים השונים, אולם מאחר וחז"ל תלו הגדרת החילוק ב"צערא דגופא" ו"ממונא" ולא ביכולת הבלגה וחילוקים אחרים, פירוש הדבר שכך שיערו חז"ל וירדו לסוף דעת האדם שבצער הגוף והנפש, אפילו צער קטן, אינו מבליג ואין איסור לנקום. לעומת זאת על הפסד ממון אפילו גדול ביותר, כמו שריפת בית, ביכולת האדם להבליג ואסור לנקום.

(ג) פירוש המושגים 'צערא דגופא' – 'ממונא' והגדרתם:

שני פירושים נאמרו באחרונים למושגים "צערא דגופא" ו"ממונא" שבגמרא.

א. "צערא דגופא" היינו פגיעה ממשית באדם או בממונו, ו"ממונא" היינו סירוב הטבה ועזרה בלבד.

ב. כפשוטו, חילוק בין פגיעה בעצם האדם, גופו או נפשו, לבין פגיעה בממונו או העדר טובות בממון כמו סירוב להשאיל כלים. כמה נפק"מ להלכה יוצאות מבין שני הפירושים.

ישנה שיטה שלישית הנוקטת בשני ההיתרים גם יחד. היתר צעד"ג כפשוטו, שכל פגיעה בעצם האדם מתירה נקימה, וסוברת גם שעל פגיעה ממשית מותר לנקום אפילו כשהפגיעה בממון. אחרונים אחרים חולקים עליהם. להכרעת המחלוקת ראה להלן סעיף ז'.

פגיעה ע"י דיבור לשון הרע נחשב צעד"ג לפי גדולי אחרונים ומותר לנקום עליו – למתירים נקמה בצעד"ג – כדרך שמוותר לנקום על כל צעד"ג [ראה בפרקים הבאים].

(ד) הפגיעה קובעת או הנקמה?

כשהפגיעה היא בממון והנקמה גם היא בממון, לכו"ע אסור. פגיעת צער הגוף ונקמת צער הגוף ודאי מותר [למתירים

נקימה ונטירה בצעד"ג]. אולם לנקום נקמת ממון על פגיעת צער הגוף, או להיפך, נקמת צער הגוף על פגיעת ממון, נחלקו האחרונים. שתי הדעות העיקריות הן –

א. הנקימה קובעת ולכן רק כשהנקימה בצער הגוף מותר.
 ב. הדעה הנראית עיקר להלכה סוברת שהפגיעה קובעת, וכל שהפגיעה בצער הגוף, אפילו הנקימה בממון [דהיינו מניעת טובות בממון, ראה להלן סעיף ה'], מותר. אך כשהפגיעה בממון אסור לנקום מכל וכל, לא בממון וגם לא בצער הגוף. כשיטה זו פסקו הרבה אחרונים וגם משמע כן מדברי ראשונים.

(ה) האם הותרו בנקמת צער הגוף גם שאר איסורים?

מצד הסברא יש מקום להבין שהיתר הנקמה בצער הגוף מתיר כל האיסורים האחרים המתלווים לנקמה [שאינם כרוכים בהפסד ממון חבירו] וכן מוכח מדברי כמה פוסקים וביניהם ה"חפץ חיים". אולם קשה להקל בדבר הלכה למעשה. ברם יש מקום לחלק בין אונאת דברים, הלבנת פנים וקללה שאין עליהם תשלומין מעיקר הדין לבין הכאה ואיסורים אחרים. לצער ולהעליב כדיבור, לשם נקמה על פגיעת צער הגוף אין בכוחנו לאסור, מאחר ומוכח בפשטות מהסוגיא דיומא ומלשון הראשונים שמוותר. אלא שאין זו נקמה מומלצת כלל [ראה בגוף הסוגיא] וגם אינה מידת חסידות.

(ו) ביאור סוגית הגמרא ביומא לפי השיטות

סוגיא מפורשת מתירה לכאורה את הנקימה והנטירה בצער הגוף. כדי ליישב דעת המחמירים נאמרו באחרונים מספר ביאורים. עיין "בין אדם לחבירו" כרך ב' סוגיא ה' פרק ו.

(ז) סיכום ההלכה למעשה בכל נושאי הפרק

שאלת עצם ההיתר של צעד"ג: (סיכום סעיף א')

המחלוקת הגדולה שנמשכה דורות רבים, ראשונים ואחרונים, נמשכת עד ימינו אלה ממש ואף אנו איננו מתיימרים להכריע. אולם למען האמת ראוי להדגיש שרוב מוחלט של הראשונים וגם האחרונים – מקילים. דעת ה"חפץ חיים" שכתב שהדבר הוא ספק וספק דאורייתא לחומרא – ושאריו נמשכו כמה

מחברים – אינה ברורה כלל, כי במקומות אחרים בספריו, כשהוא עוסק בהלכה למעשה, מתגלה נטיה חזקה לקולא.

כך שהמיקל בנקימה ונטירה בצעד"ג על פי התנאים המבוארים בסוגיא יש לו על מי לסמוך. גם המדקדקים שלא ירצו לסמוך על דעת המקילים בנקימה, אינם צריכים להחמיר בנטירה ובפרט נטירת הלב [שאינה באה לידי ביטוי בדיבור], או נטירה בדיבור כשיש גם קצת כוונה של תועלת להבא למנוע פגיעות דומות בעתיד.

אמנם מי שהוא מאוהבי ה' והוא "בר הכי" לקיים את מידת החסידות "הנעלבין ואינן עולבין שומעין חרפתן ואינן משיבין", הבלגתו רצויה, ועליו נאמר "ואוהביו כצאת השמש בגבורתו".

על איזו "פגיעה" מותר לנקום? (סיכום סעיפים ב'–ג')

בפשטות, כשחז"ל התירו נקימה ונטירה בצער הגוף הכוונה לכל פגיעה באדם עצמו – הכאה, בזיון וצער. לפי זה אפילו רק מנע טובה בגופו, וכגון שלא ביקר אצלו בחליו, או לא דיבר בשבחו בעת הצורך [לקבלת משרה או שידוך], או שמנע ממנו כיבוד סביר בשמחה וכיוצא, הרי אלו בכלל "צער הגוף". ו"ממונא" הכוונה לכל פגיעה בממונו של אדם, רכושו, ביתו וכליו, ובכלל זה סירוב השאלת כלים. בקיצור, כל מה שאינו קשור לאדם עצמו, גופו ונפשו. ואף כשמדובר בנזק ממוני גדול הכואב לאדם מאד, כמו שריפת ביתו, מכוניתו וכיוצא בהם, הרי זה בגדר "ממונא" לפי הגדרת חז"ל.

סוגי הנקימה המותרים להלכה: (סעיפים ד'–ה')

לדעת רוב הפוסקים הפגיעה קובעת שם צערא דגופא, וכל שהפגיעה היא צער הגוף מותר לנקום לא רק בצער הגוף אלא גם בממון. ואדרבא לפי פוסקים אלה הנקימה בממון קלה יותר מנקימה בצער הגוף שכרוכה בדרך כלל באיסורי דאורייתא נוספים.

אולם מעיקר הדין, רבים המתירים במידה מסוימת גם נקמות כאלה הכרוכות באיסורים נוספים, עכ"פ כשמדובר בעלבון דברים, צער בדברים, הכאה קלה שאין בה תשלומין שוה פרוטה, וכיו"ב כל שאין חיוב תשלומין.

הנקמה המומלצת על פי התורה:

יהודי שעדיין לא הגיע לדרגת "הנעלבין ואינן עולבין", ובא לנקום נקמתו המותרת על צער הגוף להרגיע את נפשו על פי דין תורה, באיזה נקמה יבחר, פגיעת צער הגוף מידה כנגד מידה [כפוף לתנאי ההלכה שנתבארו בסוגיא], או פגיעת "ממונא" דהיינו מניעת השאלת כלים ושאר מיני עזרה שהפוגע צריך להם?

ישנם צדדים לכאן ולכאן. ברם למעשה, הנקמה השניה מומלצת כשהדבר מתאפשר. כי בנקמה בצער הגוף הכרוכה תמיד בשאר איסורים, מסתכן הנוקם הרבה, כי קשה לשער שלא ינקום יותר מהפגיעה. חוץ ממה שעצם היתר שאר איסורים בנקמה הוא דחוק וצר. מצד שני הנוקם ע"י מניעת טובות [שאינו מחויב בהן] בלבד, אין במעשיו שום איסור וגם לא שייך איסור לנקום יותר מהפגיעה. אלא שגם בזה אין להגזים ולמנוע טובות זמן ארוך מדאי כי התנהגות זאת בכוחה להוליד שנאה ומדנים חדשים.

תלמיד חכם נוקם ונוטר

שונים הם דיני נקימה ונטירה שנאמרו לתלמיד חכם מהדינים שנאמרו לשאר כל אדם. סוגיא שלימה נתייחדה במסכת יומא (כב.-כג.) לדיני נקימה ונטירה של תלמיד חכם. סוגיא זו מתחילה כך: "ואמר ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יהוצדק כל תלמיד חכם שאינו נוקם ונוטר כנחש אינו תלמיד חכם" וכו', דהיינו חרף האיסורים המפורשים בתורה 'לא תקום ולא תטור' מוטל על הת"ח לנקום ולנטור.

במסקנת הגמרא שם מתקבלת תמונה ברורה יותר בנקמת הת"ח, מה עליו לעשות בדיוק, ומה אסור לו לעשות, על איזה סוג פגיעות נוקם ונוטר ועל איזה מבליג, מיהו ת"ח באמת? וכפי שמתבאר כל זה ועוד בסוגיא זו בעז"ה.

(א) באיזו נקימה ונטירה מדובר. מי נוקם? ומתי?

"כל תלמיד חכם שאינו נוקם ונוטר כנחש אינו תלמיד חכם". מעיקר הדין נוקם הת"ח בפועל ממש, אך מצד מידה טובה ראוי לו להיות "נועל" ואינו עולב" וכו', ואינו נוקם בפועל אלא נוטר בלב, ואינו מוחל עד שיפייסנו הפוגע. לדעת רש"י וראשונים נוספים, מניח עלבוננו למקום ואינו נוקם, ואם אחרים ינקמו – ישתוק ולא ימנע בעדם. ויש שכתבו שהת"ח עצמו נוקם אולם רק מאוחר יותר.

ולענין היתר נטירה של ת"ח, יש לעיין האם מדובר בנטירת איבה גמורה, או רק בסירוב למחול. ועכ"פ כתבו אחרונים שלא יסתיר נטירתו בלב ולא יהא אחד בפה ואחד בלב. [ומקצת אחרונים אף כתבו שכל נטירת ת"ח היא רק כלפי חוץ, שמעמיד פני נוטר וכועס משום כבוד התורה, אך בלב מוחל מיד].

(ב) 'כל ת"ח שאינו נוקם... על מה?

חילוקים שונים נאמרו בראשונים על מה צריך הת"ח לנקום ועל מה לא.

א. מילי דשמיא – מילי דידיה: הריטב"א וסיעתו מחלקים שרק על עניני שמים – שמפריעים לת"ח בעניני תורה ומצוות – נוקם הת"ח ולא על עניני האישיים. לפי שיטה זו חל חיוב על כל אחד ואחד, גם מי שאינו ת"ח, לנקום על פגיעה במילי דשמיא שלו, ולא דיברו בת"ח אלא משום ההוה שרוב עניניו הם מילי דשמיא. וכ"כ כמה אחרונים.

ב. צער – בזיון: הר"ן וסיעתו מחלקים בין בזיון והשפלת כבודו ומעמדו של הת"ח לבין גרימת צער בלבד. חיוב נקימה ונטירה חל רק על בזיון, אך על צערו יש לו להבליג. סובל בדומיה ומוחל, ובשמים ימחלו גם לו. [מניעת כיבוד, האם נחשב כבזיון לענין זה, עיין בפנים הסוגיא].

ג. צינעא – פרהסיא: ראש המחלקים בכך הוא הרמב"ם (סוף הל' ת"ת) ואחריו כמה וכמה ראשונים ואחרונים שרק בזיון ת"ח בפרהסיא מחייב נקימה ונטירה. בכמה אנשים נחשב פרהסיא? נחלקו אחרונים בדבר. "א בפני שנים חוץ מהמעליב והת"ח, שעל ידם יתפרסם הדבר מאחר והם

שנים ונאמנים כעדות. וי"א רק בפני עשרה מישראל כמו בחילול ה' בפרהסיא, ומדמים חילול כבוד התורה ובזיונה לחילול כבוד ה'.

ולענין הלכה: החילוק 'צינעא' – פרהסיא' נפסק ודאי להלכה בטור וש"ע עד פוסקי זמנינו, ויש שאף כתבו שכו"ע מודים שבפרהסיא תמיד חל חיוב לנקום ולנטור.

ומאידך, כשהפגיעה היתה בצינעא ובמילי דידיה הרי לכו"ע אין לנקום ולנטור על פגיעת צער ואפילו בבזיון ממש יש לדקדק מדברי ה"טור" וה"שולחן ערוך" שיש לו לת"ח להבליג.

אולם בפגיעה בצינעא בבזיון גמור ומילי דשמיא, נראה להלכה שחל חיוב נקמה, שכן דעת כמעט כל הראשונים. באופן אחד בצינעא צ"ע להלכה – כשמדובר רק בצער ולא בבזיון אך במילי דשמיא. נחלקו בכך כמה וכמה ראשונים ואין בידינו להכריע.

(ג) מיהו תלמיד חכם?

תלמיד חכם הוא מי שתורתו אומנותו ושוקד על תלמודו בכל עת שפנוי. יש שהוסיפו עוד תנאי על פי התשב"ץ – שלמד כל התלמוד ותלמודו שגור על פיו להוציא פסק דין. אך גדולי הפוסקים חולקים על זה, ולדבריהם – עכ"פ בזמן הזה – "כל שראוי להורות ויגע בתורה הרי הוא תלמיד חכם". ולפי הגדרת הרשב"א אם מחזיקים אותו לת"ח ומכבדים אותו במקומו משום תורתו, הרי הוא נחשב לת"ח אף שאינו ראוי להורות.

כעין זה כתבו פוסקים מאוחרים יותר שמי שנתמנה לתפקיד רב או דיין או שנתמנה מטעם הציבור לראש ישיבה במקומו, יש לו דין ת"ח גמור בלא קשר לרמת ידיעותיו בתורה. כל עוד תורתו אומנותו ויגע בה, הרי הוא מייצג את התורה בעיני הציבור וחל חיוב גמור לכבדו.

וכך מסכם ה"מצות הלבבות" הלכה זו: "אכן אם הוא במקום שאין גדול ממנו בתורה, אע"פ שאין בו שני תנאים הראשונים, רק שהוא גדול בתורה מאנשי מקומו, ויש בו ב' דברים האחרונים, אז ג"כ מקרי ת"ח שצריך לנקום עבור כבוד תורתו, וכל שכן אם מינוהו לרב עליהם ויש לו ב' דברים האחרונים, נקרא ת"ח לכל זה".

תנאי בל יעבור, מדגישים הפוסקים, המעכב בת"ח – יש בו יראת שמים ואינו מזלזל במצוות ח"ו ונמנע מדברים מכוערים. בהעדר תנאי זה אין עליו שם ת"ח אפילו אם הוא יודע את כל התורה כולה.

תלמיד חכם בזמן הזה: יש מקדמוני האחרונים (בעיקר תלמידי מהרי"ל) שחידשו שבזמן הזה מחמת ירידת הדורות וריבוי הצרות ורדיפות הגוים, נתמעטו תלמידי חכמים אמיתיים בעלי היקף בידיעת התורה ובעלי עיון אמיתי ונתרבו מעמידי הפנים שאינם יודעים צורתא דשמעתתא, ולפיכך אין לתת דין ת"ח היום לאף אחד [גם לתלמידי חכמים אמיתיים].

פוסקים גדולים אחרים (כמו ריב"ש, מהרי"ט, רד"ך ועוד) חולקים עליהם. הביאום הרמ"א והש"ך להלכה, וכדבריהם הכריע ה"חפץ חיים" "דכל תלמיד חכם הוא לפי הדור".

ובפרט המחזיק בתפקיד תורני והוא מייצג את התורה בעיני בעה"ב פשוט שבזינו מתפרש כבזיון התורה. ואם התורה היום בשפל המדרגה כל שכן וכל שכן שיש להרים קרן לומדיה ונושאי דגלה. וכן מוכח מהטעם שהביאו ראשונים ואחרונים בחיוב נקימה ונטירה של ת"ח [הובא במבוא לסוגיא] שאדרבה עם ירידת הדורות יש להקפיד יותר על כבוד תלמידי חכמים.

(ד) נקמת ת"ח ונטירתו למעשה:

נקודות לעיון בענין נקמת ת"ח למעשה:

◆ פגעו באשתו או בני ביתו של ת"ח, צ"ע אם נאמר היתר וחיוב נקימה ונטירה.

◆ ת"ח הפוגע בת"ח, כתבו אחרונים שאין דין נקימה ונטירה והרי הוא ככל אדם, ומי שהתחיל במריבה עליו מוטלת חובת הפיוס. כשאי אפשר לקבוע מי התחיל ומי אשם יותר, הרי הקטן מבין שניהם בחכמה או בשנים או ביראת שמים מחויב לפייס הגדול. מידת חסידות שכל אחד מהם יפייס את חברו ולא יחכה שיפייסוהו.

◆ ת"ח הנוקם, או אחרים נוקמים בשבילו, מותר לו לעשות רק מה שמגיע לפוגע על פי דין ולא יותר. כגון לנדו או לבזותו בבזיונות אחרים כיו"ב, לפרסם גנותו, לגרשו מביהמ"ד וכו' הכל לפי גודל הפגיעה.

◆ המורגל בביזוי תלמידי חכמים אין למחול לו אפילו במקום שיש לוותר מצד מידת חסידות, כ"כ ב"משנת חכמים". ומשמע מדבריו שבכל אופן לא ינקום הת"ח בעצמו בפועל.

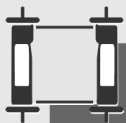
◆ עוד כתב ה"משנת חכמים" מה שכתבו ראשונים "אחרים נוקמים בשביל התלמיד חכם", היינו שמצוה עליהם לעשות כן דבזיון ת"ח הוא בזיון התורה "וכל דאלים גבר לנקום בזיון ת"ח, ולצדקה תחשב לו".

◆ "דמפייסו ליה ומפייס". תלמיד חכם צריך להתפייס בריצויו קל ולא יכביד על הפוגע – כן כתבו גדולי הפוסקים האחרונים. ויש שכתבו שנכון שהת"ח אף ימציא עצמו לפוגע להקל עליו בקשת המחילה. אולם אם אין הת"ח מתרצה, חייב הפוגע לרצותו ריצויו גדול "בכל מיני ריצויו" בשפלות רוח. אם אחר שפייסו כדין [המבואר בשו"ע או"ח סי' תר"ו לגבי כל פוגע בחבירו], עדיין אין הת"ח מתרצה – אינו זקוק לפייסו יותר.

◆ המבזה ת"ח בפרהסיא חייב לפייסו בפרהסיא, ואחרי הפיוס ימחול הת"ח כל עוד לא מדובר בהוצאת שם רע שאין עליו מחילה כלל.

◆ "נוקם ונוטר כנחש" – נקטו "נחש" כי הנחש הוא דוגמא לנקמן בין בעלי החיים כמפורש בחז"ל. מפרשים רבים פירשו הדוגמא "נחש" כהדגשה שלא יהנה הת"ח הנאה עצמית ואישית מהנקמה כפי שהנחש אינו נהנה [– הנאת אכילה] מנשיכתו, אלא כל כוונת הת"ח תהיה רק למען כבוד התורה. כך ראוי לנהוג על פי דרכי המוסר אולם להלכה אין שום הכרח שהכוונה מעכבת בנקמת ת"ח.

◆ כתבו אחרונים שלפעמים דוקא ההבלגה תרים את קרן התורה או לפחות תעצור הידרדרות נוספת בכבוד התורה ותכבה אש המחלוקת. על החכם להכיר את אנשי מקומו ולהתנהג בחכמה גדולה בעבור כבוד שמים. חכם המתעקש להקפיד ולנטור וגם אינו מוחה בתלמידיו ובאנשי ביתו כשהם נוקמים, אפילו באופן שבזיון התורה מתרבה – החטיא את המטרה.

נקימה ונטירה לתועלת

ההיתר "לתועלת" בכל המצוות שבין אדם לחבירו ידוע. ברם יש להבחין בין שני סוגי תועלת עיקריים. א] **לתועלת הנפגע**, והיינו שהפגיעה תביא טובה לנפגע בסופו של דבר [או שבעצם היא טובה, ורק נראית כפגיעה]. ב] **לתועלת הפוגע**, והיינו שבאמת פוגע ומזיק את חבירו אבל אין כוונתו לפגוע, רק לתועלת עצמו מתכוון, וכן כשהפוגע עושה בשביל תועלתו של אדם שלישי.

לתועלת הנפגע, פשוט בפוסקים להיתר בכל המצוות שבין אדם לחבירו. אבל הפוגע בחבירו לתועלת עצמו או לתועלת אדם אחר מהיכי תיתי להתיר? מנלן לדחות צערו ותועלתו של הנפגע משום תועלתו של זה? ובאמת סוג זה של תועלת יש לעיין בכל מצוה ומצוה שבין אדם לחבירו, לפי גרדייה, כשעושה לתועלת, האם עדיין יש למעשה שם וצורת האיסור, וכיו"ב בסברות השייכות בכל מצוה במיוחד.

(א) היתר "לתועלת" בנקימה ונטירה:

מצאנו בפוסקים היתר נקימה כשהיא לתועלת, כדי למנוע פגיעה דומה בעתיד וכיו"ב, ולא לשם תגמול על מה שהיה. היתר זה פשוט בנוקם ע"י מניעת טובות בגופו או בממונו, כמו השאלת כלים וכדומה, אבל הנוקם בפגיעה ממש או שמונע דבר שמחויב בו מעיקר הדין – שבנוסף על איסור הנקימה הדבר כרוך בדרך כלל באיסורים אחרים – צריך שאלת חכם בכל מקרה לגופו.

לנטור הפגיעה בלב לשם תועלת בעתיד, וכן להזכיר הדבר לפוגע לתועלת תוכחה וכיו"ב, משמע שיותר כמו נקימה. אבל באומר "איני כמותך שלא השאלתני" לשם תוכחה, נחלקו אחרונים ויש הרואים בכך נטירה גמורה דאורייתא.

(ב) הכוונה לתועלת בנקימה ונטירה:

בפגיעה לתועלת, כמו הכאה וכיו"ב, נחלקו הסמ"ע והט"ז האם הכוונה לתועלת מעכבת. אולם לענין נקימה ונטירה הסכמת הפוסקים שהכוונה מעכבת. לפיכך יש לו לנוקם לבחון היטב כוונתו אם היא באמת לתועלת בעתיד ולא משום תאות הנקמה ותשלום גמול על הפגיעה.

הנוקם לשם תוכחה וכאילו מתכוין לטובת הפוגע ליישר דרכיו, בדרך כלל אין זו כוונה אמיתית. פרט לנוקם בבניו ובתלמידיו וכיו"ב לשם תוכחה, שחינוכם מוטל עליו והוא מעונין באמת להוכיחם.

(ג) כוונה מעורבת בנקימה ונטירה לתועלת:

כשכוונת הנוקם לתועלת מעורבת גם בכוונה רעה של נקמה, ושתי הכוונות יחד מניעות אותו לפעול, צ"ע אם מותר. למעשה אין להתיר אפילו כשכוונת התועלת היא העיקרית וכוונת הנקמה טפלה, וכן הכריעו מקצת ממחברי זמננו.

אולם כשברור שהמניע האמיתי לפעולה הוא התועלת, ואלולי התועלת לא היה פועל כלל, וכוונת הנקימה רק מתלווה כמסייע שאין בו ממש או בתור הנאה הבאה מאליה, וגם בלי רגש הנקמה היה נוקם משום התועלת – מסתבר שאין לאסור. ואם מתחיל בכוונה נקיה לתועלת ורק אח"כ מתגברות ועולות רגשות הנקמה פשוט יותר להתיר.

(ד) איזוהי נקימה לתועלת ומה הם התנאים להיתר

בהיתר נקימה ונטירה לתועלת, מדובר בפוסקים בתועלת מוחשית ומוגדרת ולא בתועלת רחוקה ומסופקת. ארבעה תנאים יש להיתר תועלת השייכים בנקימה (על פי דרכו של ה"חפץ חיים" בהל' לשון הרע).

- א. התברר שבאמת יש פגיעה שלא בצדק.
- ב. כוונת הנקימה היא לתועלת לעתיד ולא לגמול על העבר.
- ג. אין עצה אחרת לעצור את הפוגע, כגון תוכחה, לחץ חברתי וכו'.
- ד. אינו נוקם יותר ממה שצריך כדי להרתיע ולסלק איום הפגיעה בעתיד.

במה דברים אמורים, בנוקם על ידי פגיעה ממשית וכיו"ב [וצריך גם שאלת חכם כמו שנתבאר לעיל בפרק א'], אבל אם

רק מונע טובות – בגופו או בממונו – שאינו מחויב בהם, וכוונתו לתועלת [כתנאי ב'], מותר בכל אופן, שאין כאן מעשה נקמה כלל, ואין שאר התנאים מעכבים.

נקמת ונטירת צד שלישי

נקמת צד שלישי - דהיינו, נקמה שאחרים נוקמים למען הנפגע - היא נקמה שכיחה למדי. רבים מוכנים להתנרב לנקום נקמת העלובים והנדכאים, וזהו הטבע האנושי.

יתירה מזאת, הנקמות הגדולות וה"מפוארות" באות לעתים קרובות דוקא מצד שלישי ולא מהנפגע עצמו. הסיבה לכך פשוטה, אדם הנוקם נקמת עצמו, לכבודו ולכבוד בית אביו, הריהו מוגבל בהגבלות שונות הלכתיות ומוסריות והוא גם מתבייש בנקמתו. אך הנוקם למען אחרים ופועל למען תיקון הצדק והיושר, וכל מעשיו לשם שמים, הרי הוא נוקם ביד רמה, במידה גדושה ובלי הגבלות מיוחדות, ואדרבא נקמתו נחשבת לו לכבוד.

(א) נקמת ונטירת צד שלישי:

אדם שלישי – שאינו לא הפוגע ולא הנפגע וגם אינו קרוב של אחד מהם – שראה את הפגיעה ורוצה לנקום בפוגע, נסתפקו אחרונים אם נוהג בו איסור לא תקום, ולמעשה אין להקל בלאו דאורייתא. וכל זה גם כשאין בפעולת הנקימה שום איסור אחר כגון שהשלישי הנוקם רק מונע טובות – שאינו מחויב בהן מן הדין – מהפוגע כדי לצערו ולשלם לו כגמולו. ואין צריך לומר שלנקום ע"י פגיעה ממשית כגון לדבר עליו לשון הרע, להלבין פניו, להכותו וכיו"ב, ודאי אסור.

אם השלישי המונע טובה יודע בבירור ומכיר בנפשו שסיבת התערבותו איננה משום שנכמרו רחמיו על הנפגע, ואין כוונתו לנקום במקומו כדי להציל כבודו, וכגון שאינו מכירו כלל, אלא שנתמלא רוגז על העוול ועיוות הצדק שבמעשי הפוגע ואינו מוצא מנוחה עד שיענישו כפי מדתו – הרי שאין

בפעולתו צורת נקימה ותשלום גמול אלא הענשה בלבד, ומותרת.

בחיי יום יום שכיח שמתעורר רצון עז לסרב להיטיב לאדם שרגיל לסרב לאחרים בעקביות ובשאת נפש. הדבר מותר, אף בלי כוונה לתועלת, למי שלא נפגע אישית מסירובו של הלה. בנטירת צד שלישי אין להחמיר אפילו בדיבור וכש"כ בנטירת הלב.

(ב) נקמת ונטירת קרובים:

כשהצד השלישי הנוקם הוא קרובו של הנפגע [או ידיד קרוב] או שהנפגע עצמו נוקם בקרובי הפוגע, ודאי חמור יותר, שהדבר נחשב כאילו הנפגע נוקם בפוגע, וכל שכן כשמדובר באשתו שודאי נחשבת כגופו, ויש בכך נקמה גמורה.

גם לענין נטירה יש להחמיר בקרובים. ולפי שיטת הפוסקים האוסרים נטירת הלב [ראה פרק ג' "מהות הנטירה האסורה" סעיף א'] יש לאסור גם בקרובים. אסור לו לבן לנטור בלבו הפגיעות שפוגעים באביו, וכן להיפך, וכמו כן בשאר קרובים.

(ג) השולח שליח או מסית אחרים לנקום:

אסור לו לנפגע לשלוח שליח לנקום עבורו, שגם לפי דעת הפוסקים ששליחות לדבר עבירה כזה לא חלה ואין השליח כמותו, סוף סוף הרי הנפגע מסבב וגורם את הנקמה, ויש לחוש לנקמה דאורייתא. וכן כתבו כמה פוסקי זמנינו.

כשהנפגע אינו שולח שליח לנקום רק משכנע אחר לפגוע או להימנע מלהטיב עם הפוגע, וההוא פועל על דעת עצמו ולפעמים אפילו אינו יודע שכל זה משום נקמה, מאחר והנפגע עומד מאחרי נקמה זאת והוא גורם שתצא לפועל, נחשב כאילו הוא נוקם בעצמו.

ובנוגע לשליח, לפי הדעה ש"שלוחו של אדם כמותו" בנקמה וכאילו השולח הוא הנוקם, יוצא שהשליח עצמו אינו עובר בכלום [אולם הוא מכשיל את המשלח בלאו ד"לא תקום" על ידי פעולותיו ואם כן עובר גם השליח בלאו ד"לפני עור לא תתן מכשול". רק באופן שלא שייך לאו זה, וכגון שהמשלח יכול לנקום לבד נקמה כזאת, אם ירצה, בלי עזרתו של השליח, אז אין השליח עובר ב"לפני עור"].

כיון ששאלת השליחות בנקמה תלויה בסברות גדולי האחרונים, וגם מחברי זמנינו נחלקו בזה להלכה, אין להקל.

ולפיכך כל שמבקשים מאדם למנוע טובות ולהצר לאדם מסוים, ויודע שמשום נקימה הוא, עליו לסרב ולהימנע מכל שיתוף פעולה.

(ד) כשאדם שלישי נוקם מדעת עצמו ויש ביד הנפגע למחות ולמנוע הנקמה:

כמה ממחברי זמנינו חברו יחדיו להחמיר ולחייב את הנפגע למחות. למדקדק יש מקום לחוש לדבריהם. אולם מדברי ה"חפץ חיים" משמע לקולא וגם ראייתם של המחברים הללו מהגמרא וגם סברותיהם אינן מוכרחות כלל. לפיכך כשהנפגע שותק כשאחרים נוקמים, לא הפסיד. במה דברים אמורים – שאין במעשי הנוקמים איסורים אחרים ורק מניעת טובות שאינם מחויבים בהן. אך אם מעורב במעשיהם איסור כלשהו, מחויב הנפגע למחות אם יש בידו כמו שכתוב בגמרא שבת דף נד: שכל מי שאפשר למחות באנשי ביתו או עירו ואינו מוחה, נתפס על חטאם.

היחס שבין נקימה לנמירה ובינן למצוות אחרות

בניגוד למצוות שבין אדם למקום הפרוסות בכל שטחי החיים, המצוות שבין אדם לחבירו - ובפרט אלו שאינן בממון - מצטמצמות כולן לתחום צר יחסית ומתקבל הרושם כאילו קיימת חפיפה וכפילות בין המצוות השונות. עיון רב נצרך בכל מצוה ומצוה להגדירה, לבודדה ולקבוע את מקומה המדויק בפעולות וביחסים שבין אדם לחבירו. שהרי ברור שהתורה לא נתכוונה לגבב כמה מצוות - בשמות חלוקים - על פעולה אחת ויחידה.

זוהי מטרתנו בסוגיא זו. להגדיר בעז"ה היטב את שתי המצוות "לא תקום ולא תטור", את היחס שביניהן, והיחס שבין כל אחת מהן למצוות אחרות דומות, שבמושכל ראשון נראות חופפות ולפעמים אפילו נראות כסותרות למצוות אלו.

(א) היחס שבין איסור נקימה לאיסור נטירה:

הנוטר, לרוב הפוסקים, אינו עובר אלא ב"לא תטור". אולם הנוקם – כתבו האחרונים – עובר בשתים, ב"לא תקום" וגם ב"לא תטור". מאחר ובכלל פעולת הנקימה כלולה גם נטירה והנצחת הפגיעה. ויש מי שטוען שאדרבא מאחר ופעולת הנקמה מרגיעה את נפש הנפגע ומשכחת מלבו את הנטירה, סביר שאין עוברים בפעולה זו ב"לא תטור". אולם דעת רוב האחרונים להחמיר וכך גם הסברא נוטה. לפי ההלכה שנטירה עוברים רק בדיבור, אין עוברים בפעולת נקמה ב"לא תטור" אלא אם כן נוקם בדיבור ["אני מסרב להשאיך בגלל שסירבת לי"]. אע"פ שאין לוקין על לאוין אלו יתכן גם נפק"מ במנין הלאוין שעוברים, באופנים מסוימים כמבואר בגוף הסוגיא.

(ב) היחס שבין איסורי נקימה ונטירה לאיסור שנאה:

הנטירה, דבר אין לה עם שנאה, והנוטר עובר רק ב"לא תטור" בלבד ואינו עובר ב"לא תשנא". כי הנטירה אינה אלא קפידה על פגיעה מוגדרת, אולם השנאה היא נגד כל האישיות בכללות. [אולם יש לדון בכל שנאה האם כלולה בה גם נטירה, שכל שונא יעבור בשתים].

גם הנקימה דבר אין לה עם שנאה. כל נקמה, אף זו שאינה מלווה בשנאה, עוברים עליה. אדרבא כשיש גם שנאה כללית נגד כל האדם יש צד לומר שאין עוברים על פעולת הנקמה משום "לא תקום". אמנם מצד שני יתכן שעצם השנאה והתחושה הקשה שגורמת לפגוע נחשבת נקמה ועוברים ב"לא תקום" גם בלי כל פעולות נקמה מיוחדות.

[עוד יש מקום לדון, שהרודף אחר חבירו לנקום בו נקמה ממשית נחשב בכך "מבקש רעתו" ויש לו דין שונא ובוזה גופא כבר עבר גם ב"לא תשנא", וצ"ע].

(ג) היחס שבין איסור נטירה לחיוב תוכחה:

מצד אחד נצטוינו להוכיח ולהתווכח על פגיעה שפוגעים בנו, ["בין אדם לחבירו" כך א' סוגיא ה'], ומצד שני נאסרה עלינו אפילו הנטירה בלב ועכ"פ בדיבור, ועלינו למחוק זכר הפגיעה ולעבור לסדר היום כאילו לא קרה דבר. שתי המצוות נראות כסותרות זו את זו לכאורה.

יש מן האחרונים הסבור שהמצוות בעצם מנוגדות הן וכל

מוכיח הריהו ודאי נוטר. אלא שיש סדר מתי נוהגת כל אחת. על פגיעה הכרוכה בחטא ממש חלה חובת תוכחה ואין בה איסור נטירה, אבל על פגיעות קטנות שאין בהן חטא אסור לנטור ובאמת לא חלה עליהן חובת תוכחה. [ולדבריו כל זה נאמר בתוכחה שבין אדם לחבירו אבל תוכחה לשמים ודאי אינה נוגדת איסור נטירה וכל שכוונת המוכיח להטיב דרכיו של הפוגע ולא משום שהוא נפגע, אין בתוכחתו משום נטירה אפילו כשמוכיח על פגיעות שאין בהן חטא ממש, עכ"ד. ויש לפקפק בדבר].

מסתבר שאין המצוות מנוגדות כלל. שאין בתוכחה – גם זו שבין אדם לחבירו – משום נטירה, שאדרבא הרי היא באה כדי לבטל את הנטירה. ועוד שחסר בתוכחה עיקר צורת נטירה, שבנטירה מזכיר הדבר לפוגע בתור עובדה [לפי השיטה שנטירה בדיבור] לעומת התוכחה על פגיעה שבין אדם לחבירו שכל ענינה רק שאלה "היתכן?!". [עיי"ש ב"בין אדם לחבירו" באורך].

הנטירה בנוסח המעליב "איני כמותך..." – גם יש לומר ששייך בה תוכחה אם נאמר לשם כך, וצ"ע בדעת האחרונים בזה.

(ד) היחס בין איסור נטירה למצות מחילה:

במשנה בבבא קמא (דף צב.) למדנו שכאשר הפוגע מפייס את הנפגע ואינו מוחל נקרא אכזרי, ומשמע שאין חיוב גמור דאורייתא למחול לו. ומצד שני הרי נצטוינו בתורה "לא תטור" ולהסיח דעת מהפגיעה, אלא מוכח שלא ד"לא תטור" אינו כולל חיוב מחילה, וכן כתב הריטב"א במפורש. אולם יש חולקים וסוברים שאיסור הנטירה כולל חיוב מחילה, ובמשנה בב"ק מדובר באופן שאין איסור נטירה [משום היתר צעד"ג ועוד]. וכן משמע קצת בדברי כמה ראשונים.

המחילה שאינה חובה, לדעת הריטב"א, היא "מחילת שמים". היינו שמסרב הנפגע למחול לפוגע העונש המגיע לו מן השמים. אבל המסרב למחול המחילה הפשוטה בלשון בני אדם, והיינו שמסרב לשכוח ולהחזיר היחסים שביניהם כפי שהיו לפני הפגיעה – משמע שזהו בכלל נטירה ועובר לכל הדעות.

ושמא אף יחשב סירוב המחילה כמין נקמה על הפגיעה ויעבור המסרב ב"לא תקום"? כמה ראשונים אמנם הזכירו "לא תקום"

לענין סירב המחילה, ברם עיון מדוקדק בדבריהם מעלה שאין זאת הכוונה. וכן הסברה נותנת שבסירוב מחילה אין צורת נקמה ותשלום גמול.

הנקמות והנטירות שבכל יום

"האדם מדיני בטבע, וטבעו שיהא בתוך החברה ואינו כשאר בעלי חיים אשר אין להם הכרח להיות בחברה". (רמב"ם מו"נ ח"ב פ"ב ועוד).

האדם בהיותו יצור חברתי, צריך לחברה והחברה צריכה לו, עסוק תדיר במדידת יחסיו בינו לבין החברה. בקביעה עם מי יתידר יותר וכמה יתידר, כמה יתאמץ "לתת" לכל אחד וכמה "יקבל".

אמות מידה ושיקולים מגוונים מדריכים את האדם כשהוא קובע את יחסיו ודרכי תגובתו לכל אחד מהסובבים אותו. בין השיקולים הרבים תופסים שיקולי הנטירה והנקימה מקום נכבד. מפתיע לגלות כמה תגובות יום יומיות הן תוצאה של התחשבנות, נקמנות והענשה על פגיעות לעתים אפילו דקות מאד. פנקסו האישי של האדם פתוח תמיד וידו רושמת את התנודות ביחסים של כל יחיד ויחיד כלפיו ועל פי זה הוא מכלכל צעדיו בהתייחסו אליהם.

מאידך, אין להגזים בחיפוש אחר שיקולי נקמה, מאחר וקיימים שיקולים לרוב שאין בהם סרך של שילום גמול ונקמנות, למרות שבראייה שטחית ניראים כשילום גמול. רק עין שנתחדדה בלימוד הלכות נקימה ונטירה והגדרותיהן המדויקות תבחין בשיקולי הנקמה האמיתיים, ותדע להבדיל ביניהם ובין שאר השיקולים החולפים במח האדם תדיר.

עשינו מאמץ לרכז מספר שיקולים יסודיים המותרים, כדי שלא יתערבו שיקולים אלו בטעות עם שיקולי נקימה ונטירה האסורים. גם אספנו דוגמאות של סוגים שונים של נקמות השכיחים יום יום. אף צירפנו מדריך קצר לדיני "היתר תרעומת" הפזורים בש"ס.

(א) שיקולים שאין בהם משום נקימה ונטירה:

כל עיקר הנקמה תלויה ונקבעת ע"י כוונת הנוקם. פעולת פגיעה או מניעת הטבה המלווה בכוונה להעניש על פגיעה בעבר, או סירוב טובה, מידה כנגד מידה, או סתם התחשבנות על מה שהיה בעבר – אסורה מן התורה. כל שיקול אחר אין בו משום נקימה.

שיקול הנקימה שכיח הרבה בחיי היום יום ומלווה את האדם מבוקר עד ערב, אולם ישנם גם שיקולים רבים אחרים. להלן פירוט השיקולים המותרים [פרט לשיקול ה' האסור].

שיקול א' – חס על כליו או על טרחתו

המסרב להשאיל כלי לחבירו מפני שחס עליו, או מסרב לעזור בגופו משום הטיחה שבדבר, ועושה כך מיד אחרי שחבירו סירב לו, אין בכך משום נקימה, אע"פ שנראה כמתכוין לנקום.

שיקול ב' – חוסר כדאיות ושיקולי השתתפות בשמחות

המסרב להשאיל למי שסירב להשאיל לו, אבל לא משום שילום גמול והענשה אלא מחמת חוסר כדאיות, כי נוכח לדעת שלא יקבל שום טובה מההוא. מדובר באדם שבאמת אינו מיטיב אלא לאנשים המטיבים לו, או מדובר בסוג טובה שאין דרך בני אדם לעשותה חינם רק למי שמטיב גם להם. שיקול זה אין בו סרך נקמה. מתוך כך כתבו פוסקי זמנינו שאדם הממעט להשתתף בשמחות, ורק לאלו שהשתתפו בשמחותיו מרגיש מחויבות להשיב להם כגמולם הטוב, ודאי אין משום נקמה כשנמנע מלהשתתף בשמחותיהם של אלו שלא השתתפו בשמחתו.

מובן שאם מתכוין בהעדרו גם להעניש את בעל השמחה על שהוא לא הופיע אצלו, הרי הוא מערב שיקולי נקמה גמורים [ראה עוד פרק ז' "נקימה ונטירה לתועלת" סעיף ג' "כוונה מעורבת"].

שיקול ג' – עידכון דרגת הידידות

המסרב להטיב למי שסירב להיטיב לו בעבר, אך אין מטרת הסירוב הענשה ונקמנות אלא משום שמסירובו של פלוני נוכח לדעת שהלה אינו חבירו כל כך כפי שחשב, ולכן גם הוא אינו רוצה להתאמץ בשבילו יותר ממה שמטיב לכל אדם אחר. לדעת ה"סדר משנה" יש בכך משום נקימה, אולם לדעת כמה מאחרוני זמנינו מותר. וכן הסברא נותנת שאין זה אלא

מסדר ומעדכן יחסי ידידות כדרכם של הבריות תמיד ואינו מעניש על העבר.

גם משום נטירה אין להחמיר בזה כל שאין מוציא הנטירה בשפתיו או שאין סירובו מלווה בכאב ובהקפדה [יתכן שגם כשפועל מתוך כאב אין בזה משום נטירה אם אחרי הורדת דרגת הידידות יתבטלו הכאב והתרעומת].

שיקול ד' – מתרחק ממי שסירב להטיב לו משום שגילה בו מידה רעה

כתב ה"מצות הלבבות" שהמסרב להטיב למי שסירב להטיב לו, משום שמתוך סירובו של הלה למד לדעת שהוא בעל לב רע ואינו גומל חסדים כדרכם של ישראל, אין בכך משום נטירה. ובפשטות הוא הדין שאין בכך משום נקימה, וכ"כ ב"חיים של שלום" לענין המסרבים להשתדך עם אנשים שסירבו להיטיב להם בעת דוחקם מכה שיקול זה.

שיקול ה' – הענשה מידה כנגד מידה (שיקול אסור)

כשאין כוונת הנוקם לשלם גמול על מה שפגעו בו, וכוונתו רק להעניש את הפוגע או המסרב טובה כפי המגיע לו מידה כנגד מידה ולהתנהג כלפיו בדיוק כפי שהוא עצמו מתנהג כלפי אחרים וכפי שהצדק והיושר מחייבים – יש לחשוש לנקמה דאורייתא. ראוי לו לאדם להשאיר מלאכת ההענשה להקב"ה מלך המשפט האמיתי.

שיקול ו' – אינו מעריך הטבתו

המפסיק להטיב למי שסירב לו טובה, בטענה שהסירוב מלמד שהלה אינו מעריך הטבתו בכלל וחבל להתאמץ בשבילו – גם יש לבדוק היטב נכוונות קביעתו לפי סימנים נוספים. מסירוב טובה לבד עדיין אין לקבוע שהלה אינו מעריך מאמציו, ויש לחשוש שרגש נקמה מסתתר מתחת לטענה זו.

(ב) דוגמאות מסוגי נקמה עדינים השכיחים

א. נקמה המסתתרת מתחת לסף ההכרה

נקמות דקות השכיחות הרבה מבלי שהאדם הממוצע ירגיש שבעצם הוא מעניש ומתנהג במידה כנגד מידה באופן האסור. כל שמתעורר חשד שתגובה מסוימת מודרכת מרגשי נקמה חל חיוב על האדם לבדוק היטב את כוונתו ומניעי מעשהו. במקרה הספק יש לזכור שמדובר בספיקא דאורייתא.

ב. "כשאני רציתי לא רצית, ועכשיו..."

המסרב לקבל עזרה מחבירו וכוונתו לנקום בכך על הזלזול או הסחבת שהפגין המטיב – מסתבר שאין זו נקמה בדרך כלל. אך כשמדובר בטובה משותפת לשניהם כגון שמתארגנים יחד לנסיעה, קניה מרוכזת בזול, אירגון וועד בית, וועד קהילה, התארגנות לבחירות וכו', המסרב להשתתף היום כתגמול על מה שחבירו סירב אתמול, יש לחשוש לאיסור נקמה.

ג. נקמה בהשותפות

שותף המרגיש עצמו מרומה או נפגע משותפו, וכדי לנקום ממנו הרי הוא משקיע פחות בהשותפות או אפילו גורם היזק בפועל בנכסים המשותפים, הרי זו נקמה גמורה, אע"פ שהנוקם עצמו סובל מהנקמה כמו הננקם. למעשה, הכל הולך אחר הכוונה. שלפעמים כשותף אחד אינו משקיע ואינו מתאמץ מספיק מוליד הדבר רפיון גם בשותף השני ולא בתור נקמה מתרפה אלא שאין המאמץ כדאי לו [שיקול ב' 'חוסר כדאיות' לעיל סעיף א'].

ד. נקמות שבין קרובים וידידים

כמה שעולה דרגת הידידות כך עולה גם הרגישות, ועלולים להיפגע בקלות ובתדירות גבוהה יותר. אולם מצד שני פוחת ענין הנקימה ביניהם מאחר ונחשבים כגוף אחד, וכעין המשל הידוע של הירושלמי ביד שמאל הנוקמת ביד ימין. אין להרבות בחיפוש עבירות נקמה בין ידידים קרובים ובפרט בין בני זוג, ואין לפרש תגובות שונות כנקמה אלא אם כן יש כוונה ברורה ומוגדרת לכך.

ה. נקימה ונטירה במקח־וממכר, בשכירות ובכל דבר שיש ריווח לשניהם

המסרב למכור או להשכיר לאדם מסוים משום נקמה, כמו"כ המסרב לקנות או לשכור משום נקמה, וכל כיו"ב שמונע דבר שהוא ריווח לשניהם, וכגון הנמנע מלהתפלל בבית כנסת מסוים משום נקמה, או ההיפך שהנהלת בית הכנסת מסרבת להכניס פלוני במחיצתם כדי לנקום ממנו – כל זה אינו דומה לציורי הברייתא של מניעת השאלת כלים שהנוקם באמת מונע טובה ברורה ומוגדרת. ויש לומר שאין באופנים הללו

משום נקימה כלל ובאמת לא מצאנו כעת איסור מפורש בפוסקים בכיוצא באלו.

ו. נמנע להציע עזרה מעצמו – משום נקמה

הנמנע מלהציע עזרה מעצמו במקום שידוע שחבירו צריך לה, במטרה לנקום על מה שהלה סירב לו איזו טובה, יש בכך משום איסור נקימה. וכן פסק הגר"ח קנייבסקי שליט"א. ובציור הפוך, שהנוקם מסרב לבקשת עזרה של חבירו בגלל שהלה לא הציע לו עזרה מיוזמתו בעבר, צריך עיון אם עובר ב"לא תקום".

ז. נקימה בצורת ההשאלה

יש ואדם משאל כליו אך משאלים בסבר פנים שאינן יפות, ורק אחרי הפצרות ותחנונים. יש והוא מזהיר יותר מדאי על שמירת הכלי או על החזרה בזמן – כל זה לחרפת המזדקקים לטובותיו ולמגינת לבם. צריך עיון אם מותר להם לנקום בו ולהתנהג כלפיו כמידתו כשהם משאלים לו כלים. למעשה יש להחמיר, וכן כתב ב"חיים של שלום" לאסור מכח איסור נטירה.

להגביל זמן ההשאלה – משום נקמה – או לבקש חזרה לפני הזמן, פשוט שנחשב נקמה גמורה שדומה למי שמסרב להשאל מתחילה.

ח. נקמה על סבל רב במיוחד, שנגרם ע"י סירוב טובה

עוצם הסבל המגיע ישירות או בעקיפין מסירוב טובה אינו סיבה להתיר נקימה ואפילו לא נטירה. הפסדים עצומים ואפילו מחלות נגרמים לפעמים ע"י סירוב תמים של השאלת כלי, ובכל זאת אסרה תורה לנקום ולנטור על כך.

ג) היתר "תרעומת" ואיסור נטירה בחיי יום יום

"אין לו עליו אלא תרעומת" – פסק החוזר על עצמו פעמים רבות בש"ס ובפוסקים. בפשטות אין הכוונה להתמרמות גרידא, אלא להיתר מיוחד ולזכות של תרעומת שהתורה מקנה לנפגע. מה בדיוק כלול בזכות זו, ומה פירוש המילה "תרעומת"?

◆ לפי כמה אחרונים הכוונה להיתר נטירה בלב, וגם בדיבור כלפי הפוגע. שבכל ציורי היתר תרעומת לא נאמר הלאו של "לא תטור". [ויש שמוסיף גם היתר נקימה].

- ◆ יש שפירשו את היתר התרעומת שהכוונה שאין הנפגע צריך למחול בלבו לפוגע [עד שיפייסו כדין], אולם לא הותרה נטירה ממש וכל שכן נקימה.
- ◆ דרך חדשה בהבנת התרעומת, שאינה באה להתיר איסורים אלא היא "זכות" שבין אדם לחבירו. היינו שהפוגע חייב להתייחס לטענות הנפגע בכובד ראש, כמו שבית דין חייב להתייחס לטענה גמורה, מאחר ויש מידה מסוימת של צדק בתרעומת. ומוטל על היריבים לסדר הענין בינם לבין עצמם מחוץ לבית דין. לפי דרך זו אין כלל מציאות של "נטירה" בתרעומת אלא טענה ותביעה ככל התביעות.

קיצור דיני היתר תרעומת

כלל התרעומת:

כל שעל ידי מעשי אדם נפגע חבירו; רגשותיו, פרנסתו, זכויותיו או שהוא מפסיד דבר שעומד לקבל וכיו"ב – יש לו ל"נפגע" זכות תרעומת על ה"פוגע" אע"פ שהלה פועל בהיתר. אולם כל שאין האדם פוגע בחבירו ואינו גורע ממה שיש לו או ממה שמגיע לו, אלא הוא רק מסרב לתת לו משלו, לעזור לו או שמסרב כל טובה אחרת שאינו מחויב בה – אין עליו תרעומת כלל, והמתרעם עבירה בידו.

ציורי היתר תרעומת בש"ס, לדוגמא:

יש לאדם היתר תרעומת על:

- ◆ המוכר דבר שיש בו פגם נסתר באופן שאין המקח מתבטל עבורו [או המסתיר חסרון בשידוך] אף כשעושה כדין. ובכלל זה, כל העלמת ידיעה מועילה הגורמת צער או אי נעימות וכיו"ב.
- ◆ מי שנבצר ממנו לעמוד בהתחייבותו ולספק סחורה או שירות מחמת תקלה שהיה יכול למונעה מבעוד מועד. המפר הסכם במקח-זוממכר או רק משנה מהמפורט בחוזה. כמו כן הפרת הסכמי עבודה – אע"פ שעושה הכל באופן המותר על פי דין.
- ◆ מתווך המוסר נתונים שאינם "מדויקים" ובכלל כל תיווך לא הוגן.
- ◆ פריסת תשלומים קטנים מדי בחוב או הקפה.

- ◆ משלה אנשים הבוטחים עליו ובסוף מאכזב אותם.
- ◆ מבטל כיסו ופרנסתו של חברו, או מונע ממנו כל ריווח אחר שהיה עתיד להרויח.

(ד) נקמה כשרה:

ישנן נקמות כשרות שבהן מותר לו לנפגע להרגיע את נפשו הכואבת. אף שנקמתו גורמת סבל מסוים לפוגע כמו נקמה אסורה.

(א) מותר לנפגע להוסיף מעלות והליכות טובות ובזה נוקם ממילא משונאו (הפוגע) כי הוא מצטער ומתאבל על שמעו הטוב וכבודו הרב. סוג זה של נקמה כשרה מובא כבר בראשונים ומשמע שהיא מותרת לכתחילה גם כשהכוונה לנקום משונאו באמת. גם משמע שאין לחלק בין מוסיף מעלות ברוחניות או בגשמיות, ולפיכך מותר להוסיף ולפאר ביתו ונכסיו כדי להוציא עיניהם של שונאיו – פוגעיו, ולעורר קנאתם. [שיפור ההתנהגות והוספת לימוד ומעשים טובים מועילים כנקמה גם כדי לעורר דין שמים וכגמ' גיטין דף ז. "השכם והערב עליהם לבית המדרש והן כלין מאליהן" לפי פירושם של כמה מן הראשונים שם].

(ב) "אם רעב שונאך האכילהו לחם... כי גחלים אתה חותה על ראשו". ע"י הטבה לשונא הנצרך לה, גורם לו צער גדול ומתנקם בו. אלא שלא יהיה כל כוונתו לשם נקמה גרידא רק יכוון להטיב. ואם ישתף גם כוונת נקמה בסתר לבו – ואין הדבר ניכר – לא הפסיד. לעולם אל ימנע אדם מלהיטיב לשונאו ולא ידקדק בכוונתו יותר מדי, כי התועלת מהשכנת שלום הבאה כתוצאה מהטבה לשונא חשובה יותר. מצוה רבה להטיב לשונא ולשלם טובה תחת רעה.

(ג) הכשלה בעצה "טובה". המייעץ לשונאו עצה טובה באמת בשעה שיודע שהלה יעשה ההיפך מחמת שחושדו שמייעץ רעה, ועל ידי כן הוא יכשל – מותר לעשות כן בתנאי שאין כוונתו לנקום, אף שהנקמה מתבצעת מאליה. אולם צ"ע מדוע אין בדבר משום "לפני עיור", הכשלת עיור בעצה שאינה הוגנת לו.

(ד) המוסר דין פגיעתו לשמים ומבקש משפט צדק, ואפילו מבקש שיענישו את הפוגע בחומרה כעומק עונשי שמים ואף יותר מהמגיע לו בדין בית דין של מטה – משמע בראשונים

שאין בכך משום נקמה. [וכמובן שכל זה בכפיפות לדיני "מוסר דינו לשמים" שבשו"ע חו"מ סי' תכ"ד סעיף א' ובנו"כ. וכגון, דוקא כשאין אפשרות לתבוע דין בבי"ד של מטה, וי"א שרק בהודיע תחילה לפוגע עיי"ש].

אולם, אם מתוך רגשי נקמה עזים מתפלל שיבואו רעות רבות וצרות על ראש הפוגע בלי קשר למגיע לו על מעשיו – ודאי אין זה בכלל מוסר דינו לשמים וצ"ע אם עובר בנקימה כמו המקלל משום נקמה. וכן צ"ע במי שמעניש בכח הקפדתו או בכח רוחני והכל מתוך מניעים של נקמה ושנאה, האם עובר ב"לא תקום".

ה) הפוגע בחבירו בסתר או מרמהו והנפגע "נוקם" בו בכך שמראה לו שיודע ומכיר במעשיו הרעים. כגון שמודיעו שיודע שדיבר עליו לשה"ר ורכילות אחורי גבו, וכל כיו"ב. מסתבר שאין בזה צורת נקימה שאסרה תורה. אולם יש לחשוש לאיסור נטירה דאורייתא. אם הכוונה היא לתועלת שלא ירמהו ולא יפגע בו עוד בעתיד, מותר בכל אופן [ראה פרק ז']. למעשה יש מקום להקל בנקימה כזאת רק כשאינו מדבר על הפגיעה בצורה מפורשת, אלא מתנהג כך שהפוגע יבין מעצמו שנתגלתה הפגיעה.

מכון תורת האדם לאדם	ספרי הלימוד	מתקשה לתרגם הלכות אלו לשפת המעשה?
	בין אדם לחבירו מיועדים בשבילך	

מחשבת המצוות

מחשבה, מוסר והשקפה תורנית

הנקמה הגדולה שבנקמות, הנחמה הגדולה שבנחמות

”...מתקיף לה רב אחא קרחינאה, אלא מעתה גדולה נקמה שניתנה בין שתי אותיות שנאמר א-ל נקמות ה'?! אמר ליה איין במילתה מיהא גדולה היא’.

(ברכות לג.)

פרק א'

גדולה נקמה, גדולה ועצמתית מדי

במילתה מיהא גדולה היא! פירוש, כשהנקמה היא עניינית וצודקת, מענישה את הרעים מידה כנגד מידה, היא מגלמת את שיא המשפט והצדק והיא גדולה וקדושה עד מאוד.

מיהו הנוקם? לא כתוב בגמרא במפורש ומשמע שאפילו כשבשר-ודם נוקם, כל שהנקמה צודקת והיא מותרת מבחינה הלכתית הרי שהיא גדולה וקדושה כמו בית המקדש שגם ניתן בין שתי אותיות, עיי"ש בגמרא. אבל מצד שני הפסוקים

הַנְקָמָה הַמְדוּדָה מְדָה כְּנִגְדַּ מְדָה

הָאֵם רְעָה הִיא אוֹ שְׂמָא הִיא קְדוּשָׁה בְּעָצָם?

שהגמרא מביאה עוסקים רק בנקמות ה' מלך אוהב צדקה ומשפט, ולא בנקמות בשר-ודם. דקדוק זה ועוד רבים עורר ויכוח חריף במהות הנקמה המדודה מידה כנגד מידה האם רעה היא בעצם או שמא קדושה היא, ובאופנים שהתורה אסרה, אסרה משום סיבות צדדיות. אם משום שדרכו של אדם להגזים בנקמתו או אפילו לנקום בחפים מפשע וכו'. [חלק מדיון זה מובא בספר "בין אדם לחבירו" כרך ב' במאמר "הנקמה והנטירה מה הן?" פרק ב' עמ' 307 ואילך].

כך או כך לדברי הכל אין הנקמה מומלצת למעשה - גם באופנים שהתירה תורה. מפורש אמרו חכמים בברייתא "הנעלבין ואינן עולבין שומעין חרפתן ואינן משיבין עושין מאהבה ושמחין ביסורין עליהן הכתוב אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו" (יומא כג. ועוד).

אולם בנוסף על הענוה היקרה שמסגל המבליג יקר הנפש שבברייתא, ברור שמלאכת הענישה על עוולות וחטאים ראוי להשאירה בידיו הגדולות של הקב"ה בלבד. גדולה נקמה! גדולה היא מדי, עוצמתית מדי, להימצא בידיו הקטנות של בשר-ודם. דעת קצרה, נפש כעסנית, עיניים משוחדות, ראייה קצרת טווח, לב פגוע נטול רחמים... והוא מתיימר להשליט הצדק והמשפט... אוי לאותו צדק, אוי לאותו משפט!

המציאות היומיומית מוכיחה, ההיסטוריה מוכיחה, שאין מקומו הטבעי של כלי הנקמה בידי בשר-ודם. מסיבות שונות ומגוונות נוטה הנקמה שהיא מעשה ידי אדם, להסתבך, לצאת מכלל שליטה. והתוצאות עגומות. [ראה דיון במאמר שבספר "בין אדם לחבירו" כרך ב' עמ' 309-310].

שתי התכונות החיוביות שבנקמה, הצדק שבה וגם ההרגעה הנפלאה שמביאה לנפש הנפגע, מודגשות היטיב בכתבי הקודש. ברם, רק בנוגע לנקמות ה' שופט הצדק. ובפרט בכל הנוגע לנקמה הגדולה שבנקמות שהובטחה לעם ישראל לעת תמוט רגלי שונאיהם, מעניהם. הנקמה הגדולה שבנקמות

**נֶפֶשׁ כְּעֵסָנִית, עֵינַיִם מְשֻׁחָדוֹת, רְאִיָּה קְצֵרֶת
טוֹחַ, לֵב פֶּגוּעַ וְהוּא מְתִימָר לְהַשְׁלִיט הַצֶּדֶק**

תביא לעם מיוסר את הנחמה הגדולה שבנחמות, על מסע הרדיפות הגדול והארוך מסוגו מאז בריאת העולם!!

הנקמה, בכל עוצמתה, כשהיא בידי של הקב"ה היא שיא הצדק וגם ההרגעה שמביאה היא הרגעה אמיתית. מתיקות אמיתית בלי תופעות לווי וסיבוכים. נקמת ה' פירושה סגירת חשבון במלוא מובן המילה. סגירה שאין אחריה פתיחה. סגירה שסוגרת וסותמת את כל ה"חורים" שבלב הכבשה השחורה [הזמנית] של הבריאה ומביאה לה שמחה ומזור. "ישמח צדיק כי חזה נקם..." (תהלים נח יא) לה ולכל הבריאה בכללות המשתתפים בשמחת עשיית צדק והוצאת משפט אמת לאור. "ישמחו השמים ותגל הארץ ירעם הים ומלואו יעלוז שדי וכל אשר בו אז ירננו עצי היער לפני ה' כי בא כי בא לשפוט הארץ, ישפוט תבל בצדק ועמים באמונתו" (תהלים צו יג, ועוד).

פרק ב'

דעה – נקמה – בית המקדש

"גדולה דעה שניתנה בין שתי אותיות, שנאמר 'כי א-ל דעות ה'". "גדול מקדש שניתן בין שתי אותיות, שנאמר 'פעלת ה' מקדש ה'". "גדולה נקמה שנתנה בין שתי אותיות, שנאמר 'א-ל נקמות ה'"

ברכות שם

דעה, נקמה ובית-המקדש. איזו מין שלישיה היא זו? מהו החוט המשולש המקשר ביניהם? הרי בגמרא שם משמע שיש קשר פנימי בין המושגים. ["]...כל אדם שיש בו דעה כאילו נבנה בית-המקדש בימיו, דעה ניתנה בין שתי אותיות, מקדש ניתן בין שתי אותיות וכו[.]

**הַנְּקָמָה, כְּשֶׁהִיא בְּיַדְיוֹ שֶׁל הַקַּב"ה, הִיא שִׂיא
הַצֶּדֶק וּמְבִיאָה הַרְגָעָה אֱמֵתִית וּמְתִקָּה**

מסביר בהרחבה הגה"צ רבי אביגדור מיללער זצ"ל בכמה מקומות בספריו. [ההללי נפשי" על תפילת שחרית עמ' 80 ואילך, אנגלית. "דור דעה" על ספר במדבר עמ' 415 ואילך, אנגלית. "אשריך ישראל" על ספר דברים עמ' 390, אנגלית. כמו"כ בספר "אור עולם" המעובד מקלטות ומתורגם לעברית, כרך ד' עמ' 5-263].

להלן תמצית דבריו בקיצור:

המכנה המשותף כאן היא דעה. דעת את ה'. "בית המקדש" פשוט שעיקרו דעה ועשויה להביא דעת את ה' בלבות בני ישראל.

ודעה בודאי דעה.

אבל נקמה היא החידוש כאן שהיא גם דעה. ביאור הדבר, הרי מדובר כאן בנקמת ה' וכפסוק שמביא "א-ל נקמות ה'". לא כל אחד זוכה לראות נקמת ה' ברשעים, היינו עונשי הרשעים בעולם הזה. אבל הזוכה לכך הרי הוא זוכה למנה גדושה של דעה ושל אמונה חושית. אמונה זכה במציאות ה', בהנהגת ה' והשגחתו, בצדקת הנהגתו יתברך, ואמונה בשכר ועונש מן השמים. ונוסף לכל זאת, המחשה נפלאה שכדאי בפשטות להיות צדיק ולא כדאי להיות רשע.

לא תמיד זוכים להבזקי אור כאלה של דעה ואמונה. זו מתנה נפלאה מן השמים. לגדולה במתנות הללו זכה עם ישראל בצורת נסי יציאת מצרים ובפרט במעמד קריעת ים סוף, ואמרו שירה!...! בשירתם מודגשת הנקמה בפרעה ובחילותיו לא פחות משמודגשת בה הצלתם שלהם.

ממשיך רבי אביגדור זצ"ל. הרי מקשים, למה כשמלאכים רצו לומר שירה בעת קריעת ים סוף השתיקם הקב"ה: "מעשי ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה?!". אם כן למה נתקבלה ברצון שירת עם ישראל באותה עת עצמה?

אלא ששירת המלאכים אין בה הוספת דעה. הרי הם עומדים בדרגה אחת ואינם מוסיפים אמונה והכרה ע"י הנקמה. אבל

הַזֹּכֶה לְרֵאוֹת נְקֻמַּת ה' בְּרִשְׁעִים זֹכֶה לְדַעָה,
אֲמוּנָה חוֹשִׁית, יְרָאָה... וְאֵהֶבֶת ה'

שירת ישראל יש בה התעלות כתוצאה מהוספת דעה את ה', גבורותיו ומשפטי צדקו. גם השירה על מפלת מצרים היא בעצם שירה על הדעה והאמונה הזכה שנוספה להם על ידי הנפלאות הקורות מול עיניהם המשתאות. שירה כזאת בודאי עולה לרצון ומתקבלת.

שירה זו, ביתר תוקף וביתר שאת, תתחדש לעתיד לבוא עת ינקום ה' יתברך את נקמתו הגדולה, הגדולה שבנקמות.

והרי כמה מילים מ"אור עולם" (הנ"ל, מתורגם ע"י הרב סיימון שליט"א משיחותיו של הגר"א מיללער זצ"ל):

"...בתפילת ערבית משבחים את ה' על כי 'את רודפיהם ואת שונאיהם בתהומות טבע'. בשירת הים מופיע פירוט מלא על טביעת פרעה וחילו, כולל תיאורים על מזימתם: 'ארדוף, אשיג, אחלק שלל' (שמות טו ט). אופן הטביעה אף הוא נזכר לפרטיו: היידה במצולות כאבן, הצלילה כעופרת. ככל שהרבו בני ישראל לתאר, כן העמיקה תחושת ההודייה שלהם.

...אימתי 'ישמח צדיק'? כאשר 'חזה נקם' (תהלים נח יא). הנקמה ברשע אינה נתפסת בעיני הצדיק כסגירת חשבון אישי. לעתיד צדיקים ישבו בגן עדן וישמחו על צערם של הרשעים בגיהנם. בעולם הנצח אין כלל חישובים אישיים. השמחה היא על הסרת הלוט מעל כבוד ה'.

בנבואת ישעיה על אחרית הימים נכתב שלעתיד לבוא יבואו הצדיקים להשתחוות לפני ה', ויחד עם זאת 'ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים בי, כי תולעתם לא תמות, ואישם (אש הגיהנם) לא תכבה' (ישעיה סו כד). חלק מהשכר שזוכים לו הצדיקים הוא ההזדמנות לראות את צדקת משפטי ה'. הדין ברשעים בעולם הבא אינו מצעיד להשגת שלימות. בעולם הגמול נחסמת האפשרות להתקדם. דין האמת הוא גמול לצדיקים. על ידיו הם נהנים מזיו השכינה בבחינת 'לכו מחיל אל חיל'. אין לו תרומה לבחירה, הוא השכר המובטח...

* * *

**הַעֲנֵשׁ לְמַכְעִיסֵי ה' הִיא גְלוּי שְׂכִינָה בְּתוֹךְ
הַמְּסַגֶּרֶת הַקְּפוּאָה שֶׁל הָעוֹלָם הַזֶּה**

...גם הנקמה היא מעשה של רשות שניתן להמירו למצוה. ההתבוננות בפרטים של העונש למכעסי ה' מחזקת את אש האהבה. היא בבחינת 'סמכוני באישיות'. היא גילוי שכינה בתוך המסגרת הקפואה של העולם הזה. לפי דברי בעל 'חובות הלבבות' השמחה על כך איננה רשות כי אם חובה.

את אמירת הפרשיות העוסקות במפלת הרשעים ניתן לנצל כדי להרבות אהבת ה'. קטעי התפילה 'אז ישיר', 'אמת ויציב' ו'אמת ואמונה' הדנים בקריעת ים סוף, הם פתח לחיזוק האמונה. התועים והמסלפים מכנים גישה זו 'אכזרית'. טעותם היא עירוב הנימה האישית של נקמה. לאמיתו של דבר, אין כאן שמחה לאיד, אלא שמחה על רוממותו של ה'. 'המדריכנו על במות אויבינו וירם קרננו על כל שונאינו' (תפילה ערבית).

בכל יום מגלה הקב"ה הנהגה של דין כלפי המורדים בו. דוד המלך כותב כל כך: 'רק בעיניך תביט ושילומת רשעים תראה' (תהלים צא ח). מבט, ולו מרפרף, בעולם מסגיר את עונש הרשעים. היצר הרע בתגבורת של צבא השקר מסמאים את עיני האדם מלראות. היצר עומד מאחורי הקושיות על כל כאב של צדיק. הוא מונע מאדם להבחין באמת. הסטטיסטיקה עשויה להעיד שמספר הפושעים הנהרגים בעולם גבוה ממספר הצדיקים הנספים. לרוב לוקה הרשע גם בעולם הזה. אמנם אם קורה מאורע מצער לצדיק, זו קריאה להתבוננות, אבל אין להכליל ולטעון שכלל הצדיקים למודי סבל. אדרבא, יש גילויים רבים יותר לאסונם של עוזבי ה'.

מצוה לבני ישראל, דרי מטה, שאינם בעלי מעלה קבועה כמו מלאכי מעלה, לעיין בפורענות הבאה על רשעים. רבים מחפשים חסרונות ומצביעים על ליקויים בהנהגה העליונה, אבל החפץ לראות נכוחה זוכה לחזות באמת בהבטת עין בלבד. כל ימיו נתבע האדם, כיצור אנוש, למזג את הבנת שכלו עם הרגשת לבו.

וזה בעצם ה"דעת", מיזוג מח – לב. וזוהי הדעת הקשורה בנקמה לפי דברי הגמרא.

**הַיֵּצֵר הָרַע, מוֹנֵעַ מִלְהַבְחִין בְּסִבְלָם שֶׁל
הַרְשָׁעִים וּבְאַשְׁרָם שֶׁל צְדִיקִים בְּעוֹלָם הַזֶּה**

אין פלא שאנחנו מחכים בכליון עינים לנקמה הגדולה שבנקמות. החוט המשולש נקמה – דעה – בית-המקדש, שזור ודבוק יחד... לא במהרה ינתק. אבל במהרה ישזר חוט זה ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים. הנקמה הגדולה מחד ובית-המקדש מאידך והדעה הגדולה העולה מבין שניהם. במהרה בימינו אמן.

פרק ג'

עוצמה כפולה – גם חסד גם דין

כל פגיעה מורכבת ממספר רכיבים של סבל. שנים מהרכיבים הללו דוחפים את האדם לנקום והם הם המקנים לנקמה את עוצמתה. במדור "חכמת הנפש" פרק ג' (עמ' 116) הרחבנו והעמקנו בנושא וכאן נחזור בקיצור על הגדרתם של שני הרכיבים הללו.

רכיב ב' – פגיעה בכבוד האדם והשפלתו. זאת אומרת, לכל פגיעה מתלווה תחושה קשה של עלבון לנפגע, מין תחושת השפלה פנימית גם כשמדובר בפגיעה ממונית גרידא.

רכיב ג' – תחושה קשה של עוול בעצם שנעשה ע"י הפגיעה. עיוות הצדק והיושר, פגיעה קשה ביסודות הצדק שהאדם - הנפגע - אמון עליהם. ועיי"ש במאמר.

לשני הרכיבים מועילה באמת הנקמה מאד ומתקנת אותם. על ידי הפגיעה הנגדית והנקמה מידה כנגד מידה מחזיר הנפגע את המטוטלת ומבטא עליונות על הפוגע - תיקון לרכיב ב'. גם רכיב ג' ניתקן בשלימות על ידי העונש החמור המגיע לפוגע על העוול שביצע.

החוט המשולש: נקמה, דעה ובית-המקדש'

שזור היטב יחד ולא ינתק

מעניין שבנקמתו של הקב"ה אנו גם מוצאים את שני הרכיבים הנ"ל בהבלטה יתירה. כאן הדבר אף מקבל ביטוי חדש – "חסד" ו"גבורה". בכל נקמת צדק של שופט צדק ישנה הנחמה והחזרת הכבוד לנפגע הצדיק, רכיב ב' – **חסד**. וגם עשיית דין והענשת הפוגעים הרשעים, רכיב ג' – **גבורה ודין**.

"גדולה נקמה שניתנה בין שתי אותיות שנאמר **א-ל** נקמות ה'". ומבאר המהרש"א (ברכות שם) שהנקמה מוקפת בשתי שמות הקודש, הראשון דין (א-ל) והשני חסד (הויה), לרמז על שני החלקים שהנקמה מורכבת מהן, גם דין וגם חסד, עיי"ש¹. (עיין הערה בעמ' 107)

לאור כל זאת נבין ש**גדולה** נקמה שניתנה בין שני שמות הקדושים, הכוונה בפשטות גם להדגיש את **עוצמתה** הגדולה של הנקמה נוסף על חשיבותה ["במילתה מיהא גדולה היא"], עוצמה כפולה שגם מידת הדין וגם מידת החסד מניעים אותה.

הרי נוכחנו לדעת שגם נקמת בשם-ודם מורכבת משני רכיבים, וכיון שכל רכיב לבד מהוה סיבה מושלמת לנקמה נמצא שבצירוף שני הרכיבים יחד **הדחף לנקמה נכפלת**. לכן הגדרנו את עוצמת דחף הנקמה כדחף בעל 200 אחוזים.

חישוב דומה אנו מוצאים בנקמת ה' יתברך. העוצמה הכפולה, החסד הגדול בהקמת כבוד ישראל הנפגעת [מקביל לרכיב ב' הנ"ל], הדין הקשה המגיע לפוגעים הרשעים [מקביל לרכיב ג' הנ"ל], ביחד מביאים את הנקמה **הגדולה**. גדולה נקמה שניתנה בין שתי אותיות.

**כָּל נִקְמָה שֶׁל שׁוֹפֵט הַצֶּדֶק מְרַכֶּבֶת מְעַנֶּשׂ
לְרָשָׁעִים וְנִחַמָה וְתִקְוָמָה לְנִפְגְּעִים הַצְּדִיקִים**

”עד דלא ידע בין ארור המן”

”אמר רבא, מיחייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע

בין ארור המן לברוך מרדכי”.

(מגילה ז: והובא להלכה ברמ”א או”ח סי’ תרצ”ה סעיף ב’ עיי”ש ובנ”כ)

אחת הקושיות החזקות על מימרא זאת, הרי באמת אין חילוק בין ארור המן לברוך מרדכי. שתי הקביעות הללו אינן בגדר דבר והיפוכו, ושניהן אמת! בשלמא אם נתערבב לו ההבחנה בין המן למרדכי, או בין ברוך המן לברוך מרדכי, ניחא. אדם זה מערב בין טוב לרע, הגבולות מטושטשות, ובודאי איבד את שפיות דעתו. אבל ההבדל שבין ארור המן לברוך מרדכי אינו ברור ואינו מוגדר גם לפני שתיית היין.

דברים עמוקים בזה, הנוגעים גם לעניננו, אנו מוצאים בביאור הגר”א בשו”ע או”ח (שם סעיף ב’).

חייב כו’. שם (מגילה ז:): מיחייב איניש כו’ ור”ל בין נקמת המן לגדולת מרדכי והוא מ”ש גדולה נקמה שניתנה כו’ ואמרו גדולה דעה, וכיון שניטלה הדעה לא ידע כו’, עכ”ל.

הגאון מקצר כדרכו בקודש, אולם לפי מה שלמדנו כאן יש לבאר דבריו כמין חומר.

ארור המן - הכוונה לכתישת הרשעים המפגעים, הריגתם והשפלתם ללא תקומה. **ברוך מרדכי** - הכוונה להרמת קרן ישראל והצלתם.

ברור שבשניהם מדובר בהצלה לישראל שהרי ע”י כתישת הרשעים הפוגעים, והזוממים לפגוע, בישראל, באה גם הישועה לישראל. אולם במהלך של ”ברוך מרדכי” חסר מפלת

**לְמָה צָרִיךְ לְהִיּוֹת שְׂכּוֹר כִּדֵּי לְעַרְבֵב בֵּין
”אַרּוּר” הַמָּן לְ”בְרוּךְ” מְרַדְכִי?**

הרשעים. אמנם יש הצלה לישראל אבל גם הרשעים נשארים במעמדם.

דוגמה למהלך של "ארור המן" - נס יציאת מצרים, נס פורים ועוד רבים. **דוגמה** למהלך של "ברוך מרדכי" - נס עליית עזרא מפרס לבנות את בית שני.

ישנם אנשים שיאמרו 'מה איכפת לנו מפלתו של הרשע, מה שחשוב שאנחנו ניצלנו'. ובמילים אחרות - אין לנו צורך ב"ארור המן", "ברוך מרדכי" לבד יספיק בהחלט. אחרים אף מוסיפים נימה של צדקות מעושה וטוענים שלא יפה ולא מוסרי לרצות ולשמוח במפלת אחרים יהיו מי שיהיו. אין זו מידה טובה וגם לא חינוכית לחנך כך את הילדים.

דברים של טעם לכאורה... אבל מחכמת חכמינו ז"ל אנו למדים שמחסרון דעת דיברו כל אלה. במהלך "ברוך מרדכי" לבד **חסרה נקמה ברשעים**. אמנם יש שמחת ההצלה אבל כיון שחסרה נקמה ברשעים **חסרה דעה**. הרי כבר הספקנו ללמוד **שנקמה** קשורה עם **דעת** בקשר הדוק, שעל ידי מה שרואים וחווים מפלת הרשעים מתוסף דעת. מי שמוותר בקלות על דעת, הוא אינו צריך דעת, סימן שאין לו דעת! מי שיש בו דעת מצפה בכליון עינים לנקמת ה' ברשעים כדי להוסיף דעת על דעתו ואמונה חושית וזכה על אמונתו.

מעתה נבין היטב שכיון שמצוה בפורים לשתות עד דלא ידע, דהיינו עד שיאבד את הדעת, א"כ כיון ששתה כשיעור שכבר אינו מסוגל להבחין בהבדל הדק שבין הצלת ישראל עם מפלת הרשעים לבין הצלת ישראל גרידא, אין דעתו צלולה להבין המעלה הגדולה בנקמת ה', כבר נפטר מלשתות עוד. ואינו צריך לשתות עד שלא יבחין בין המן למרדכי שזהו כבר קרוב לשכרותו של לוט.

כדמות ראייה לפירוש זה יש להוציא מהמשך דברי הגמרא במגילה שם המספרת איך שרבה השתכר בסעודת פורים

**בְּרֵי דַעַת מְצַפֶּה לְנִקְמַת ה' בְּרִשְׁעִים - אַרוּר
הַמֵּן - כִּדֵי לְהוֹסִיף בְּכֶךְ עוֹד דַּעַת**

ומתוך שכרותו קם ושחט את ר' זירא שהיה נוכח שם בסעודה. בהמשך הסיפור רבה החייה את ר' זירא בדרך נס והגמרא מסיימת שבשנה הבאה כשרבה הזמין שוב את ר' זירא לסעוד איתו בפורים, הוא סירב בטענה שאינו יכול לסמוך על נסים. ישנם פוסקים שדחו מההלכה את הדין שחייב איניש לבסומי וכו' על סמך הסיפור של רבה ור' זירא. אבל הדבר אינו עולה בקנה אחד עם פסק השו"ע ושאר פוסקים שכן הביאו להלכה. אולם לפי מה שביארנו מובן. למה שחטו רבה לר' זירא? על כרחך שהוא הגיע לשכרות גדולה עד דלא ידע בין המן למרדכי, כפשוטו, אינו מבחין בין צדיק לרשע בין טוב לרע, ועל כן שחט את ר' זירא כאילו היה רשע גדול ח"ו ועשה בו דין המגיע לרשעים. שכרות גדולה כזאת בודאי נשללת מההלכה וגם אין טעם לאבד דעתו עד כדי כך, בנוסף לסכנה שבדבר וכמבואר בטענת ר' זירא. אבל השכרות הקלה כשיעור עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי לא נשללה והרי היא חלק משמחת הפורים.

פרק ה'

הנקמה – מכשיר פלא לתיקון הצדק

מחשבה מעמיקה יותר תביא אותנו להבנה טובה יותר בחשיבותה של הנקמה ברשעים – המהלך של "ארור המן". הנקמה הזאת חיונית לא רק לכתישתם של הרשעים אלא גם, ובעיקר, לנחמתם השלימה של ישראל.

הקדמה קצרה:

נהוג במלכותא דארעא שאדם המופקד על איזור מסוים, שכונה, יישוב, עיר ואפילו מדינה שלימה, עליו לקבל אחריות על כל הנעשה במקום שיפוטו. אם מדובר בפקיד, בשר, במלך

**כְּשֵׁאִין דַּעְתּוֹ שֶׁל אָדָם צְלוּלָה לְהַבְחִין
בְּנִחְיָצוֹת מִפְּלָתָם שֶׁל רְשָׁעִים, כְּבָר שְׁתָּה דִּין**

או ראש ממשלה כל עוד שידע על מעשי שחיתות והיה בידו למנוע מעשים אלו ולא מנע, הרי סרחון המעשים נתלה בו.

יש והאחראים הללו מפוטרים מתפקידם אם אינם מתפטרים לבד. יש והם אפילו מועמדים למשפט, הכל לפי חומרת המעשים ומידת יכולתם של האחראים למנעם. [לדוגמה מהסטוריית זמנינו ראה ערך מחנות הפליטים "סאבארה" ו"שאתילה" ואחריותו של אריאל שרון – בטבח אחים שערכו שם אלו באלו – בתוקף תפקידו כשר הבטחון באותה עת].

חז"ל כבר בטאו את העיקרון הזה בבהירות ובמילים ספורות: "כל מי שאפשר למחות לאנשי ביתו ולא מיחה נתפס על אנשי ביתו, באנשי עירו נתפס על אנשי עירו, בכל העולם כולו נתפס על כל העולם כולו". (שבת נד:)

המתבונן בהתנהגות בני אדם וסבלותיהם לאור הקדמה זאת יתעורר בו פליאה מסוימת. נביא את הטענה במילותיו הברורות של המלבי"ם זצ"ל השם את הטענה בפי דוד המלך ע"ה בתהלים (צד כ-כא) בפסוק: "**היחברך כסא הוות** יוצר עמל עלי חק. יגודו על נפש צדיק ודם נקי ירשיעו":

היחברך כסא הוות, וכי אפשר שיתחבר עמך כסא הוות, המושל הרשע שיושב על כסא ומנהיג ברשע, עד שידמה במליצה כאילו הוות והשבר הוא המושל על הכסא. וההוות המושל הוא **יוצא עמל עלי חק**, הוא מחוקק ומניח נימוסים של און ועמל ומצייר וכותב אותם שישארו לחק ומשפט ונימוס. ומפרש מהו העמל שהוא מניח לחוק, שהוא **יגודו על נפש צדיק**, שמניח חקים שעל פיהם יתגודדו גדודים על נפש צדיק לרצחו, ובחקים האלה **דם נקי ירשיעו**, שתחת שכפי חקי הצדק ראוי להרשיע את הרוצח ששפך דם נקי, על פי חקי עמל שיצר, יצדיקו את הרוצח וירשיעו את דם נקי, לאמר שנהרג בדין ובמשפט ואין לרוצח משפט מות.

וכוונת מליצתו – שאחר ה' הוא היושב על כסא משפט, והוא המחוקק העליון, אם נאמר שמה שהרשע ידכאו עם ה' ואלמנה

הַנְּקָמָה בְּרָשָׁעִים חַיִּוֵּנִית גַּם לְנַחֲמָתָם
וְלִשְׂמֻחָתָם הַשְּׁלֵמָה שֶׁל יִשְׂרָאֵל

וגר יהרוגו הוא טוב בעיני ה' ולא יענישנו על זה, הלא ידמה כאילו הוא הנותן חקים נשחתים כאלה, שמותר לשפוך דם נקי ושאינ עונש לרוצח. וזה אי אפשר לומר שכסא ה' יהיה מתחבר אל כסא הוות שיוצר חקי עמל כאלה...".

הרבה רוע ומעשי שחיתות מבוצעים בעולם תדיר ואנו רגילים לייחס כל מעשה לרשע אחר כפי מה שעניינו רואות. אבל ישנו האחד היחיד והמיוחד ב"ה שהוא אחראי על העולם. הוא ית' ברא, הוא ית' נתן לכל הנבראים את היכולת לפעול והוא ית' גם זה שבידו למנוע את כל זאת, ואיך משאיר את הבריאה בידי בני אדם ובחירתם החופשית? כל זה נכלל בטענת דוד המלך "היחברך כסא הוות"?!² (עיין הערה בעמוד 107).

ממשיך המלבי"ם ומפרש את התשובה לשאלה זאת:

"...ואם כן בודאי ישלם להרשע כרעתו."

קיצר במקום שאמרו להאריך **ובששה** מילים בלבד מתכוון ליישב הטענה. ובעז"ה נאריך ונבאר היטיב הענין לפי היסודות שלמדנו.

הקב"ה מעניש את הרשעים בסוף! אם בעולם הזה אם בעולם הבא אם באחרית הימים. אבל שום מעשה רע (ללא תשובה) אינו נשכח ולא נסלח עד שיבוא על עונשו האלקי החמור שבחמור. בכך אמור המשפט להתאזן והצדק להיתקן.

ואם תאמר, הרי אין בכוחה של ההענשה לתקן את העוולות למפרע, סבלם הרב של הקורבנות כבר מאחריהם ואיך יתוקנו הפגיעות, רטרואקטיבית? איך יתוקן הצדק שנרמס כבר?

כאן אנו מגיעים לסוד הענין. סוד כוחה האדיר והפלאי של... **הנקמה**. תכונה נפלאה הטביע הקב"ה בבריה זאת ששמה נקמה. **היכולת לתקן פגיעות למפרע כאילו שלא קרו מעולם!** הכוח לאחות שברים ולרפאות פצעים, ל"סתום" חורי הלב כאילו לא היו דברים מעולם. מתיקותה של הנקמה ממלאת

**שׁוּם עוֹל אֵינוֹ נִשְׁכָּח וְלֹא נִסְלָח עַד שְׁיָבֵא עַל
עוֹנְשׁוֹ, וּבְכֵךְ אָמׁוֹר הַצְּדָק לְהִתְקַן**

ומחממת את הלב, מביאה שמחה, עד שכדאי היה לו לנפגע לסבול ובלבד שיזכה לראות נקמה מושלמת כזאת. **אין דבר בעולם שיכול לתקן פגיעה למפרע בשלימות כמו הנקמה.** מכשיר הפלא שברא הקב"ה במיוחד כדי לתקן רטרואקטיבית כל הצריך תיקון בעולם.

ואיך באמת מתקנת הנקמה את הפגיעה למפרע, הרי מה שהיה היה? לפי הניתוח שניתחנו למעלה ופירקנו את הפגיעה (והנקמה שבעקבותיה) לרכיבים יובן היטיב. שני הרכיבים שבפגיעה ב' וג' שהם הם הדוחפים לנקמה ניתקנים בשלימות על ידי הנקמה. ולא עוד אלא שהנפגע יוצא עם ריווח מכל הסיפור והוא מקבל על ידי הנקמה יותר ממה שהיה לו אילולי הפגיעה!

נשמע טוב. איך זה עובד?

נתייחס לרכיב ב', השפלת כבודו וישותו של הנפגע. אחרי הנקמה כבודו חוזר לקדמותו. ולא רק אלא שכבודו של הפוגע מושפל עתה ועליונותו של הנפגע עליו. הרי כאן נקמה מתוקה וקביעת מצב טוב יותר ממה שהיה בתחילה לפני הפגיעה.

כמו כן רכיב ג', פגיעה בערכי המוסר של הנפגע וכו', הרי לאחר הנקמה, אחרי העונש החמור על העוול, המצב יותר טוב – מבחינת הנפגע וערכיו – ממה שהיה לפני הפגיעה. שהרי עתה הודגש בפרסום רב העונש החמור לעוול למען ישמעו ויראו, דבר שהיה עלום ומכוסה לפני הפגיעה.

קצרנו, עוד דברים בגו, אבל לעניינינו ההסבר מספיק. וכיון שבסופו של דבר עוד מרוויח הנפגע מכל ענין ה-פגיעה/נקמה אפשר בהחלט לקבוע שהפגיעה נתקנה למפרע. ולפעמים הנפגע עצמו יצהיר שהיה כדאי לו לסבול הפגיעה ובלבד לזכות לראות נקמה מושלמת ומתוקה כזאת.

משל לאדם שקבל פיצויים גדולים על פגיעה קלה יחסית. הרי שהוא מספר לכל אוהביו ומתרברב לפניהם שכדאי היה

**סוד פְּחָה הַפְּלֵאִי שֶׁל הַנְּקָמָה, שֶׁיְּכוּלָה לְתַקֵּן
פְּגִיעָה לְמִפְרַע כְּאִלוֹ לֹא קָרְתָה מֵעוֹלָם!**

לו להיפגע כי יצא בריווח גדול. אפילו תרעומת על הפוגע אין בלבו.

ובכל זאת בסיפור זה עדיין אין התיקון בשלימות כל עוד שהפוגע מתהלך בראש מורס ובוזה לנפגע. אבל ע"י הנקמה הפוגעת בפוגע כמידתו, נתקנת הפגיעה בשלימות.

נחזור לתשובת השאלה שהמלבי"ם מקצר בו, ובששת המילים הוא כותב שעל ידי משפט ה' ועונשיו הצודקים יתוקן הכל. הצדק יתוקן רטרואקטיבית על ידי הנקמה הגדולה שיש בעונשי הרשעים ואומות העולם באחרית הימים.

אם תרצה הרי זה פסוק מפורש במקום אחר בספר תהלים, בהמשך לפסוק א-ל נקמות ה' א-ל נקמות הופיע, עליו בססנו את המאמר. כתוב כך: "הנשא שופט הארץ השב גמול על גאים". פירוש הפסוק [לפי כמה מבעלי המוסר] – אימתי ינשא שופט הארץ ויתפרסם צדקו, כשישיב גמול על גאים ויעניש הרשעים בכל חומר הדין, או אז יסגרו המעגלים, מעגלי הצדק.

יתכן גם שזוהי כוונת חז"ל באבות (סוף פרק ד' בשם רבי אלעזר הקפר): "הוא היה אומר הילודים למות, והמתים לחיות, והחיים לידון, לידע ולהודיע ולהודע שהוא א-ל הוא היוצר הוא הבורא הוא המבין הוא הדיין הוא העד הוא בעל דין הוא עתיד לדון. ברוך הוא שאין לפניו לא עולה ולא שכחה ולא משוא פנים ולא מקח שוחד..." עיי"ש.

כדי לפרסם ולהודיע לכל, דבר מלכותו יתברך ושהוא יתברך הבורא והיוצר, לייחס שמו הגדול על הבריאה, זה רק על ידי כח הנקמה וההענשה בכל עומק הדין שעתיד לבוא. על ידי משפט צדק זה יתברר ויתפרסם למפרע שהכל היה בשיא הצדק והיושר. מתחילת ימי בראשית ועד אחרית הימים. יהי רצון שנזכה לכל זאת במהרה מתוך שמחה ונחת ונאמר לפניו יתברך שירה חדשה.

הַסֵּבֶל יִפְצֶה בְּשִׁלְמוֹת עַל יְדֵי הַנִּקְמָה
הַגְּדוּלָּה בְּרָשָׁעִים וּבְאַמּוֹת הָעוֹלָם

הערות / למאמר הנקמה הגדולה שבנקמות וכו'

1. וע"ע בגמרא ברכות שם בהמשך: "והיינו דאמר עולא שתי נקמות הללו למה, אחת לטובה ואחת לרעה" וכו' ועיי"ש בראשונים במה שנתחבטו לפרש הגמרא ועכ"פ יתכן שהרעיון של חסד וגבורה בנקמה מרומז כבר בגמרא.

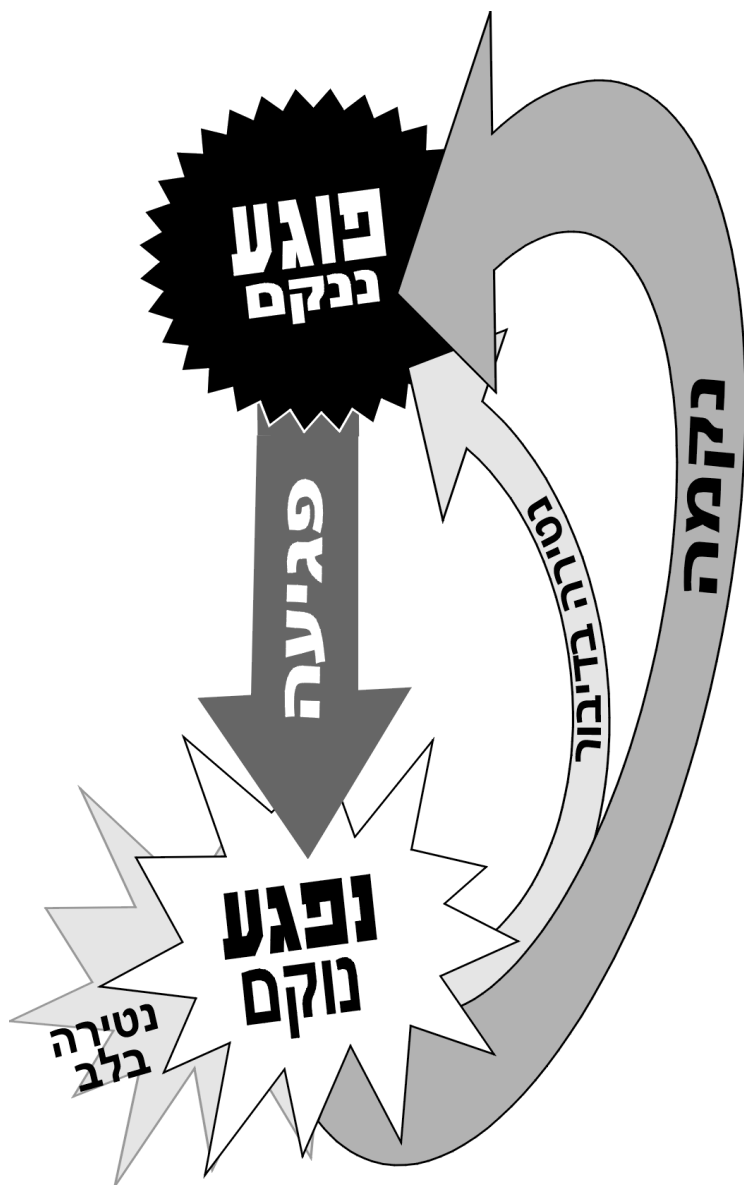
עוד יש לציין שקביעתו של המהרש"א שהשם "א-ל" שייך למידת הדין, איננה דעת הכל. והרי בזה"ק מבואר בכמה מקומות שהשם א-ל היינו חסד ואחריו נמשכו בספרי חסידות. ועיין ב"שפתי חיים" להגר"ח פרידלנדר זצ"ל, (מועדים ח"ב עמ' רכ"ד ואילך) שהאריך ופירש הענין כעין דרכו של המהרש"א אך לפי קביעתו של הזוהר ש"א-ל" היינו חסד והויה רחמים דהיינו מורכב מדין וחסד וכו' עיי"ש באורך.

2. יש לציין שלדעת ראשונים רבים כמו הרמב"ם והחינוך אין שום בסיס לטענה זאת. לדבריהם אפילו בעלי בחירה אין ביכולתם להרע לשום נברא יותר ממה שנפסק עליו בשמים. וכל בחירתם הרע והטוב זהו רק במחשבה שלהם והם יכולים להתנדב להיות שליחים להוציא לפועל גזירות שמים לגלגל זכות ע"י זכאי וחוב ע"י חייב. כדרך זה משמע גם בחז"ל בגמרא ובמדרשים בכמה וכמה מקומות (ועל הפסוק והאלקים אינה לידו והפסוק כי יפול הנופל ממנו ועוד). לפי"ז לא יתכן שום טענה על מה שעיינו ראות רשעות ומרמה, שגם מעללי הרשעים הם גזירות ה' בצדק ובמשפט עמוק מני עומק.

אולם יש גם שיטת הזוה"ק בכמה מקומות שבעלי בחירה בכוחם להזיק ולפגוע אפילו מעבר למה שנגזר על האדם. ראה בפרשת וישב בסיפור הצלת ראובן את יוסף שהציע לזרוק אותו בבור מלא נחשים ועקרבים שיהיה ביד ה' ולא בידי בעלי בחירה המסוכנים יותר (זוהר בראשית דף קפה) עיי"ש ובראשונים ובאור החיים הק' בראשית לו כא ואכמ"ל.

עכ"פ בפשטות דעתו של דוד המלך בכל מקום כדרך הזוה"ק כידוע ממה שאמר (שמואל ב, כד יד) נפלה נא ביד ה' כי רבים רחמיו וביד אדם אל אפולה וגו', ובתהלים בולט הדבר הרבה כשהוא מתרעם וצועק על רשעת הרשעים על מה שהם מעוללים לו ולאחרים. וא"כ דוד המלך לשיטתו טוען כאן איך הקב"ה מסכים למעללם הרעים של הרשעים ומובנים דברי המלבי"ם. אולם הדבר מצריך יריעה נרחבת יותר (ולדוגמה צ"ע מה שאמר דוד על שמעי בן גרא ה' אמר לו קלל ועוד ולא באנו כאן אלא להעיר הלבבות).

חכמת הנפש

חקר התכונות על פי התורה

קיצור מאמר

הנקימה והנטירה מה הן?

הקדמה

הנקימה והנטירה הן תכונות נפש המלוות אותנו משחר ילדותנו עד זקנה ושיבה. השפעתן רבה על חיינו, ולעתים הן עלולות אפילו להוציא אותנו מגדרנו. בילד הרך הדחפים הם גלויים ופועלים באין מפריע. כל פגיעה גוררת אחריה מיד נקמה גסה ופשוטה. אך ככל שאנו מתבגרים ומשתכללים, גם הדחפים משתכללים ומוצאים פורקן בדרכים "מכובדות" יותר. חלק מהשיקולים החברתיים שבחיי היום יום, ויחסינו לזולת, אפילו אלו ה"נכבדים" וה"נבונים", מודרכים בסתר ע"י דחפי נקימה ונטירה פרימיטיביים, אותם הדחפים ממש שהכרנו בילדותינו - רק האיצטלה הוחלפה.

אין ספק שהבנת התכונות הללו ותפקידן בנפש תסייע בידינו להתמודד איתן ולרסנן כרצון התורה.

מה מניע את האדם לנקום? איזו תועלת תהיה לו? לאיזו מטרה חותרת הנפש בנטירה? ובאיזה סוג זכרון מדובר? לשאלות אלו ורבות אחרות, תמצאו בעז"ה תשובות מעמיקות מניחות הדעת במאמר-מחקר מיוחד במינו שלפניכם.

בעבודת החקירה להכנת המאמר - שארכה שנים - לא הסתמכנו על מקורות פסיכולוגיים למיניהם. היסוד למחקר היו מקורות תורניים, ובחלקם אף הלכתיים, בנוסף לקצת תצפיות במציאות, והשתדלות להבנת המציאות "כפשוטו" עד כמה שדיינו מגעת. והיה אם ע"י מאמר זה אך יתעוררו לחשוב, להתבונן ולנסות להבין רחשי לב האדם כדי לשמור ולקיים מצוות השי"ת התלויות גם בלב, והיה זה שכרנו.

הפרקים שלפננו הם קיצור מתוך המאמר המקורי הנדפס ב"בין אדם לחבירו" כרך ב' עמודים 326-302. הרוצה לעמוד על כל היקף העניין יעיין שם.

התמיהות

מניין עוצמתו הרבה של דחף הנקמה?!

כח עצום טמון בדחף לנקמה! עוצמה המעוררת השתוממות ופליאה. מנין כח זה? למה יקריב האדם כל אשר לו ואפילו את עצמו כדי לראות בנקמה ולחוש בטעמה המתוק?

כיצד מרגיעה הנקמה את הנפגע?

כאן אנו מגיעים לפליאה גדולה, תמיהה רבתי! איך באמת פועלת הנקמה את פעולתה המרגיעה על נפש הנפגע? מהו סוד כוחה? איך היא מסוגלת לעקור את הפגיעה למפרע, כביכול, כאילו לא היתה? הרי סוף סוף כל נקמה איננה יותר מפגיעה נגדית לפוגע, מידה כנגד מידה, ואין בה באמת השלמת החסרון אצל הנפגע?

הנקמה מביאה תועלת חברתית, ולמה נאסרה?

ראוי להדגיש: – סגולת ההרגעה שבנקימה איננה ענין שבנוחיות גרידא. הרגעת נפש הנפגע מביאה בכנפיה ברכה רבה לכאורה, משביתה את השנאה ומפסיקה את המחלוקת. סגולתה של הנקימה שכאילו מוחקת את הפגיעה כלא היתה. הפוגע והנפגע משתווים. הפוגע אמור לכאורה לקבל על עצמו את הדין והגמול שהושב לו מידה כנגד מידה, ושלוש על ישראל. סגולה זו אמורה להיות יעילה לא רק במחלוקת, בשנאה ובפגיעות גסות. גם במקרים עדינים יותר כמו נטירת הלב וחרישת רעה, תאוות דיבור לשון הרע ושאר מרעין בישין שבין אדם לחבירו, אמורה הנקימה להביא תועלת והרגעה. כל אלו חולפים לכאורה כלא היו, אחרי נקמה הגונה.

תועלת גדולה נוספת ישנה בנקימה, לכאורה, תועלת המקיפה עולם ומלואו. ייצוב סדר העולם וגבולות חברתיים, ושיפור ההתנהגות שבין אדם לחבירו בכלל. עיקרון הנקימה מלמד שעל כל פגיעה וסירוב טובה יש מחיר. הנקימה הבאה בתורת עונש מלמדת לקח את הפוגעים והמזלזלים בחבריהם, בכבודם בממונם וכיו. מעמידה את הרשעים במקומם

ומגבילה אותם. נמצא שהתכונה הטבעית של נקימה משמשת כמערכת הענשה טבעית, אוטומטית ועוצמתית. מערכת בלימה של יצר ההפקרות ותאוות ההתפשטות שבאדם, יצר ה"שלי שלי שלך שלי" שבשפת חכמינו.

חרף כל זאת! חרף תועלתה העצומה, לכאורה, של הנקימה להרגיע את הנפש הנפגעת ולהשבית משטמה. ולמרות שהיא בולמת את תופעות הפגיעות והידרדרות החברה, אסרה תורה את הנקימה, והנטירה הקודמת לה, בשני לאווין "לא תקום ולא תטור". שוב נשאלת שאלה גדולה, אם התועלת רבה כל כך למה נאסרו?! אם אין הנקימה והנטירה נחשבות כמצוות, לפחות לא יחשבו כעבירות?

הנקמה – מידה כנגד מידה – צודקת בעצם, ולמה נאסרה?

מתגברת הפליאה מדוע שוללת התורה עקרונית תכונה מוצדקת זו המבוססת לכאורה על יסודות הצדק והמשפט, ואף אוסרתה בלאו? [ראה בפרק הבא]

גם בתורה מצאנו מצוות המיוסדות על עקרון הנקימה!?

ואם בתורה עצמה מצאנו צדדים חיוביים לתכונות הנקימה והנטירה ודאי עלינו להבין למה נאסרו הללו בלאוין חמורים! ואם חילוק יש בדבר עלינו ללמוד את הכללים מתי רצויות הן ומתי אסורות ומוגדרות כמידות מגונות!

פרק ב'

האם הנקמה מוצדקת בעצם?

אין ספק שהנקימה אסורה דבר תורה. אולם ספק גדול האם נאסרה משום שהיא מעשה מגונה כמו הרציחה והגניבה וכיו"ב, או שמא מוצדקת היא הנקמה מידה כנגד מידה ובכל זאת אסרתה תורה מסיבות שונות.

שאלה עמוקה היא. [ראה "בין אדם לחבירו" ח"א עמ' 307 והלאה].

האם יש בנקמה תועלת אמיתית?

נושא התועלת שבנקימה אינו נופל בחשיבותו מנושא צדקתה של הנקמה.

בפרק התמיהות (פרק א') הודגשו שתי תועליות בולטות: (א) הרגעת הנפגע-הנוקם והשקטת כל המחלוקת. (ב) הרתעת הפוגעים (ומסרבים להיטיב) וקביעת סדרי החברה. חרף כל זאת שללה תורה את הנקימה והנטייה במידה מסוימת – והמשמעות לכאורה שאינה מתחשבת בתועליות הללו. עלינו לדון בכובד ראש בכל אחת בנפרד האם **באמת** ישנה תועלת בנקימה.

הרגעת הנפגע והשקטת המחלוקת והשנאה

הרגעת נפש הנפגע, בודאי! כפי שלמדנו מהמקורות בפרק א', ולא פחות, מהמציאות היום יומית. אין כמו הנקמה להרגיע את הנפש ולסתום ה"חורים" שבה. אבל האם באמת דועכת אש המחלוקת אחרי הנקמה? האם הפוגע, אחרי שקבל את הנקמה, יושב ומצדיק עליו את הדין ומיד פונה לעסקיו? רבותינו הראשונים אינם מלמדים כך. הרמב"ם והחינוך ועוד ראשונים כשהם מסבירים למה אסרה תורה את הנקימה והנטייה מלמדים אותנו שאדרבא כל נקימה היא דוקא תחילת מחלוקת והתעוררות שנאה, ועכ"פ ודאי שאינה "סוף פסוק".

גם המציאות המוכרת מוכיחה כן. כל נקמה מביאה בעקבותיה נקמה נגדית ונקמה על נקמה, והדברים רק מסתבכים והולכים. המחלוקת מחריפה והולכת והופכת יותר ויותר אלימה וקיצונית.

איך אפשר להבין תופעה כזאת?! למה יתעורר בפוגע רצון אבסורדי לנקום על מה **שנקמו** בו ובסך הכל שלמו לו כגמולו מידה כנגד מידה? נציע כאן בעז"ה שני הסברים מתקבלים על הדעת.

א] מיהו המתחיל באמת ומיהו הנוקם?

בניגוד למה שחושבים רבים, קשה מאד להגדיר מיהו המתחיל ומיהו הנוקם. הרי אף "מתחיל" בר דעת אינו ניגש ביום בהיר מתוך שיעמום ו"מתחיל" בפגיעה, אדרבא בדרך כלל המתחיל משוכנע שהוא כבר הנוקם על פגיעה כל שהיא שפגעו בו, לדעתו. מובן שהצד השני אינו מכיר בפגיעה זו או שאינו זוכרה, ורואה את פגיעת הפוגע כפגיעה חדשה שיש צורך לנקום עליה. באופן כזה מובן סחרור הפגיעות והנקמות שנכנסים אליו, כגלגל החוזר, כשכל אחד משוכנע שהוא הוא הנפגע הנוקם, והשני הוא הפוגע ומגיעה לו נקמה.

ב] איזוהי פגיעה קטנה ואיזוהי פגיעה גדולה?

סיבה נוספת למה הנקמה נחשבת בעיני הננקם-הפוגע כפגיעה חדשה המחייבת נקמה, נעוצה בטבע ה"אנוכיות" של האדם, "אגואיזם" בלע"ז. טבעו של אדם שפגיעה שהוא סובל ממנה נחשבת בעיניו כגדולה וחמורה ביותר, ופגיעתם של אחרים לא כל כך. לפי עקרון זה, כשהנפגע נוקם עלול הוא להגזים בנקמתו מעל ומעבר ביחס לפגיעה האוביקטיבית. מצד שני, אף כשנוקם כדת וכדין במידה מדוייקת, עלולה נקמתו להתפרש בעיני הפוגע כמוגזמת, מאחר – ומכח אותו עיקרון – שהפגיעה שהוא פגע "קלה" לאין ערוך בעיניו לעומת הנקמה ה"גדולה והמוגזמת". הרי שחוסר ההתאמה בהערכת חומרת הפגיעות הוא בעוכרם ומכניס אותם למערבולת של נקמות ונקמות על נקמות, כשכל אחד מרגיש צורך לנקום על חלק הנקמה העודף על הפגיעה, על ההגזמה שבנקמה, שהיא בעצם כפגיעה חדשה.

לפיכך, מסבירים הראשונים, אסרה תורה את הנקימה והנטירה למען שלומו של היישוב. כשהנפגע נושך שפתיו ומתאפק מלנקום ואף משתדל להסיח דעתו מהפגיעה ופונה לעסקיו, נגמר הענין באחת ונחסכת שרשרת ארוכה של נקמות, עוגמת נפש ושנאה.

בפרק הבא אחרי שנוכה לגלות בעז"ה סודה של הנקימה ולהיכנס ללב לבה נלמד להכיר את טבעה של הנקימה שהיא במהותה אין סופית ולא נגמרת לעולם.

הרתעת הפוגעים והתועלת החברתית

קשה להמעיט בערכה של הנקמה בכל הנוגע לתועלת זו אף שגם אין להגזים בערכה. חז"ל במס' אבות (פי"ג מ"ב) קובעים – יהוי מתפלל בשלומה של מלכות שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו, עיין במפרשים. מוכרח מזה שמערכת ההרתעה הטבעית של הנקמה איננה מספיקה. משום שהנקימה יכולה להרתיע רק את החלש לא להתחיל עם החזק מאימת הנקמה, אבל החזקים עדיין יבלעו את החלשים מהם. כפי שמצוי אצל דגים שהגדולים והחזקים בולעים הקטנים וגם אימת נקמה אין עליהם. לכן הדגישו חז"ל את חשיבות המלכות ומוראה בכל הנוגע לשמירת סדרי חיים תקינים.

האמת, לפי רוב הפוסקים המתירים להלכה את הנקימה על פגיעות צער הגוף והנפש ואוסרים הנקימה רק על פגיעות רכוש וסירוב טובה [כמבואר בסוגיא ה'], נמצא שהתורה אינה שוללת את תכונת הנקמה מכל וכל והיא מתחשבת בדחף לנקום ואולי אף בתועלתה הממשית, ולכן מתירה את הנקמה על פגיעות ממשיות. [ראה פרק הבא הרחבה בענין].

אלא שבנוגע לסירוב טובות והשאלת כלים בולטת מאד התועלת החברתית של הנקימה, להרתיע בני אדם, ולעודדם להשאיל כליהם, (כדלעיל בפרק א'). בכל זאת אסרה תורה הנקימה באלו לכולי עלמא, מחשש הסתבכות הנקימות והנקימות על הנקימות והעכרת האוירה בין בני אדם בחיי היום יום, כהסברם של הראשונים, ולא התחשבה תורה כאן בתועלת החברתית. ועוד צ"ע בכל זה.

פרק ג'

סודה של הנקמה

בהסתכלות פנימית יותר נגלה בעז"ה את מהותה של מידת הנקמה, תפקידה בנפש ודרך פעולתה בדיוק

יסוד היסודות לכל עיון בכוחות ותכונות נפש הוא, שאין תכונה מיותרת, ללא מטרה ותפקיד כלשהו. כמו שבגוף האדם אין שום אבר מיותר אלא הכל עשה הקב"ה בחשבון ודעת, כל אבר ותפקידו שלו לעזור, להגן או לספק מידע וכו', כמו"כ וכל שכן בתכונות הנפש ו"אבריה" שלכל אחת ואחת מהן תפקיד חשוב לעזור, לתמוך, להגן על הנפש וכו' כידוע לכל העוסקים בחקר תכונות הנפש.

למדנו לעיל (בפרק א' "התמיהות") שני יסודות אמיתיים הסותרים זה את זה.

א. הנקימה – לפי גדרה – אינה מתקנת את הפגיעה ואינה ממלאת את החסרון אצל הנפגע, היא רק פוגעת פגיעה דומה ומזיקה לפוגע.

ב. הנקמה מרגיעה מאוד את הנפש ו"סותמת את החור" שבלבה כאילו ולא היתה פגיעה.

כיון ששני היסודות הללו אינם עולים בקנה אחד, בעל כרחינו נגיע למסקנה שקיים רכיב נוסף בפגיעה, נוסף על זה הנראה לעין, **שכן נתקן ע"י הנקמה**. ומוכרח הדבר שרכיב זה בפגיעה חשוב מאד, ובמידה מסוימת **נחשב כעיקר הפגיעה**, ומכאן הרגיעה הגדולה בנקימה אף שהפגיעה הפיזית במקומה עומדת.

(א) שלושת הרכיבים היסודיים שבכל פגיעה

כדי להבין כל זה עלינו לחדור לליבה של הפגיעה ולנתחה לחלקיה. רוב הפגיעות מורכבות משלשה רכיבים יסודיים:

◆ **רכיב (א) - פגיעה הנראית לעין - פגיעה פיזית בגוף**, צער הנפש, הפסד כספי וכו'.

◆ **רכיב (ב) - פגיעה בכבוד האדם והשפלתו** - זאת אומרת בכל פגיעה מתלווה תחושה קשה של עלבון לנפגע, מין תחושת השפלה פנימית ונחשלות - גם כשמדובר בפגיעה ממונית גרידא וכיו"ב.

◆ **רכיב (ג) - תחושה קשה של עוול בעצם שנעשה ע"י הפגיעה**. עיוות הצדק והיושר. פגיעה קשה ביסודות הצדק שהאדם [- הנפגע] אמון עליהם.

רכיב (א) שבפגיעה הוא הרכיב הפשוט והבסיסי ביותר, כי מדובר בפגיעה פיזית או מילולית יבשה ומוגדרת למדי. אולם שני הרכיבים האחרים אין לזלזל בהם כלל, אף שנראים כסברות מופשטות, כי הם המקנים לדחף הנקימה את העוצמה הגדולה שדובר עליה לעיל (בפרק א').

הרי על רכיב (א) לא שייך לנקום וגם לא תועיל הנקמה כלל. הכאב הפיזי, או הנזק הכספי לא יתוקנו ולא יסולקו ע"י שיכאב גם לפוגע או שרכושו ינזק. [הורים ומחנכים רבים מסבירים לילדיהם ותלמידיהם טיעון זה ומנסים לשוא לצנן בכך את יצר הנקימה. מאמציהם אינם עושים פירות בדרך כלל כי הם מתעלמים מהרכיבים הנפשיים (ב) (ג), שהם הם מזינים את דחף הנקמה]. לא לחינם הגדירו הראשונים (ראה "בין אדם לחבירו" עמ' 303) את הנקמה כתאווה נפשית רוחנית ולא תאוה גשמית, וכפי שיתבאר בעז"ה.

רכיב (ב), פירוש, ההשפלה והסבל מתחושת העליונות שהראה הפוגע במה שהצליח לפגוע "ולכופף ראשו" של הנפגע.

שלטון ועליונות מתבטאים בפגיעה וזהו סבל גדול לנפש הנפגע המאבדת – במידה מסוימת – את מעמדה וחירותה לטובת האדרת מעמדו של הפוגע. לא מדובר ב"מלחמת כבוד" גרידא אלא קריאת תגר על **עצם זכות הקיום** ומעמד הנפש.

על רכיב זה מועילה הנקמה **ביותר** כי ע"י הנקמה והפגיעה הנגדית בפוגע, מידה כנגד מידה, מחזיר הנפגע המטוטלת ומבטא עליונותו עליו ועל ידי כך מיתתקן רכיב (ב) בשלימות.

הדברים מוסברים היטב בספר "ממעמקים" (המיוסד על שיחותיו של הגר"ר משה שפירא שליט"א). וכך כותב בפרשת פנחס (עמ' 391) על "שורש ענין הנקמה":

"בכל מקרה שאדם פוגע בחבירו, הרי שבנוסף לעצם החיסרון וההעדר שנגרם לו, נעשה לו עוד נזק חמור שענינו **ערעור על עצם מציאותו** – כי העובדה שאדם פגע בו וגמל לו רעה, העמידה את פני הדברים כאילו שמציאותו טפילה ובטלה למציאות זולתו, ו"דמו" של אותו אדם "סמוק ואדום יותר" מ"דמו" שלו. ומשום כך הנפגע "מצטער צער גדול" ואין לו מנוחה עד שיתוקן אותו שינוי תדמית – ע"י מעשה הנקמה המתקן את העיוות ומחזיר בחזרה את הכבוד והערך לאדם שנפגע".

הגר"א דסלר ז"ל היטיב להגדיר את הנקמה הזאת [המודרכת והנדחפת מרכיב (ב)] במשפט קצר וקולע:

□...כי נקמה פירושה **הקמת הכבוד הנפגע והשלמת הפגם**

מכתב מאליהו ח"ב עמ' 124

הדחף לנקמה הנולד מכח רכיב (ב) שבפגיעה, בצדק יסודו לכאורה. הרי בסך-הכל האדם הנוקם להוט להחזיר לעצמו מה שלקחו ממנו, אלא שנקמה זו מלווה באכזריות רבה (כדלעיל בפרק א') ולפי כמה פוסקים התורה אסרה נקמה כזאת בכל מקרה בלי חילוק כלל. [דעת רוב הפוסקים המתירים נקמה בפגיעות צער הגוף תתבאר היטב להלן].

דחף זה לנקמה, אף אם מידת צדק יש בו בכל זאת הריהו דחף אגואיסטי. אין בו לא ויתור והעברה על המידות ולא חמלה, אלא בבחינת יקוב הדין את ההר. יש בו אכזריות, כעס, שנאה, מחלוקת, הכאה והלבנת פנים וכל מרעין בישין המתלווים והכרוכים יחד עם נקמת מידה כנגד מידה, נקמה הראויה לשמה.

לעומת זאת, הנקמה הבאה כתוצאה מרכיב (ג) 'קדושה' בהרבה. יסודות הצדק והישר טבועים עמוק עמוק בנפש האדם, והפגיעה הופכת כל אלו על פיהם ושמה אותם ללעג. ככל שמתעצם העוול והפשעה מצד הפוגע מתחזק ומתעצם בנפגע הדחף לנקום בו. אולם אין זו נקמה במובנה הרגיל, שהנפגע נוקם על מה **שפגעו בו**, אלא **הענשה על עצם העוול**.

* * *

ולמה דוקא הנפגע מרגיש צורך **להעניש** את הפוגע על העוול, הרי על כל העולם מוטל להענישו על העוול! כיון שהנפגע מרגיש על בשרו היטב היטב עוצמת העוול ועומקו, בניגוד לאנשים אחרים הצופים מן הצד שאינם יורדים לעומק העוול ואינם מרגישים אותו במוחש. לכן חש הנפגע עצמו כאפוטרופוס ו"בעל דבר" להעניש את הפוגע על רשעתו.

המהר"ל בחידושי אגדות (סנהדרין קב:) מגדיר את הנקמה כהתגלמות הצדק והמשפט. דבריו תואמים להפליא את הנקמה שהיא תוצאה של רכיב (ג) הנ"ל.

הגר"ח שמואלביץ זצ"ל ב"שיחות מוסר" (תשל"ג מאמר י"ב באריכות) מצייר ציור בהיר של נקימה קדושה ועליונה ומוכח שדבריו מכוונים לנקמה שהגדרנוה כאן. כנגד הפקפוק בערכה ובצדקתה של הנקמה בכללות, כותב:

"שאלה זו לא ישאלנה אלא מי שאינו יודע טיבה של נקמה כי יש בה בה הנקמה ענין גדול ורב ללא כל קשר למידת הנקמה המצויה בטבעו של אדם... אלא שהנקמה מקורה ממקום רם ונישא, וכך אמרו (ברכות לג.) גדולה נקמה שניתנה בין שתי אותיות [שמות הקב"ה] שנאמר א-ל נקמות ה', וגדולה היא כמו 'דעה' ו'מקדש' שניתנו בין שתי שמות הקדושים...

והביאור בענינה של הנקמה הוא כי תוכנה אינו עונש לרשע גרידא, אלא היא **מיצוי חשבון הצדק בעולם**, וכיון שחשבון הצדק נעשה, הרי זה כבוד שמים בעולם... [מוסיף הגר"ח זצ"ל ומבאר]: ולכאורה כל אדם שווים בזה, אלא נראה שזה שנפגע מן העוול מרגיש יותר מזולתו את הפגע בעולם כל זמן שלא נתמצה חשבון הצדק".

נסיים את הדיון בהגדרתו הקולעת של הרב ש"ר הירש ז"ל שבמשפט אחד כלל את שני סוגי הנקימות כאחד:

"נקם' קשור אל 'קום', נמצא משמעות 'נקם' לקומם את

הדין שנרמס, או: להקים את האישיות המוטלת לארץ. אי אפשר להחזיר את המת לתחיה אך אפשר להחזיר את המשפט על כנו ולכפר על עיוות הדין. הנוקם מקנא לעוות הדין". (ביאורו לבראשית ד' ט"ו)

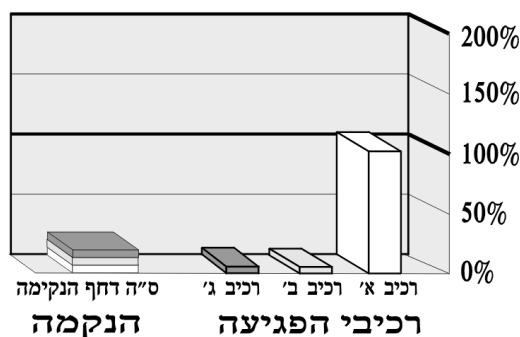
"להקים את האישיות המוטלת לארץ" – נקמה אישית, רכיב (ב). כל שאר הגדרות – נקמת הענשה ועשיית משפט צדק, רכיב (ג).

(ב) היחס שבין שלושת רכיבי הפגיעה/נקמה

פגיעה מורכבת בדרך כלל מכל שלושת הרכיבים אך המשקל של כל אחד מהם בפגיעה, בהחלט אינו שווה. נפרט ונדגים אפשרויות שונות של הרכבי פגיעות –

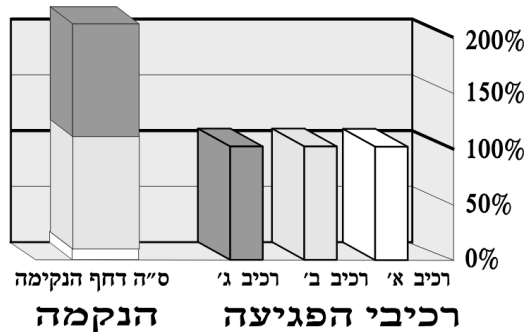
◆ פגיעה הכרוכה בנזק רציני או בכאב פיזי או בכאב נפשי חזק, אולם אין בה עלבון כמעט וגם איננה כרוכה בעשיית עוול חמור. הרי שרכיב (א) הוא העיקר ושנים האחרים טפלים. לפיכך כמעט **אין לצפות לדחף נקמה** מצד הנפגע [שהרי רכיב (א) לבד אינו דוחף לנקמה כמו שנתבאר].

דוגמה: אדם שגרם נזק או כאב שלא בכוונה (בשוגג קרוב לאונס) לא מתעורר כמעט צורך לנקום בו מאחר וחסרים רכיבים (ב, ג) כמעט לגמרי. (עיין בטבלא)

◆ פגיעה המורכבת משלושת הרכיבים גם יחד, יש בה כאב פיזי או כאב נפשי או נזק רציני, וגם יש בה עלבון רב, והיא כרוכה ברמיסת הצדק ועשיית עוול. הרי שהפגיעה היא מקסימלית. ברור שהיא מעוררת דחף נקמה חזק ועצום

במיוחד. שהרי כל אחד מרכיבי הפגיעה (ב, ג) לבד, בכוחו לדחוף את הנפגע לנקמה שלימה. וכאשר שניהם פועלים יחד ועל בסיס כאב או נזק פיזי רציני הרי שהלהיטות לנקום נכפלת ומתחזקת לאין ערוך. (עיין בטבלא)

הסבר לטבלאות: כל עמודה משלושת העמודות מצד ימין, מסמלת רכיב אחד משלושת רכיבי הפגיעה. העמודה הרביעית (הרחבה, בצד שמאל) מסמלת את הנקמה. עוצמת הנקמה מתבטאת בעמודה זו כסך הכל מעוצמת שלושת רכיבי הפגיעה שבעמודות הפגיעה.

ה"עוצמה" בטבלאות הינה רק יחסית ונמדדת באחוזים, (דלא שייך למדוד תחושות במספרים והם באים רק להמחיש). רכיבים (ב, ג) הם הרכיבים המעוררים דחף הנקמה וכשכל אחד מהם הוא מושלם הוא נרשם כ-100 אחוז. כששניהם מושלמים הרי שמצטרפים יחד ל-200 אחוז דהיינו דחף נקמה בעלת עוצמה כפולה ואדירה וכפי שמתבטא בעמודת הנקמה.

רכיב (א) אינו משפיע באופן עקרוני על דחף הנקמה, אולם מחמת השפעת ה"פלציו" והרגעת הכאב הפיזי במקצת ע"י הנקמה, ניתן גם לו השפעה מסויימת, סימלית, בעמודת דחף הנקמה.

כאמור, העוצמה שבטבלאות הינה רק יחסית, וברור שבפגיעה פיזית חמורה או בעלבון חמור מתחזקים כל הרכיבים והנקמה חמורה יותר מאשר בפגיעה קלה. הטבלה רק מבטאת האם יש פגיעה ממשית על כל רכיביה והנקמה בהתאם, או שחסרים רכיבים. אין אנו מתייחסים כאן לסוג הפגיעה (רכיב א'), אם מדובר רק בסירוב להחזיר שלום או שמדובר בפגיעה של תקיפה פיזית ושבירת עצמות המצריכה אישפוז ממושך. מעניין הדבר שאף שרכיב א', הפגיעה היבשה, אינה מעוררת נקמה בעצמה, אבל היא קובעת את סוג הנקמה ועומקה שתתעורר ע"י רכיבים ב' וג' והבן.

לפיכּוּם: היחם שבין עומק העוולה והרשעות לבין העלבון האישי, קובע לענין הרכיבים (ב) (ג) איזה מהם עיקר.

היחם שבין הנזק והכאב הפיזי לבין שני רכיבים רוחניים אלה, קובע לגבי היחם שבין רכיב (א) לרכיבים (ב) (ג).

* * *

דוגמה כללית: להשלמת ההמחשה נצייר דוגמה אחת מהחיים הכוללת בתוכה את כל הרכיבים. נעקוב אחרי כל אחד מהם, דרך התהוותו, התחזקותו והיחלשותו עד להעלמות כולם וביטול דהף הנקימה מכל וכל.

(א) ר' מתתיהו חוזר בבוקר מבית הכנסת כשטליתו ותפיליו תחת זרועו. הוא נהנה מבוקר אביבי יפה ורענן וכולו אומר נחת רוח ושלווה נפשית.

(ב) בדרך הוא מבחין בקבוצת פרחחים, נערים מנוערים, שמנבלים את פיהם וגם זורקים אבנים לעבר ילדי חמד עדינים המחכים במורד הרחוב להסעה שתקחם לחדר. יקר נפש דנן אינו מסוגל להחשות ׀רכיב (ג) שבפגיעה, נקמת אחרים׀. הוא מוחה נמרצות בפרחחים, אולם הם לועגים לו במצח נחושה ומאיימים עליו שאם לא ישתוק יקבל גם הוא מטר אבנים.

(ג) ר' מתתיהו נפגע מתגובתם, בנוסף על עצם התנהגותם שמרגיזותו רכ יב גמתח זקק צתו נוסף גסק צתו כ יב (ב). אולם אין בדעתו להסתבך אתם מחשש להתערבות אבותיהם ואחיהם וכו' והפיכת הדבר ל"ריב חמולות" ענק. תוך שהוא מתחיל לפסוע הלאה מבחין הוא מרחוק שאבן נוחתת על ראש ילד ודמו זב. המהומה שם רבה ואנשים רחמנים מתאספים ומטפלים בילד.

(ד) עד כאן! מזדעק ר' מתתיהו. רשעים!! הגזמתם! דמו רותח מזעם, הוא מרגיש איך שהצדק והיושר נרמסים בגסות גועיניור כ יב גמתח זקלא יטר ורן נוסף צת רכיב (א). כבר לא איכפת לו מאבותיהם ואבות אבותיהם של הפרחחים. בעצם כבר לא איכפת לו

כלום. הוא מנחית סטירות לחי מצלצלות על פרצופי אחדים מהם ומוסיף כמה מכות יבשות לשאר, עד שמתפזרים בקללות ובגידופים נמרצים ולא נשאר מהם אחד.

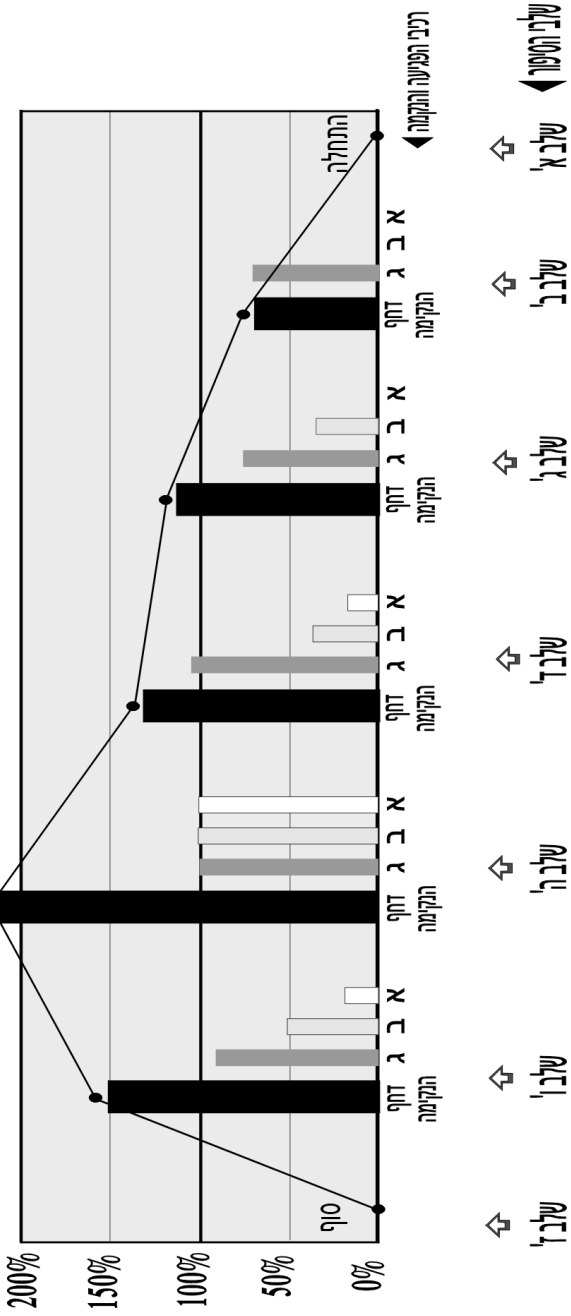
(ה) ר' מתתיהו ממשיך בדרכו. כשמתקרב לילד החבול, מגלה פתאום שהילד איננו אלא ילדו החמוד. חיים'קה שלו! ר' מתתיהו נבהל עתה ביותר מהפציעה ומנסה לעצור מונית כדי להכניס את חיים'קה למיון. שאיפת הנקימה כלפי הפרחחים שהתעוררה בו זה מכבר, מתגברת ומתחזקת עתה פי כמה ומוציאה אותו מדעתכמעטרכ יבבהתחזקלא יקר וךוגסרכ יב יסא) (סזק יסמי וחדב יחשב יא ישתחף נק ימגש יאס וכן.)

(ו) עד שלא הספיק לעצור מונית הגיע אברך שהוא מתנדב ב"הצלה". הלה בודק את הפצע וקובע שמדובר בשריטה שטחית בלבד וצריך רק לעצור הדימום. קצת "פולידין" ותחבושת יספיקו בהחלט. האבא מרוט העצבים נרגע וגם תחושת הנקמה העזה מתמתנתוירדתהתאם.רכ יבאי ורזפלא יסו יחזאת ו נחלש יסני הרכ יב יס האחר יס.

(ז) לא עובר זמן רב, עדיין לא הספיקו לעזוב את מקום האירוע, מגיעים שכנים שראו את כל הסיפור מתחילתו מחלונות בתיהם, ובתור עידי ראייה הם מחדשים חידוש גדול. ילדי החמד היו דוקא אלו שהתחילו את המריבה וזרקו אבנים לעבר הפרחחים שעברו ברחוב בתום לב רכובים על אופניהם. והילד הפצוע חיים'קה היה ראש המארגנים של המבצע!

פתאום התהפכה כל תחושת הצדק בקרבו של ר' מתתיהו. נשמט הבסיס לקנאותו הגדולה ולדחף הנקמה שקינן בו. מעתה לא נשאר לו אלא לגעור ב"ילדי החמד", להרגיע את חיים'קה ולהזהירו לעתיד לבל יעורר שוב מהומות כאלה – אם עדיין לא למד הלקממעצמו.של ושתרכ יב יסנעלמיסלכא ורהכי הפרחח יסעקמו והחזיר ולשגעפג יעחדשתא ין להתי יחסאל נזקולאלעלב וןב ודא לא"ע וול".

עלויות וירידות בדחף הנקמה של ר' מתניהו

(ג) תשובה לכל התמיהות – לפי ההבנה החדשה

ריווח גדול אנו מרוויחים מניתוח תכונת הנקמה לנתחיה. התמונה מתבהרת!.

מעטות הן תכונות הנפש המעוררות רגשות מעורבים כל כך כמו הנקמה. מצד אחד מרגיש הנוקם במין קדושה וצדקות מאין כמותה, ומצד שני רובצת על המצפון הרגשה קשה ביותר, הרגשה של אכזריות, רשעות ו"אנוכיות" מופלגת. המבוכה גדלה והולכת ככל שהנקמה מסתבכת והולכת.

ברם אחרי הניתוח אנו מקבלים שני רכיבים נפרדים בנקמה כשכל אחד מוגדר ועומד בפני עצמו. רכיב ה"אנוכי" – שהוגדר לעיל כרכיב (ב) – הדוחף את האדם להחזיר כבודו האבוד. למרות שפועל בצדק, אך כשהאמצעים שנוקט הם חריפים ואפילו אכזריים, מתקומם המצפון שבו ומתעוררת הרגשה עכורה. רכיב נוסף ונבדל הוא הדחף להעניש על עצם העוול בלי התערבות האינטרס האישי – שהוגדר לעיל כרכיב (ג). השאיפה להעניש על עוול, קדושה יש בה, והיא באה מהנשמה האלוקית המתדמה ליצרה באהבת הצדק והמשפט, הענשה לרשעים ושכר טוב לצדיקים.

שמה אף נמשיך בקו מחשבה זה ונשלים בין כל המפרשים העוסקים במלאכת הגדרת הנקמה ונאמר שאין חילוקי דעות כלל. המצדדים בחשיבות הנקמה וצדקתה נתכוונו בעיקר לסוג (ג) והמגנים את הנקמה (כמו דרשת הר"ן ובעל ה"עיקרים" דלעיל) נתכוונו בעיקר לנקמה מסוג (ב) וכמו שנתבאר. ועדיין צריך תלמוד בזה.

היסודות שהתחדשו בהבנת הנקמה מאפשרים לנו גם הבנה מהותית יותר בדבר הסתבכותה של תכונה זו והתפתחותה לשרשרת נקמות כמעט אינסופית. זאת לדעת – כל "השבת כבוד" שבנקמה במסגרת רכיב (ב) כוללת הרבה יותר מהשבת כבוד והתגוננות גרידא. הנוקם, בנקמתו המוצלחת, הרי מוכיח עליונות על הפוגע, שתורו עכשיו להפגין שרירים ולהשיב גם הוא את כבודו האבוד כביכול. כך נוצרת כמין **מטוטלת פסיכולוגית המיטלטלת בעוצמה בין שני הצדדים המתמודדים בקרב פסיכולוגי**, נפש מול נפש, כבוד מול כבוד.

כל עוד נמנע אדם מלפגוע בחבירו, ונמנע מלנגוע ברכושו ובזכויותיו כמלא נימה, חוסך הוא מעצמו מערכה נפשית, נפש מול נפש, וכל אחד חי לעצמו בשלום. כמו כן, כשאחד

פוגע בחבירו והנפגע מבליג, אינו נוקם ואפילו אינו נוטר, נחסכת התמודדות נפשית ביניהם. רק כשכל אחד עומד על שלו או על כבודו, מתפתחת מלחמת התשה עד שיתעייף אחד הצדדים או יובס ויפול ללא תקומה.

בכך נבין היטב הסברם של הראשונים בגנות הנקמה ולמה נאסרה בלאו.

לא פחות מכך מתיישבות שאר השאלות והתמיהות שבפרק א'. אנו מבינים היטב את סוד הארגעה הטמון בנקמה (רכיבים א ג), ועוצמת הדחף כדי להשיב כבודו ובעצם כל מעמדו הנפשי של הנפגע (רכיב ב). ועוד יותר חשוב, להציל את הצדק והיושר ולתקן בכך את הפגיעה בערכים המקודשים לאדם כל כך (רכיב ג). הרי טבעו של אדם שהוא מוכן להקריב הכל למען ערכיו. הערכים והאידיאלים הרוחניים גוברים על כל הקנינים הגשמיים כולל אפילו החיים הגשמיים עצמם. תכונה זו שבנפש האדם אינה מבדילה בין דת, גזע ולאום כידוע. הוכחה אחת, מיני רבות – הפגנות סוערות של סטודנטים תוך חירוף נפש ממש כל אימת שחוששים שערכיהם נפגעים. וכל זה קורה רבות ברחבי תבל בכל הדתות והגזעים. דוגמה נוספת ומאלפת, ההתאבדויות השכיחות מסיבות אידיאולוגיות וכו'.

פרק ד'

הנטירה מה היא?

(א) תפקידה של הנטירה בנפש

חלק נכבד מתפקידה של הנטירה איננו אלא הכנה לנקמה. הנפגע משתדל לזכור, לחקוק את הפגיעה היטב בזכרונו בתקווה שיוכל פעם לנקום. ואף אם לא תתאפשר לו נקמה של ממש, לפחות ינקום קצת ובדקות.

ישנה גם תחושת איסוף בנפש. הנפש מנהלת חשבונותיה בדייקנות ואוספת פגיעות קטנות שכל אחת מהן אין בה כדי התייחסות וכל שכן שאינה מעוררת צורך לנקום, אך כמה פגיעות קטנות כאלה מצטרפות לחשבון גדול.

תכונתה של הנטירה בתור הכנה לנקמה היטיב להגדירה הרב ש"ר הירש ז"ל בפירושו על הפסוק ויקרא י"ט:

"משורש 'נטר' נגזרה ה'מטרה', שהיא לנגד עיני היורים בקשת, ומכאן הוראת 'נטר': לכוון את דעתו לנקודה מסוימת זמן רב – **על מנת לפגוע בה באיבה**. הוראה זו מתאימה להוראת 'נטר' כאן: לשמור על איבה כבושה בלב".

* * *

אבל אין להתעלם מכך שהנטירה **תכונת נפש** היא. **תכונה עצמאית שאיננה קשורה לנקמה** ולא לכעס ולא לכל תכונה אחרת. קיימת בנפש האדם נטיה חזקה לזכור ולדוש בכל מה שנראה לה כפגיעה, מין ניהול פנקסים ועמידה על המשמר על זכויותיה הבסיסיות. ככל שהפגיעה כואבת יותר, רבה ההתעסקות בה, ולא דוקא מתוך כוונה לנקום. ואפילו באופנים שלא שייך לחשוב על נקמה, או באנשים שלא שייך לנקום מהם, כגון הוריו ורבו ומעבידו וכדומה, פועלת כלפיהם תכונת הנטירה במלוא עוזה.

כך מלמדת אותנו המציאות היומיומית. תכונת הנטירה מלווה את האדם תמיד בעקביות כשומר נאמן וכפקיד. ישנם בני אדם הנוטרים יותר ויש פחות – כמו בכל התכונות – אך באופן כללי תכונה זו שכיחה הרבה יותר מתכונת הנקימה ואפילו מתכונת השנאה אחותה.

ביומא כג., בסוגיית נקמת תלמיד חכם, מסיקה הגמרא שכל הנקימה והנטירה של הת"ח מסתכמת בעיקר בנטירת הלב "דנקיט ליה בליביה" עד שיפייס אותו. ישנם פירושים שונים בראשונים ב"נקמת" הת"ח. או שאחרים נוקמים בשבילו והוא שותק, או שהת"ח עצמו נוקם מאוחר יותר וכו' (ראה סוגיא ו'). לפי פירושים אלו יש לפרש את נטירתו של הת"ח שיש בה תועלת מעשית, שהרי משמשת כהכנה לנקמה בעתיד, שאם לא תהיה נטירה גם לא תהיה נקימה.

אך המהר"ל ב"באר הגולה" (באר השני, על הגמ' יומא) רואה בנטירת הת"ח "דנקיט ליה בליביה" יעד בפני עצמו ללא קשר לנקמה אפשרית בעתיד.

הנהלת החשבונות וה"דין" שיש בה בנטירה, חיוביים הם בעצם, לפי משנתו של המהר"ל. ואף שדבריו נאמרו בקשר לת"ח, משמע שתפיסתו היסודית לנטירה תקיפה לכל נטירה,

שהיא ההיפך מויתור ו"העברה על מדותיו", במקום שהצדק עם הנוטר (עכ"פ לדעתו). לדעת המהר"ל יש גם מקום לוותר כשהשכל נותן שיש לוותר "הנה ג"כ דבר זה שכלי שיש לוותר".

כדי לקרב את סברתו המופשטת של המהר"ל לנטירות הפשוטות בחיי היום יום שלנו, וכדי להבין יותר את תכונת הנטייה בתור תכונה עצמאית, נוסיף כמה מילים של הסבר.

כל אחד ואחד מאתנו מתחנן שלש פעמים כל יום (בתחנונים שאחרי תפילת י"ח) "ונפשי כעפר לכל תהיה". אך אבוי אם מישהו ינסה לדרוך על ה"עפר" הזה. אפילו מילה אחת של גנאי תקפיץ את העפר ממקומו בקול רעש גדול (חכמי המוסר). למעשה **אחת מדאגותיה העיקריות של הנפש היא שלא תהיה הפקר כעפר**, וזוהי תכונה יסודית וטבע שטבע הבורא יתברך בכל נפש, כולל נפשות בעלי חיים הנחותים ביותר, כידוע, העומדים על המשמר יום ולילה לבל יהיו למרמס ולהפקר. בבני האדם מתורגמת תכונה זו גם לרוחניות - נפשיות ומכאן העמידה האיתנה על המשמר לבל יפגעו כבודם ותדמיתם הנפשית.

ולפיכך בעת פגיעה, אם תעבור הנפש לסדר יומה כאילו לא קרה דבר ("מעביר על מדותיו" בלשון חז"ל), מרגישה הנפש כהפקר גמור, כמו צמח בר בשדה פתוח שכל הרוצה פוגע בו. ניהול החשבונות מתורגם כעמידה על המשמר, והרי היא כמכרזת ואומרת "אינני הפקר"! איני משלימה עם שום פגיעה ואינני מוותרת, אף שאינני נוקמת.

אין שום קשר בין יכולת הנקימה לבין הרצון לעמוד על משמר הצדק. **ולכן גם כשאינן אפשרות של נקימה אין שום סיבה שהנפש תסכים להיות כהפקר**. הרי הנקמה אינה אלא צורת הענשה ובאין אפשרות של הענשה עדיין לא הותרו המעשים הרעים.

כתבנו באופן כללי לפי תכונות הנפש הנפוצות בהמון. אך בודאי יש מקום נרחב לעבוד על המידות ולהתרגל לוותר ו"להעביר על המידות". מדה יקרה זו מצילה את האדם מעבירות, חוסכת עגמת נפש ומריבות רבות בחיים, ומאחיבה את האדם על כל סביביו. רוח הבריות נוחה הימנו וגם רוח המקום. נוסף לכל זה השכר הגדול שמבטיחים חז"ל: "אמר

רבא כל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו" ועליו נאמר "ואוהביו כצאת השמש בגבורתו" (יומא כג ועוד).

(ב) מה בדיוק אסרה תורה ב"לא תטור"?

על מנת לנתח את תכונת הנטירה ולברר במדויק איזו נטירה אסרה תורה, נקדים ונביא את מסקנת ההלכה (קיצור הלכות פ"ג): עיקר הנטירה האסורה – לפי רוב הפוסקים – היא נטירת הלב, מחשבה. אותה תכונה שהכרנו כאן, הנטיה הנפשית להתאמץ לזכור ולנהל פנקסים על כל פגיעה קטנה כגדולה, על זה הקפידה תורה כל כך. אולם למעשה – לפי רוב הפוסקים – אין עוברים על נטירת הלב גרידא אלא בצירוף דיבורי נטירה. רק בשני חלקי הנטירה יחד, מחשבה ודיבור, עוברים בלאו.

נמקד את הדיון כאן בעיקר לנטירת הלב בעז"ה. לאיזה "זכרון" הכוונה? ומה בידו של אדם לעשות כדי לבטל נטירה?

זכרון שימושי וזכרון ארכיוני

להבנת הענין נעזר בתיאור חלקי של דרך פעילותו של כח הזכרון האנושי: מבין מרכיבי הזכרון השונים מענינים אותנו כעת רק שנים –

א] הזכרון הפעיל והשימושי בחיי היום יום (STM).

ב] הזכרון הסטטי הארכיוני המשמש בעיקר לטווח רחוק (LTM).

המצאת המחשב על תיחכמו מעוררת השתוממות, ועוזרת לנו להבין במקצת את מוחו של האדם הדומה לו בכמה פנים. אף אנו נמחיש את שני חלקי הזכרון הנ"ל ע"י הזכרון של המחשב המורכב גם הוא משני סוגי זכרון אלו, בעיקר.

◆ הזכרון החי והפעיל המשרת את המחשב בכל משימותיו השוטפות (RAM), הוא מהיר ביותר וניזון מחשמל חי וברגע ניתוק החשמל וכיבוי המחשב נמחק כולו כלא היה.

◆ זכרון פנימי ארכיוני לטווח רחוק ע"י "הכונן הקשיח" (HDD). זכרון זה איטי יותר ואינו שימושי כ"כ במשימות יומיומיות, אולם הוא אינו מסתמך על זרם חשמל חי ולכן כל דבר שנשמר על הדיסק הקשיח נשאר שם לנצח [ז.א. עד התקלה, "נפילה", הבאה].

ממש כך הוא גם בזכרון האדם. ישנו זכרון פעיל ושימושי על פיו חי ומתפקד יום יום. אולם בניגוד למחשב חסר לו לאדם כפתור מיוחד למחיקה מהזכרון (DEL), וזהו חסרון לכאורה שאינו מסוגל לשכוח דברים ומאורעות כרצונו. אך מצד שני כפתור כזה מיותר מאחר ותהליך השכחה באדם – בזכרון זה – הוא כולו אוטומטי ומתוחכם. כל דבר שאין לו ערך לאדם ואינו שימושי [לפי הבנתו באותה שעה] אין לו מקום בזכרון זה. הוא כלל לא נכנס, ואם נכנס לא נשאר שם זמן רב. **רק פריטי אינפורמציה בעלי ערך לאדם נשארים בזכרון זה** זמן מסוים כל עוד שהם חיוניים ומועילים, אחי"כ גם הם נמחקים כדי לפנות מקום לאינפורמציה הבאה. תכונה נפלאה זאת עוזרת לאדם להשתלט על המידע הרב הזורם למוחו בתמידות דרך חמשת החושים. היא עוזרת להיפטר מכמויות אדירות של אינפורמציה לא רלוונטית הנערמת ערימות ערימות במוח ומאיימת להביא לידי קריסת המערכת.

לעומת זאת, הזכרון ארוך הטווח – הזכרון הארכיוני – איננו מנוהל לפי חישובים פרקטיים שימושיים דוקא. נראה שהגורם הקובע את חוזק הרישום בארכיון הנפש – הכוון הקשיח שלה – וכמה זמן ישאר שם, הוא עומקה וחוזקה של החוויה שחוותה הנפש באירוע. אירועים רבים שאין בהם שום תועלת לעתיד נחרטים היטב לשנים רבות בזכות החוויה העמוקה שבהם, לטוב או לרע, ובכך הפכו לחלק מהנפש עצמה.

אין פלא שאירועים טובים ושמחים מתאמצת הנפש לזכרם, שהרי כל פעם שהאדם נזכר בהם מתענג מחדש וחווה מחדש את החוויה הנעימה כפי שחוה אותה בשעת מעשה. ברם, אפילו אירועים עצובים וכואבים שלא כדאי לה לנפש להיזכר בהם, גי"כ נחרטים היטב בעומק זכרון הנפש, הכל לפי עומק החוויה. [ולדוגמה, זכרונותיהם של יוצאי שואה ל"ע].

כל ה'זכרונות' הללו אינם שוכנים בזכרון השימושי הפעיל. אדרבה מוסחים הם מדעת האדם, ורק בהתעורר הרצון מסוגל האדם לדלות מעמקי הזכרון הארכיוני את המקרה לפרטי פרטיו. לפעמים בכוחו של מקרה מסוים לעורר ולהחיות את הזכרון והוא צף ועולה במלוא הבהירות.

דוגמאות מהחיים לדרך פעילותו של הזכרון השימושי

◆ כתובת, שם איש, או שם ספר שאדם משנן משום שהוא חיוני עבורו, הוא זוכרו היטב בזכרון הפעיל. אך ברגע שסידר את הענין (ביקר בכתובת, עמד בקשר עם האיש, עיין בספר) הכל נמחק מזכרונו כלא היה.

◆ רשימות לסידורים שאדם משנן בעל פה, כמו רשימה למכולת וכיו"ב, נעלמות מהזכרון ברגע שנגמרו הסידורים.

◆ המבחנים שלומדים עבורם תחת לחץ ולא מתוך אהבת החומר הנלמד, אלא מחמת אהבת הציון הגבוה, כפי שנהוג בבתי ספר, תיכונים וכיו"ב. עובדה היא שברגע שלאחר המבחן פורח כל החומר מהראש כציפור הפורח מקינו.

הצד השווה בדוגמאות הללו וברבות אחרות שאנו חיים אותן יום יום – שאין בהן חוויה מיוחדת, ולכן אינן נחרטות לטווח ארוך בזכרון הארכיוני – הכונן הקשיח. הן נשארות רק בתחום הזכרון השימושי הפעיל, ולכן ברגע שכבר אינם שימושיים (לפי הבנתו של האדם באותה שעה) נשכחים מיד ומפנים מקום לבאים אחריהם.

דוגמא מהחיים לדרך פעילותו של הזכרון הארכיוני

ננסה נא להיזכר איזה מזג אויר היה לפני שבועיים ביום שלישי... סביר שלא נצליח להיזכר. אמנם אם נשתבשה לנו תכנית כלשהי מחמת מזג האויר הגשום באותו יום, סביר להניח שנזכור למשך תקופה את מזג האויר.

אולם אם במקרה חל יום החתונה של אחד מאתנו באותו יום ומזג האויר הסוער וגשם הזלעפות הורגשו היטב, סביר שהלה יזכור לנצח את מזג האויר של אותו יום שלישי, היום היחיד והמיוחד בחייו.

ככל שהחוויה מתעמקת היא הופכת חלק מהנפש עצמה, והיא נחרטת בה עמוק יותר, וממילא מחזיק הזכרון זמן רב יותר. מאורע הנוגע בציפור נפשו של האדם, לעצם מהותו, נשאר שם לנצח!

נחזור ל"לא תטור". הרי נתברר (קיצור הלכות פ"ג) שאין התורה תובעת מאתנו לשכוח לגמרי את הפגיעה – דבר שאין ביכולת האדם – אלא להסיח את הדעת ולעבור לסדר היום כאילו לא היה דבר.

לפי התיאור שהבאנו כאן מובן היטב. אין התורה תובעת לשכוח ממש, דהיינו למחוק מהזכרון הארכיוני, דבר שאין ביכולת האדם. אלא להסיח את הדעת, דהיינו להוציא את הפגיעה מהזכרון הפעיל השימושי. כיצד יעשה זאת? קודם כל ע"י התעסקות בעניינים אחרים והיסח הדעת לעסקיו, הרי שהזכרון הפעיל עסוק בדברים אחרים ותפוס בזכרונות אחרים.

והרבה יותר מכך. לפי מה שנתבאר, ביהודי ירא שמים הרי תימחק הנטירה מהזכרון הפעיל באופן אוטומטי! כיון שאסרה תורה את הנקמה בפועל, בכל צורה שהיא, ואפילו בדקות כפי שהמחיש ה"מסילת ישרים" (בפרק י"א), ממילא כבר אין שום תועלת בזכרון הפגיעה, היא תימחק מאליה מהזכרון הפעיל השימושי, ברגע שהנפגע יקבל על עצמו עול מצות לא תקום בשלימות. הרי נוכחנו לדעת שדבר שאין בו תועלת, פורח מהר מאד מהזכרון הפעיל.

פרק ה'

הימנעות מנקימה ונטירה,

עצות ודרכים

שש דרכים להתגבר על יצר הנקימה והנטירה – ועוד דרך

הספקנו כבר להכיר את עוצמתן של התכונות נטירה ונקימה. תכונות שהן חלק בלתי נפרד מנפש האדם ופועלות בו משחר ינקותו ועד יומו האחרון. אברי הנפש! בבוא האדם לעקור מידות אלו מקרבו הריהו כחותך אברים מנפשו וזורק לכלבים. **איך מסוגל האדם לכל זה?**

הקושי שבקיום מצוות הללו מודגש היטב בדברי ה"מסילת ישרים" המפורסמים בפרק י"א:

"...גם השנאה והנקימה קשה מאד לשימלט ממנה לב הותל אשר לבני אדם... והוא קל רק למלאכי השרת שאין ביניהם מידות הללו, לא אל שוכני בתי חומר אשר בעפר יסודם."

כך או כך, ברור שאם התורה אסרה לנו הנקימה והנטירה בודאי מסוגלים אנו להימנע ממידות הללו. הלא אין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו.

אבל איך? באיזה טיעון נתגבר על היצר ההולך ומרתיח את לבנו הפגוע ואינו נותן מנוח?

מספר דרכים – עצות – הוזכרו במקורותינו, חז"ל, ראשונים, ספרי מוסר וכו' כולם אהובים וכולם ברורים, כולם נותנים ביד האדם כלים שכליים כדי להתמודד עם הדחף החזק כל כך. הבאנו כאן חלק מהם.

הקדמה קטנה: בל נשלה את עצמינו שאדם הנמצא בשיא כעסו ורתיחת לבו, בעת פגיעה, יצליח להירגע מיד בעזרתם של מהלכי המחשבה דלהלן. הם בודאי עוזרים קצת גם בשעת הנסיון ברם עיקר כוחם הוא **לפני הנסיון** דוקא. אדם המתרגל לחיות עם אחד ממהלכי מחשבה יסודיים אלו, הרי שבבוא הנסיון בודאי יסתכל אחרת על כל הענין ולא יתרגש כל כך מהרגע הראשון. נמצא שבנוסף לריווח שיש לו מעצם ההשקפה הנכונה, מרוויח גם תועלת רבה בקיום המצוות שבין אדם לחבירו כהלכה.

דרך א' – דרכו של הירושלמי

בתשובה לשאלה איך יתאפק האדם מלנקום על פגיעה? ממשיל הירושלמי (נדריס פ"ט) משל, אדם החותך בשר בקופיץ ובטעות הנחיתה על אצבעו ופצעה, וכי יעלה על הדעת שהיד הפגועה תנקום מהיד החותכת? הלא שתיהן גוף אחד הן! כמו כן ממש לא שייך לנקום מישראל חבירו מאחר וכל ישראל מציאות אחת ממש מצד נשמתם, והנוקם בחבירו ומכאיבו הריהו **כנוקם בעצמו**. רק כלפי גוים שייך לנקום ולנטור, כהדגשת התורה לא תקום ולא תטור את **בני עמך**. [ראה במפרשי הירושלמי].

חידוש יש בגישה זו של הירושלמי. היסוד הרעיוני ידוע ומפורסם, אך שימוש בו למעשה להשביח את היחסים שבין אדם לחבירו כגון למנוע מלנקום וכו', חידוש יש בו וצריך התבוננות רבה להשרישו בנפש. התחושה שהנוקם בחבירו כאילו נוקם בעצמו נמצאת בשימוש יומיומי בציבור הרחב, אולם רק כשמדובר בפגיעה מצד ידיד נאמן או בן משפחה קרוב כבנו וכיו"ב, אז מרגישים היטב שכל כאב שיגרום

לפוגע יכאיב בעצם גם לעצמו. אלא שלפי הירושלמי כל ישראל אחים הם, ויותר מכך כגוף אחד ממש, וצריך האדם להרחיב התחושה שיש לו כלפי קרוביו, ולהתרגל בהסתכלות כזאת על כל יהודי.

דרך ב' – דרכו של הרמב"ם

"דעה רעה היא [- הנקימה] עד מאד, אלא ראוי לו לאדם להיות מעביר על מדותיו על כל דברי העולם **שהכל אצל המבינים דברי הבל והבאי ואינן כדאי לנקום עליהם**".
(הלכות דעות פ"ז ה"ז)

בעל ה"כלי יקר" על הפסוק כאן (ויקרא יט) מאריך ומבאר יפה גישה זו של הרמב"ם [אע"פ שאינו מזכיר את הרמב"ם]. האדם נוטה להוציא הענינים הגשמיים מהפרופורציות וליחס להם חשיבות רבה שבאמת אין בהם – ילד שעמל ובנה ארמון מחול ובא אחד וסתרו. הרי שהילד משתולל וכמעט יוצא מדעתו מרוב כאב, הוא בא לאביו בצעקה גדולה ומרה. אילו היה אביו מתפעל מצעקותיו היה הורג את האדם שסתר את ארמון החול. אלא ששכלו של האב גדול מזה של הבן ויודע להתיחס לארמון חול בפרופורציה נכונה.

כמו כן ממש בנקמותיהם של בני אדם מבוגרים על ענינים חומריים. צועקים חמס ומבקשים נקמות גדולות, אך יושב בשמים ישחק ויודע ועד, שכל אלו אינם אלא כלי משחק לזמן מוגבל מאד בעולם מוגבל. אולם כשמדובר בפגיעה אמיתית בקנין נצחי כתורה ומצוות, ודאי שייך בזה נקמה. גם בפגיעות חומריות הגורמות לביטול תורה ומצוות שייך בהן עקרון הנקימה ואין לעבור עליהן לסדר היום וכמו שאמרו חז"ל כל ת"ח שאינו נוקם ונוטר כנחש אינו ת"ח. [ראה בהרחבה ביא"ל סוגיא ו' "תלמיד חכם נוקם ונוטר"].

אדם שמסגל לעצמו – ע"י התבוננות ועמל מחשבתי של שנים – השקפה יקרה כזאת, **ויודע** שהעולם הזה אינו אלא פרזודור לטרקלין, יתנהג אחרת בעת נסיון של נקימה ולא יאבד עשתונותיו. אשרי חלקו.

דרך ג' – דרכו של החינוך

דרך זו היא, יחסית, יותר שווה לכל נפש והיא מבוססת על יסוד פשוט באמונתנו הידוע היטב לכל יהודי אפילו הפשוט ביותר.

"הכל משמים!" צמד מילים נשגבות בפי כל אחד ואצל רבים אף נטוע עמוק בלב. יודעי ספר יודעים להוסיף גם מימרות כמו 'אין אדם נוקף אצבעו מלמטה אא"כ הכריזו עליו מלמעלה' וכיוצא בה מימרות רבות.

טוען ה"חינוך": אם נכון הדבר שהכל נגזר מן השמים והחבר הפוגע הוא רק שליח, מה שייך לנקום ממנו הלא הוא אינו הכתובת הנכונה. הכתובת היא השמים והנקמה אינה אפשרית. אפשר רק לחזור בתשובה על חטאים וייפסקו העונשים. ספרי מוסר מוסיפים וממחישים את הנוקם לאדם שמקבל בדואר מכתב ובו בשורה רעה ביותר, מיד הוא מתנפל על הדוור מכהו ופוצעו ומכלה עליו כל חמתו. וזהו בעצם טבעו של כלב כשמכים אותו במקל, מיד מתנפל על המקל ונושכו כדי לנקום נקמתו ממנו.

"אני מאמין באמונה שלימה! שהבורא יתברך שמו הוא בורא ומנהיג לכל הברואים והוא לבדו עשה ועושה ויעשה לכל המעשים" – נוסח ההכרזה שמכריז כל יהודי והוא העיקר הראשון מי"ג העיקרים.

ספרים רבים מביאים את דברי החינוך ומעודדים את האדם לחיות על פיהם, דהיינו שהאמונה ש"הכל משמים" תתבטא גם בחיים היום יומיים ולא תשאר בגדר תיאוריה מנותקת מהמציאות, שיחה נאה.

דרך ד' – דרך המקובלים

זה לשון ספר "פתיל תכלת" (להר"י חגיז שנת תי"ב), בתוך דבריו:

"ואחז"ל כל העובר על מדותיו ומוחל על עלבונו הבורא ב"ה מוחל לו על כל חטאיו, ויחשוב אדם בלבו שהוא רוצה להנקם מחבירו על עלבון קטן והרי הוא חוטא לפני הקב"ה, על אחת כמה וכמה שיפרע ממנו".

יסוד הטענה הלא הוא מפורש בגמ' (יומא כג.) במימרא דרבא "כל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו". אלא שבספרים הנוטים לקבלה משתמשים יותר בטעון זה המושתת על עקרון חשוב בקבלה – כפי שהאדם מתנהג כך מתנהגים איתו מלמעלה, ובכלל התנהגות האדם למטה בעוה"ז מעוררת התנהגות דומה למעלה בעולמות עליונים.

כך הם דברי "ספר חרדים" (פרק ע"ג סגולה רביעית):

"אמרו רז"ל כל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו, שנאמר נושא עון ועובר על פשע, למי נושא עון למי שעובר על פשע. לכן יוכיח האדם את נפשו ויאמר לה, למה תסבול יסורים בעולם הזה ובגיהנם על עוונותיך, הלא טוב לך לסבול חרפת אנוש וגידופיו ולא תענה ותשמח ביסורים אלו, כי תועלת רפואה הם לנפשך".

דרך ה' – דרך החסידות

ביטול היש!... כשאנו אומרים "דרך החסידות" הכוונה לגישה כללית של החסידים לנושא בין אדם לחבירו והיחסים בין ה"אני" של האדם לכל השובב אותו בכלל. ולא שמצאנו התייחסות מיוחדת לנושא נקימה ונטירה (אע"פ שמסתבר שקיימת באוצר הגדול).

מידת "ביטול היש" או מידת "אין" מוזכרת הרבה בספרי החסידות הראשונים ונחשבת כבריח התיכון בעבודת הנפש גם בהתייחסותה כלפי שמיא. העיקרון במילים פשוטות הוא, שיתייחס האדם לעצמו כפי משקלו הסגולי האמיתי ולא לפי התדמית המנופחת שהיצר מצייר לו. גרגיר קטן הוא האדם בעולם, וביחס ליקום כולו כמעט ואין לו מציאות ואינו ניכר כלל, אך בעיניו הוא חשוב וגדול כל כך וחובק עולם. ודאי שהפוגע במציאות המנופחת והחשובה כ"כ – אפילו פגיעה קלה – הריהו חוטא גדול וכבד פשע, כמעט שאין לו סליחה. אולם הפוגע בגרגיר קטן אחד מיני מילירדים, אפילו פגיעה גדולה יחסית, שום דבר רציני לא קרה, כל העולם כמנהגו נהג.

אין זה אומר שהאדם צריך להפקיר את עצמו לגמרי ולוותר במקום שאין לוותר, אך בכל זאת יש בכוחה של השקפה נכונה זו לשום דברים על מקומם ולשמור על פרופורציות נכונות. דרך דומה לדרך זו היא דרכו של הרמב"ם שהזכרנו לעיל (דרך ב') אלא שהרמב"ם מבטל את כל העולם ומלואו ודרך זו מבטלת רק את האני שבאדם עצמו.

משל יפה – המוזכר בספרים – יעזור לנו לחדד ההבדל בין שתי הדרכים. איל אחד בעל קרניים מפוצלות גדולות ויפות היה דרכו לעבור ביער עבות כל יום. בכל פעם שהיו קרניו מסתבכות בשיח או בעץ, היה מתקצף האיל ומכריז בקול גדול – שנשמע מסוף היער ועד סופו – "את העץ או השיח

הזה חייבים לעקור מהשורש שהרי מפריע הוא לעוברים ושבבים". כל אימת שהיה האיל הולך למקום אחר ביער נשנו הדברים. עד שארכו הימים והאיל בא לכלל מסקנה שבעצם היער כולו על כל מה שבו, דינו להיעקר. היה האיל מתגודד עם חיות אחרות ומטכס עצה איך אפשר לעקור את כל היער לרווחתם של הולכי דרכים. עד שנטפל אליו יום אחד שועל חכם והאיר עיניו, כך אמר לו "איל איל עד שאתה מנסה לעקור יער שלם שהוא למעלה מכוחך, חתוך את קרניך הגדולות ותהיה חפשי לעבור בכל יער שתרצה ללא שום הפרעה!"

תורת ה"אין" שבנפש, תורה גדולה היא בחסידות ואין מסגרת זו מסוגלת להכיל ה"אין" ודברינו כאן אינם אלא כרמיזה בעלמא בענין. הרגיל בספרים אלו ידע ויבין מדעתו.

דרך ו' – דרך בעלי המוסר [וההלכה]

עצה כללית לכל המצוות, ולמצוות שבין אדם לחבירו בפרט, מביא הגר"י סלנטר ז"ל באיגרתו המפורסמת [איגרת המוסר]:

"ולכן היסוד העיקרי והעמוד הנכון להכין את עצמו לשמירה מהעבירות ועשיית המצוות, הוא רק הלימוד הרב בהלכה זו הנוגעת לעבירה זו או למצוה זו, ובפרט בעיון הדק היטב, כי זה הלימוד עושה קנין חזק בנפש, להיות העבירה מרוחקת ממנו בטבע".

קשה לו לאדם להתיישב ללמוד הלכות נקימה ונטירה או לשאול בדעת תורה כשכבר באה לו נקמה לידו ולבו רותח ועולה על גדותיו, אף שאין הדבר בגדר הנמנע. אך לימוד ההלכות – ובפרט לימוד בעיון – בזמנים כתיקונם מתוך רוגע הלב בודאי יתן אותותיו בזמני לחץ. כפי שהאריך הגר"י ז"ל באיגרתו שם. **על יסוד זה, בין השאר, בנויה סדרת ספרי לימוד הלכות "בין אדם לחבירו"**.

...ועוד דרך

דרך זו לא מצאנו במקורות עדיין, אולם נראה שהיא בשימוש נפוץ ודוקא אצל פשוטי העם. לפעמים לא מכיר הנפגע מה שמרגיע אותו אולם בתת הכרתו זה מה שפועל.

יתכן מאד שזהו אפילו הפירוש הפשוט בפסוק וא"כ מדובר בעצם בעצת התורה.

"לא תקום ולא תטור את בני עמך... **אני ה'**". למה הכוונה כאן **אני ה'**? חז"ל מפרשים בדרך כלל **אני ה' נאמן לשלם שכר**, שכר טוב לצדיקים ועונש לרשעים. ולפיכך פשט הפסוק הוא לא תקום ולא תטור בעצמך, אל תשלם גמול למי שפוגע בך, השאר לי את המלאכה הזאת **אני ה'**. אני יודע יותר טוב לשלם גמול לכל אחד כפי המגיע לו באמת.

יהודי – פשוט ככל שיהיה – המאמין בשכר ועונש מן השמים, יותר קל לו להבליג על פגיעה ביודעו שאין העולם הפקר. אם לא עכשיו הרי בבוא העת יקבל הפוגע גמולו בשלימות.

רגיל הוא הנפגע בכאבו להחליט ולחזור להחליט **שאינ הוא מוחל לפוגע עולמית**. זאת אומרת, אין הוא מוחל לו בנוגע לענשי שמים. מעונין הוא שיקבל הלה את מירב העונש המגיע על חטא זה, דהיינו הפגיעה. בסירוב המחילה עושה הנפגע כדון, שהרי אין חיוב גמור למחול מחילת שמים על פגיעה ובפרט כל עוד הלה לא פייס אותו בודאי אין שום חיוב למחול (ראה שו"ע או"ח סי' תר"ו סעיף א' ובנו"כ).

והנה כשהנפגע מסיח דעתו מהענין משום שהוא סומך על דין שמים ונרגע בכך, פירושו של דבר שמוחל לפוגע "מחילה אישית" היינו שאין בדעתו להיות במצב של מריבה איתו, אולם אינו מוחל לו "מחילת שמים" ושגרת החיים ביניהם ממשיכה כרגיל. הוא שוכח ואינו נוטר וסומך על "זכירת" שמים. באופן כזה מבאר הריטב"א שאין איסור נטירה [ראה בהרחבה בסוגיא ט' פרק ד' היחס בין איסור נטירה למצות מחילה].

בפשטות גם אין בהתנהגות זאת משום מוסר דין לשמים, שאיננו מומלץ באופנים מסויימים (ראה שו"ע חו"מ סי' תכ"ב, וע"ע בסוגיא ו' פ"ג אות ד'). שהרי יהודי יקר זה אינו "מוסר דין" ואיננו "פותח תיק" בבית דין של מעלה. הוא רק סומך על הדין הנעשה מאליו על כל עבירה ועבירה. נמצא שמהלך מחשבה מרגיע זה - השכיח רבות בדעת בני אדם - תואם את ההלכה ויתכן שאפילו מפורש בפשטות הפסוק וכנ"ל.

אולם כל זה טוב ומועיל רק בפגיעות שיש בהן עוולה גמורה וחטא לשמים כמו אונאת דברים גסה, הלבנת פנים, לשון הרע וכו', אך בפגיעות דקות יותר והקנטה בדברים שאינן מוגדרות בבירור כחטא לא שייכת דרך זו כמובן.

ולסיכום:

העיקרון זהה בכל הדרכים כמעט, שהן **עוקפות** את הדחף לנקימה וחוסכות מהאדם עימות ישיר עם דחף חזק זה, ומכאן יעילותן הרבה. במקום לצוות לאדם **אל תנקום!** אומרים לו –

◆ דרך א' [הירושלמי]: **אין פשוט ממי לנקום** שהפוגע חלק מעצמך.

◆ דרך ב' [רמב"ם]: **אין על מה לנקום** שהרי הכל הבל.

◆ דרך ג' [חינוך]: **הפוגע איננו אלא שליח משמים** שמענישים אותו.

◆ דרך ד' [מקובלים]: משכנעים את האדם **שכדאי לו להבליג**, ה"הפסד" של מניעת הנקמה מביא רווח גדול.

◆ דרך ה' [חסידות]: אין פגיעה ממש **כי אין מי שנפגע**.

◆ דרך ז' [עוד דרך]: מרגיע את האדם **שאחרים [הקב"ה] ינקמו עבורו ונקמתו מיותרת**.

אולם דרך ו' [בעלי מוסר, והלכה]: **יוצאת מן הכלל בין הדרכים, שמרגילה את האדם לרסן את הדחף עצמו**.

יום יום

התמודדות יומיומית בקיום המצוות

סיפורי נקימה ונטירה

כפטיש יפוצץ

"ענגי ה-ג-פן ג-ענגי ה-ג-פן דבר נ-אזה ומת-קבל, דבר נ-אזה ומת-קבל!"...

מהדהדת השירה העליזה מבית משה חיים ברגמן. סעודת ה"אירוסין" לבנו הבכור בעיצומה. הכוסות משקשקות, האיחולים יוצאים מן הלב. אמנם צר המקום, אך אין משה חיים מתחרט על ששעה לעצת חמיו לערוך את ה"אירוסין" בבית ולחסוך את עלות שכירת אולם גדול. אמנם פחות מקום ופחות אנשים אך יותר חמימות והשתתפות כנה בשמחה.

אולם פרט אחד, טכני בעיקרו מעיב עליו ומאיים לשבש את התכנית המוצלחת. קיים מחסור חמור בכיסאות עבור האורחים. כסאות הפלסטיק שארגן אחיו מגמ"ח התמלאו זה מכבר ובושה להשאיר אנשים עומדים על רגליהם. לאסוף מכל השכנים, מזה כסא ומזה שניים – לא בא בחשבון. אוסף כסאות שונים ומשונים מותר רושם דל ועלוב. אחר התייעצות קצרה, עלה בדעתם של הזוג ברגמן לשלוח ילדים להביא כסאות ממשפחת כהן, הגרים שתי קומות מתחתם. בתור משפחה גדולה ומבורכת במיוחד קנו לפני חודשיים מספר לא מבוטל של כסאות נאים.

משלחת הילדים שחזרה ממשפחת כהן, בישרה שהם מצטערים ואין הם מוכנים להשאיל הכסאות. הן עדיין חדשות ואין הטלטול יפה להן. לא עזרו כל התחנונים,

ההבטחות וקבלת אחריות על כל שריטה מצד הברגמנים, הם מסרבים בנימוס תוך צירוף איחולים לבביים לחתן ולכלה ולכל המחותנים.

התרוצצו הברגמנים בכל הבניין הגדול ואספו כסאות מכל השכנים. לאחר סימון שמות בעליהם על-גבי מדבקות וסידורם ליד השולחנות, דמה החדר הגדול לתערוכת רהיטים. כסאות גדולים וקטנים, אדומים וירוקים, עץ, פלסטיק ומתכת, עם ריפוד ובלי ועוד ועוד. ליבם של הברגמנים התכווץ כל אימת שנתקל מבטם באוסף המוזר של הכיסאות, כעס וטינה מילאו אותם על שכניהם – משפחת כהן – שיודעים תמיד להיעזר אך משום-מה אינם יודעים להשיב טובה כשהיא כה נצרכת וחיונית. כדי שלא להשבית את שמחתם ניערו הברגמנים את המחשבות הרעות מראשם והתרכזו בשירה העליזה שבקעה מגרונם של המשתתפים והדהדה למרחוק :

"מ-הרה ה' אלקינו י-שמע ג-ערי י-הודה וג-חוצות
וג-חוצות ירו-של-ים... אזי אזי-יא יא..."

* * *

"אבוי!" מכריזה גברת כהן באמצע הכנת עוגה לכבוד שבת. "במתכון כתוב שש ביצים ואין לנו בבית אלא שלוש בלבד!" – לעצור באמצע הכנת העוגה – אי אפשר, מה עושים? היא לא חושבת הרבה ושולחת את מוישלה – מלווה אזהרות כנדרש – להביא שלוש ביצים מברגמן. להם יש תמיד ביצים בשפע. אחרי מספר דקות חוזר מוישלה ומודיע בקול מצפצף "הם אמרו שאין להם". "פלא הדבר" – תמהה גברת כהן – "כנראה שבהכנות לשמחת האירוסין בשבוע שעבר אזל המלאי" היא מפטירה, ושולחת את מוישלה לנסות אצל שכנים אחרים.

* * *

- "אני אומר לך, זה לא יכול להיות שכך כתוב ב'שערי יושר', סברא זאת רחוקה כל כך מדרכו של ר' שמעון שקאפ זצ"ל" – מכריז שמעון כהן בריתחא דאורייתא תוך כדי ויכוח למדני לוחט עם אחיו יצחק הצעיר ממנו בשנה. יצחק אינו טומן ידיו בצלחת ומשיב מלחמה. הוא טוען בעקשנות שבמו עיניו

ראה את הסברא ב'שערי יושר' חלק א' שער ב', אך שמעון עומד על שלו.

- "כנראה טעית בהבנת הדברים, אולי לא זו היתה כוונתו של ר' שמעון זצ"ל.

- "ניתי ספר וניחזי" – מחליטים השניים, למה להתווכח בחינם? אמנם אין לנו 'שערי יושר' אך לברגמנים יש.

- "עלה רגע, – פוקד שמעון על אחיו הצעיר – ושאל את הספר לרבע שעה."

יצחק חוזר בידיים ריקות. "הם אמרו שאין להם".

- "מה זאת אומרת שאין להם"? – מקשה שמעון – "ספר זה לא דבר שאוכלים אותו? אתה יודע מה, אולי שרגא שלהם לקח את זה לישיבה, מי יודע", מלמד יצחק זכות.

* * *

דבורה כהן עסוקה למעלה ראש. היא מכינה תכנית מעניינת שתעסיק את הילדות ב"אגודת השומרות" כשתתאספנה בביתה לאחר הדלקת הנרות. שעה לפני כניסת שבת, היא מסתובבת בכל הבית בחיפוש אחר מספריים – ולשווא! עבודה רבה עוד לפניה. והזמן הולך ומתקצר. בצר לה היא רצה למשפחת ברגמן לשאול מספריים ומקבלת תשובה חד משמעית – "אין לנו".

- "ו... א... סכין יפני גם יועיל לי..." , מנסה דבורה.

- "גם זה אין!"

'מוזר מאד' חושבת דבורה כשהיא יורדת במדריגות. חשד מתגנב ללבה שלא בתום לב מסרבים הברגמנים להשאילם, אלא שהיא משתיקה מחשבה זו על הסף – הלוא מדריכה היא ב"אגודת השומרות" – בטענה ניצחת: 'הרי גם את לא מצאת בכל הבית שלך לא מספריים ולא סכין יפני'!

* * *

- "סליחה! לאיזה בנק אמרת שאתה 'קופץ' עכשיו?"

- "אמרתי, לבנק דיסקונט סניף שדרות."

- "מצוין – מתלהב מר כהן – זהו בדיוק הבנק שאני צריך."

תפקיד בבקשה שני שיקים אלו בחשבוני. או! כמה כאב ראש אתה חוסך לי. יישר כוח!"

- "תסלח לי, אבל אין לי זמן לכל זה, עונה מר ברגמן בקרירות."

- "נו, באמת! אתה עומד ליד הדלפק בסך-הכל עוד דקה או שתיים..."

- "אמרתי לך! אין לי זמן בשבילך..."

ברגמן נכנס למכוניתו, התניע אותו ותוך שניות נעלם בסיבוב.

סיפור זה הדליק נורה אדומה אצל מר כהן. עצם הסירוב המוזר, היחס הצונן ובעיקר הנימה והביטוי הפוגע "בשבילך" שהוסיף ברגמן, הוכיחו למר כהן שצדקו החשדות שעוררו בני משפחתו בדבר סירוב עקבי ומכוון מצד משפחת ברגמן לכל בקשת עזרה. לפתע שם לב שהם גם נמנעו כל התקופה האחרונה מלבקש את עזרתם בניגוד בולט להרגלם תמיד.

* * *

חיי השגרה היו זורמים הלאה, בהעמדת פנים מיתממות לאורך זמן, אלמלא הסיפור שקרע את הלוט מעל התנהגותה של משפחת ברגמן וגילה את מה שהסתתר בליבם.

מי שלא ראה את הפיצוץ ואת ההצפה שבאה בעקבותיו, בבית משפחת כהן, לא ראה פיצוץ הגון מימיו. וכיון שבצינור ביוב מדובר ולא בהצפת מים זכים, הרי שהסבל נכפל ונשלש. אם לא די בכך הרי כידוע, פיצוצים, תקלות במכונות כביסה וכדומה אינם באים בזמנים הנוחים לאדם דווקא. לפיכך אנו מוצאים את כל בני משפחת כהן המבורכת, מצוידים במגבים, סמרטוטים ודליים, עמלים קשה כשעתיים לפני בדיקת חמץ. הם מנסים להחזיר לביתם את המראה המיוחד והמצוחצח שהיה לפני פרוץ המהומה. אבל מה ערך לכל עמלם כשהצינור השבור המסתתר אי שם בקיר, מוסיף ללא הרף להזרים את תוכנו במרץ רב?

השרברב היחיד בכל האזור שהבטיח לבוא "מיד", הגיע לאחר המתנה מתוחה של שעה ומחצה. מבט אחד הספיק

לו, לשרברב המנוסה, כדי להבין מה מתרחש. – "איזה סיפור" – הפטיר תוך נענוע ראש עגום.

- "המקום משם פורצים המים הוא לא בהכרח מקום הפיצוץ, – הסביר לבני הבית - צריך לשבור כאן חלק גדול מן הקיר כדי להגיע לצינור, לאתר את החור, לסתום אותו ואז לתקן את הקיר".

- "תשמעו – ממשיך השרברב בקול מונוטוני – אני מוכן להתחיל מיד את העבודה אבל יש לי בעיה... ה"קונגו" (פטיש חשמלי) שלי בתיקון. ולעבוד עם פטיש ואזמל נראה לי לא מעשי כלל, אם בכוונתינו לגמור זמן סביר לפני כניסת החג".

מתוך דוחקם הרב, נזכר מי מהם שמר ברגמן שכנם המסור, (לשעבר?) קנה מכשיר כזה כשהתחיל את עבודתו בקבלנות בנין. עתה מתפתח דיון נוקב אם יש טעם לנסות לשאול את המכשיר, או שזו מעין ברכה לבטלה. אבא כהן מכריע שהזמן יקר מדי, וכבר הוא בדרכו לברגמן. מה כבר יוכל להפסיד? אולי בכל זאת יתחשב במצבם...

- "...בקיצור, אני מבין מכל הסיפור הארוך שאתה מעוניין לשאול ממני את ה"קונגו" שלי, הבנתי טוב?"

- "כן, באמת..."

- "אני מצטער, המכשיר אינו אצלי. הוא מושאל".

- "ר' משה חיים, אנחנו לחוצים מאד, תגיד למי השאלת את המכשיר ואני קופץ אליו מיד, אני כבר אסתדר איתו... איך קוראים לו?"

ברגמן מתחיל להזיע, מתפתל ארוכות ומפטיר :

- "תשמע, אין לי חשק להשאיל את הכלי, הוא עולה אלפי שקלים... והוא משמש אותי לפרנסתי..."

- "ר' משה חיים, אני מקבל על עצמי אחריות מלאה. אשאיר לך שיק פתוח על כל תקלה שלא תבוא."

ברגמן במבוכה.

- "לא! בעצם לא" – הוא פוסק. מר כהן מאבד את הסבלנות ומכריז:

- "לא יאמן! איך אתה מתאכזר על שכן ותיק, שנים של שכנות טובה ועזרה הדדית מאחורינו... ו..."

- "מה אמרת? 'שכנות טובה' 'עזרה הדדית' אלו מילים יפות!
אני דווקא נוכחתי לראות שאין כיסוי למילים היפות הללו."

- "אהה! אז צדקנו בחשבנו שאין לבכם שלם עמנו. דומני
שמאז האירוסי... אה... עולה עכשיו בדעתי, אולי בגלל
הכסאות שסרבנו להשאיל לכם?"

ברגמן בבושתו אינו מגיב. שתיקתו מתפרשת בעיני מר כהן
כהודאה.

- "חבל שלא דיברת איתנו על זה בגלוי לב. לו היית שומע
את כל הסיפור אודות הכיסאות הללו, ודאי היית מבין אותנו
טוב יותר. אך חבל על כל רגע, בזמן שאנו משוחחים יכול
השרברב לעבוד.

ברגמן ניגש לאחד הארונות. שלף מתוכו מזוודת פלסטיק
אפורה גדולה, מסר אותה לכהן תוך שהוא מוסיף:

- "מה שאמת אמת, אם אתם מסרבים לעזור לנו, אין זה
אומר שעלי לנהוג כמוכם. העבר את הפטיש לשרברב,
וחזור מיד. השיחה הזו חשובה לנו מאד.

* * *

עמדו להם שכנים ותיקים בליל בדיקת חמץ. ברקע קולות
מחרישי אוזניים של הלמות פטיש חשמלי. הם מתייגעים
לבער מתוכם את המצה והמריבה טרם יבערו את החמץ.
אותו פטיש שסייע בשבירת הקירות, ניפץ גם את שרשרת
האיבה והנקמות. כך הושבה על כנה שכנות טובה בת שנים
רבות.

נקודה למחשבה

אין זה "סיפור" ככל הסיפורים. זו תמונה שכיחה מחיי היומיום. לא תמיד היחסים מדרדרים באופן קיצוני כל-כך, אך הסיפור בא לחדד ולהבליט את הצד האפל המצוי לעיתים ביחסי שכנים. מצד אחד – הרצון העז לנקום על סירוב טובה בעת שהיא נצרכת ביותר. ומצד שני – הבושה לנקום בגלוי באנשים שהמציאות מחייבת לגור אתם בכפיפה אחת. [ובפרט כשהנקמה היא על "זוטות"]. אי לכך, מסתירים את הנקמה תוך גיבוב שקרים, כפי שמדגימים לנו בני משפחת ברגמן.

מסע השקר מגיע לשיאו בסירובו של מר ברגמן עצמו להשאל את הפטיש החשמלי בתואנה שקרית כאילו השאלו למישהו אחר. השקר הגס מתגלה מיד ע"י מר כהן ומעמידו במצב מביך מאד. אילולי התעקשותו של מר כהן להביא את הסיפור לסוף טוב, מי יודע כמה זמן היתה נמשכת שרשרת הנקמות והנקמות על הנקמות. הלוואי שבמציאות החיים יסתיימו כל הסכסוכים בסוף טוב כזה.

יש להעיר שכמה מילים של תוכחה גלוית-לב מצד מר ברגמן – כמצוות התורה – מיד לאחר סירוב השאלת הכיסאות היו מונעות את שרשרת האיבה, או לפחות עוצרות אותה בתחילתה. בסיפור מרומז שלמשפחת כהן היתה סיבה טובה ומתקבלת על הדעת לסרב. וכן הוא במקרים רבים אחרים של מניעת טובה, הנובעת לעיתים מסיבות רבות ומגוונות ולא מתוך רוע לב דוקא.

ניתוח הלכתי

ניתוח הסיפור לענין איסור לא תקום

הפגיעה:

סירוב להשאיל כסאות מצד משפחת כהן – לדעת הכל נחשבת הפגיעה "ממונא" וכציור הבסיסי שבברייתא במס' יומא, סירוב השאלת כלים. ולכן ודאי שייך כאן איסור נקימה.

הנקמות:

מצד משפחת ברגמן גם הם כולם "ממונא", דהיינו סירוב השאלת חפצים – ביצים [- סירוב הלוואה], ספר, מספריים וסכין יפני. [גם סירוב הפקדה בבנק מצד מר ברגמן – שזהו לכאורה סירוב טובה בגופו ולפי שיטה אחת ב"בין אדם לחבירו" כרך ב' סוגיא ה' "היתר נקימה ונטירה בצער הגוף" פרק ג' לכאורה ייחשב הדבר כ"צער הגוף" – בכל זאת מאחר ואצל הנפגע הדבר הוא ממון גמור, נחשב סירוב ההפקדה ל"ממונא" וכפי שביארנו היטב בסוגיא שם הערה 88 עיי"ש].

ולהלכה אין נפקא-מינה במקרה זה, בסוגי הנקמות. כי הפגיעה קובעת ולא הנקימות. ומאחר והפגיעה היתה ודאי "ממונא" וכנ"ל שייכים כאן איסורי נקימה ונטירה באופן עקרוני גם בנקמות "צער הגוף". כמבואר שם פרק ד'.

נשים לב לשתי תכונות בולטות – השכיחות בנקמות שכנים – המומחשות בסיפור בשלושת הנקמות הראשונות:

(א) נקימה ללא הוספת הסבר. מבלי לומר "איני משאילך כדרך שלא השאלתני" המובא בברייתא.

ב) נקימה מוסווית ללא ידיעת הננקם. שהרי בני משפחת ברגמן העמידו פנים כאילו אין להם את החפץ המבוקש.

ב"בין אדם לחבירו" כרך ב' סוגיא ב' "מהות הנקימה האסורה", מתברר להלכה בפרקים ב'-ג' שגם הדיבור וגם ידיעת הננקם אינם מעכבים את איסור הנקמה. לכן יש בהתנהגותה של משפחת ברגמן משום נקמה גמורה גם בשלושת הנקמות הראשונות.

בנקמה הרביעית – סירוב הפקדה בבנק – כשר' משה חיים ברגמן אומר "אין לי זמן בשבילך" הריהו רומז בברור שמשום איבה הוא מסרב. אך עדיין לא קשר את סירובו להפקיד בבנק לסירובה של משפחת כהן להשאל הכיסאות. עדיין אין כאן דיבור גמור של "כדרך שלא השאלתני" כדוגמא שבברייתא.

רק בנסיון הנקמה האחרון של הפטיש החשמלי, כבר הזכיר ברגמן, תוך כדי ויכוח, מילים שמשמען כעין המילים שבברייתא, במה שאמר "מה אמרת? שכנות טובה, עזרה הדדית, אלו מילים יפות! אני דווקא נוכחתי לראות שאין כיסוי למילים היפות הללו..."

יש לציין שבני משפחת כהן, הבינו במשך הזמן שכל הסירובים לא באו מתום לב אלא מתוך כעס. אולם לא קישרו שמדובר בנקימה על סירוב השאלת הכיסאות, עד לשיחה האחרונה בין ברגמן וכהן. ראה עוד בסוגיא שם בפרק ב' הערה 39 דיון בדעת המקילים בנקמה ללא ידיעת הננקם, אם נודע אח"כ לננקם האם עובר הנוקם למפרע].

לימודי הזכות של בני משפחת כהן על כל סירוב וסירוב – מעניינים. הם גם מזכירים לנו את דברי ה"גבורת ארי" הטוען, שאכן מסתם סירוב טובה אין עדיין הכרח לנקמה "דילמא איזה מניעה אחרת היה... אפ"ה אפשר לדונו לכף זכות" וכו', ראה בסוגיא שם.

ניתוח הסיפור לענין איסור לא תטור:

הסיפור כולו מתחלק לשלשה חלקים.

א) ההקפדה המיידית של בני הזוג ברגמן [בלב, ואולי גם דיברו ביניהם והתרעמו על הסיורוב], אין בכך משום נטירה. כי ההקפדה המיידית "בשעת מעשה" אינה נחשבת נטירה ושמירת הדבר. רק אם אחר שעבר הכאב הראשון הם ינטרו וישמרו בלבכם למשמרת ויחקקוהו בלבם, אז יחשב הדבר נטירה בלב. לפי המסופר, הרי הוציאו והסיחו בני הזוג ממחשבתם את דבר הפגיעה כדי שלא תושבת שמחתם, ולכן עדיין לא עברו ב"לא תטור". [בנושא "שעת מעשה" ראה "בין אדם לחבירו" כרך ב' סוגיא ג' פרק ו'].

ב) בהמשך הסיפור איננו נתקלים בנטירה מפורשת, אולם ממעשי הנקם של משפחת ברגמן, הנמשכים בעקביות רבה, אנו למדים על נטירה חזקה שקנתה שבייתה בלבם. גם לפי הפוסקים הסוברים שנטירה בלב בלבד מותרת כל עוד אינה מתבטאת בדיבור – עוברים בפעולות הנקמה גם על איסור נטירה, שהרי פעולות אלו מבטאות היטיב את הנטירה לא פחות מן הדיבור. ראה שם סוגיא ט' פ"א.

אמנם, בפעולות הראשונות מאחר והנקמה היתה שלא בידיעת הנקם [- משפחת כהן] אע"פ שלהלכה נחשבות נקמה גמורה כי ה' בוחן כליות ולב, והנקמה נקבעת ע"י כוונת הנוקם בלבד, בכל זאת כוונת הנקימה וגם הנטירה לא באו לכלל ביטוי, וממילא נשארה הנטירה בגדר נטירת הלב בלבד. [אפילו בנקמה הרביעית – סיורוב הפקדה בבנק – עדיין לא הוברר למר כהן שמדובר בנקמה עד הנקמה השביעית, פטיש החשמלי.]

ג) בסוף הסיפור, מתוך ריתחת הויכוח ותוך כדי מסירת הפטיש למר כהן הוציא מר ברגמן מפיו משפט של נטירה "מהודרת" לכל הדעות. "...אם אתם מסרבים לעזור לנו, אין זה אומר שעלי לנהוג כמוכם". לפנינו דיבור נטירה פשוט וברור בסגנון "איני כמותך שלא השאלתני" המתואר בברייתא במס' יומא.

חבל שהוסיף משפט זה! בדיוק לאחר שכבר נשבר והחל תהליך של תיקון המעוות והחזרת המצב הטוב לקדמותו.

לדעת רוב הפוסקים, עוברים בנטירה בעצם הזכרת הפגיעה גם כשלא עורכים את ההשוואה של המתכבד בקלון חברו: "איני כמותך" וכו'. לפי זה הרי ממילא כבר עבר מר ברגמן בנטירה במשפטים הקודמים, כשאמר – "מה אמרת? שכנות טובה, עזרה הדדית, אלו מלים יפות! אני דווקא נוכחתי לראות שאין כיסוי למילים היפות הללו".

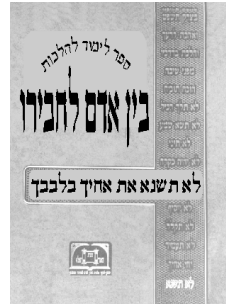
אולם הבדל גדול יש. שמילים אלו שנאמרו בנימת תוכחה ורצון ליישר ההדורים [כפי שמוכיח סוף הסיפור שאף ביקש ממר כהן לחזור כדי להשלים עמו], להלכה אין בהן משום נטירה, ראה פרק ט' ס"ג "היחס שבין איסור נטירה לחיוב תוכחה".

אבל המשפט שהוסיף בסגנון "איני כמותך" שהזכרנו, חמור יותר. משום שהוא רחוק מסגנון תוכחה ורצון טוב, וקרוב יותר לדברי הקנטה ומריבה. ואף שאין הדין ברור בזה לאיסור, היה לו למר ברגמן להיזהר בדבריו ולא להוציא מפיו משפט מעליב ופוגעני זה.

ספרי המכוון

👉 הסדרה הבסיסית: ספרי לימוד להלכות בין אדם לחבירו

"בין אדם לחבירו" כרך א: לא
תשנא את אחיך בלבבך כריכה קשה, 355 עמודים (ספר גדול, 23 על 30 ס"מ) בביאור הלאו של "לא תשנא את אחיך בלבבך". כולל מקורות, סוגיות ההלכה ותמצית הדינים, מחקר על מהות השנאה, וסיפורים מחיי היום יום מנותחים ומוארים באור ההלכה.

כרך ב: לא תקום ולא תטור. כמו כרך א', כריכה קשה, 456 עמודים. (גדול כנ"ל). בביאור הלאוין של נקימה ונטירה. מקורות, סוגיות ההלכה, תמצית הסוגיות, מאמר: הנקימה והנטירה מה הן?, סיפורים מחיי היום יום מנותחים ומוארים באור ההלכה.

👉 סדרת: קובץ תורני עיוני "תורת האדם לאדם"

קובץ א'. כריכה רכה, 100 עמודים (גודל בינוני 18 על 24). סקירה בתנ"ך – השקפת הנביאים על המצוות שבין אדם לחבירו, מאמר אהבת רעים מ"ספר הברית". ועוד.

קובץ ב'. כריכה רכה 150 עמודים. הבהרת המושג "שנאת חנם", הלבנת פנים האם יהרג ואל יעבור? מאמר מקיף מתורת ראשוני תלמידי הבעל שם טוב זי"ע, קושיא עצומה, תגובות ועוד.

קובץ ג'. כריכה רכה, 260 עמודים. מדור מיוחד במצות "פיוס ומחילה". כשחבירו אינו יודע מהפגיעה האם צריך להודיעו ולפייסו? למה דוקא בערב יוה"כ? מאמרים בהלכה: נקימה ונטירה, לא תחמוד. קושיות תגובות וספיקות.

קובץ ד. (עטיפה כמו קובץ ג') כריכה קשה 330 עמודים. השתמשות באלימות בתוכחה ובמחאה. מדור מיוחד במצות "ואהבת לרעך כמוך". מאמרים בהלכה: איסור כעס, איסור גאווה, מהות קללה, אונאת דברים, ועוד. מאמרים באגדה: שיטת רבי עקיבא ב"כמוך". קושיא עצומה. תגובות, ספיקות ועוד.

קובץ ה. כריכה קשה, 304 עמודים. מצות תוכחה וההזדמנות המיוחדת שנוצרה. קונטרס: "תירוצים עצומים על קושיא עצומה" שהוא תמצית המכתבים הרבים שנתקבלו על הקושיא שבקובץ ד. מאמר הבהרה במצות ואהבת לרעך כמוך. מתי מותר לשקר? לשון הרע באפי מרה, "שיחות האדם לאדם", תגובות, מכתבים ועוד.

מדרת: "אדם לאדם" בין אדם לחבירו על רגל אחת

השנאה והחינם: כריכה רכה וגם קשה, 140 עמודים, פורמט כיס (גודל 12 על 21), מקיף את המצוה של איסור שנאה והמושג שנאת חינם. ארבע מדורים המביאים היבטים שונים של המצוה.

הנקמה והנחמה: כנ"ל 156 עמודים מקיף את המצוות של נקימה ונטירה.

להזמנות: 04-6924610

ובפקס: 153-4-6924610

בין אדם לחבירו, בדרך ב' לא תקום ולא תטור

סקירה על הספר מאת הרב אהרן סורסקי שליט"א

במרומי הגליל העליון, בעיר הרזים צפת, התקבץ סגל תלמידי חכמים העושים מלאכת שמים באמונה ומקימים בנין-רמים בדמות היצירה הנפלאה שיש בה חידוש רב. ספר לימוד בהלכות בין אדם לחבירו.

לפני שמונה שנים, בתשנ"ה, הגישו לציבור התורני את ביכורי עבודתם, הכרך הראשון, מיוסד על הצווי "לא תשנא את אחיך בלבבך". עתה זכו להעשיר את עולמנו הרוחני בכרך השני, מיוסד על הצווי "לא תקום ולא תטור".

עורכי הספר שלפנינו, הרב צבי וינברגר, והרב ברוך חפץ, יגעו ומצאו – בעזרת חברי מכון "תורת האדם לאדם" – ואף הוכיחו בעליל, שיש כר נרחב לעסק התורה – וברמה גבוהה של לומדות דוקא – גם בתחום המצוות המוסריות שבין אדם לחבירו. במדורים ערוכים בטוב טעם הם מגוללים לפנינו את כל המקורות הקשורים לאזהרת "לא תקום ולא תטור" במקראות התורה, בחז"ל ובספרי הפוסקים ראשונים ואחרונים, עד לחכמי תקופתנו. נאמנים לקריאתו הידועה של הגר"י סלנטר זצ"ל אל אישי התורה, שיהפכו גם את הנושאים המוסריים לעמק הלכה, היא הקריאה שהולידה בשעתו את הספר "חפץ חיים".

שטחו המחברים במדור "סוגיות ההלכה" לא פחות מעשר סוגיות בענפים שונים של מצוה זו המתפצלת לנושאים רבים. ביניהם: מהות איסור נקימה ונמירה, נקימה ונמירה לתועלת, היתר צער הגוף, שיקולים מותרים בנקימה ונמירה ועוד. להרצאות הסוגיא נלווים תמציות סיכומים והערות לווי שיעשירו את הידע של

המעייין, ויסלול דרכים נוחות להבנה עבור כל לומד כמעט מכל הגילים, הן בעלי בתים והן טובי הלומדים שהורגלו לשוט בים התלמוד – אלה כאלה ימצאו בספר דגן את שאהבה נפשם.

בחלק השני של הספר צרפו המחברים חידוש מעניין ורב-לקח, אלו עשרים ושלושה סיפורים לקוחים מן ההווי בנושא נקימה ונטירה, עם ניתוח הלכתי צמוד לכל סיפור, הממחיש כיצד היא השתקפותו באספקלריית תורתנו הקדושה. לבד כשרון הפורה של המספר, הרב צבי פ. תאומים, השקיעו מלבדו גם העורכים הרבה ידע הלכתי וחכמת דיינים לשפטו בין איש לרעהו על מניעיהם ועל שגיאותיהם בקיום דיני התורה.

גם הוסיפו מאמר בשם "הנקימה והנטירה מה הן?" המכיל ניתוח המידות הנזכרות. מבין השאלות הנידונות במאמר: מה מניע האדם לנקום? איזו תועלת תהיה לו? לאיזו מטרה חותרת הנפש בנטירה? ועוד. ובפרק האחרון עצות מועילות מקדמאי ובתראי איך להתגבר על הרצון לנקום ולנטור.

הספר מעוטר בהסכמותיהם של גדולי הפוסקים. הרה"ג ר' משה שטרנבוך שליט"א כותב בתוך דבריו: "מצות אלו הם מיסודי ועיקרי התורה, ולא מצינו ע"ז מספיק בדברי הפוסקים. ולכן ראוי לברך ולעודד מכון הנ"ל, שהו"ל בלשון צח וקל כל פרטי הדינים, וכולל בתוכו כמה בירורים מחודשים".

בהסכמתו כותב הרה"ג ר' משה שפירא: "בירור סוגיות אלו מצריך הרבה יגיעה וחיפוש, נוסף על הבנה ישרה ושיקול דעת נכון להעמיד ולערוך הדברים בסדר נכון ולמצא עומק הצורתא דשמעתתא בענינים אלו... וכל זה עושים ידידי הנ"ל בטוב טעם ודעת ובהצלחה".

האדמו"ר מלעלוב שליט"א מבאר בהסכמתו ש"מידות תרומיות הן מיסודי היהדות וסימניו... וידוע כמה הפליגו אבורה"ק זי"ע שלא לגרום שום צער ח"ו ליהודי ובאהבתם הגדולה לישראל ראו בהם אך טוב, כולם שווים לטובה ואהובים מאד...".

על פי התכנית המוטבעת על גבי הכריכה, ממשיכים חברי המכון לרכז ולערוך את החומר לכרכים הבאים של הסדרה: איסורי אונאת דברים והלבנת פנים, "ואהבת לרעך כמוך", "והלכת בדרכיו", ועוד מהמצוות שבין אדם לחבירו שאינן בממון. ברכת רבים תחול על ראשי חברי המכון ועורכיו אשר זכות הרבים תלויה בהם ויזכו להמשיך מפעל כביר זה וילכו מחיל אל חיל.